

© 2014 • 1(1) • bahar/spring

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

© 2014 • 1(1) • bahar/spring

ISSN: 2148-7219

Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi hakemli bir dergidir. Yılda iki kez, bahar (Mayıs) ve güz (Kasım) döneminde yayımlanan derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

...

ILEF Journal is a refereed print journal published in Turkish and English twice a year by the Faculty of Communication of Ankara University. All views expressed in this journal are those of authors and do not necessarily represent the views of, and should not be attributed to the Faculty of Communication of Ankara University.

Editör/Editor

Tezcan Durna

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Jale Özata Dirlikyapan
Gülden Gürsoy Ataman

Yayın Kurulu/Editorial Board

Abdülrezak Altun
Tezcan Durna
Çiler Dursun
Haluk Geray
Jale Özata Dirlikyapan
Nurcan Törenli
Özgür Yaren

Danışma Kurulu/Advisory Board

Hasan Akbulut (İstanbul Üniversitesi)
Nilay Başok Yurdakul (Ege Üniversitesi)
Sema Becerikli (Ankara Üniversitesi)
Özden Cankaya (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Yıldız Dilek Ertürk (Ankara Üniversitesi)
Mine Gencil Bek (Ankara Üniversitesi)
Müjde Ker Dinçer (Ege Üniversitesi)
Ayla Okay (İstanbul Üniversitesi)
Nezih Orhon (Anadolu Üniversitesi)
Nilgün Tatal Cheviron (Galatasaray Üniversitesi)
Martin W. Bauer (London School of Economics)
Nikica Gilic (University of Zagreb)
Sanna Inthorn (University of East Anglia)
Scott Schaffer (University of Western Ontario)

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor

Sylvia Renfro

Tasarım/Design

m. Sobacı

Sahibi-Sorumlu YİM/Owner and Executive Editor

S. Ruken Öztürk
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi adına, Dekan
On behalf of the Faculty of Communication of Ankara University, Dean

Adres/Address

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Cebeci 06590 Ankara
editor@ilefdergisi.org
http://ilefdergisi.org

Baskı/Printing

Pozitif Matbaa
Çamlıca Mahallesi 145. Sokak (12. Sk.) No: 10 • Yenimahalle • Ankara
T: (0312) 397 00 31

Baskı Tarihi/Publication Date

21 Temmuz 2014/21 July 2014

İçindekiler/*Contents*

Tezcan Durna 5
Editörden...

Makaleler/*Articles*

Eylem Yanardağoğlu 11
Changing Practices in International Broadcasting:
the BBC World Service Example

Hakan Yüksel 33
Sermaye Haber Ajansları İlişkisinin Dönüşümü:
Reuters Örneği

Devrim İnce 57
28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruiyet Restorasyonu

Uğur Ferhat Korkmaz 89
Parisli Bir Kasabın Erkeklik Halleri

Değini/*Notes*

Oya Tokgöz 115
Türkiye’de İletişim Araştırmaları İçinde 1970’li Yıllarda
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Yapılan
İletişim Konusundaki Doktora Tezlerinin Rolü ve Konumu

Çağla Kubilay 143
Emek ve Temsil Ekseninde Günümüz Medyasında
Kadınlar Sempozyumu’nun Ardından

Kitap Eleştirisi/*Book Reviews*

Tezcan Durna 151
“Azınlıklar, Ötekiler ve Medya” Üzerine

Editörden...

Tezcan Durna

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

Kuruluşunun ellinci yılına yaklaştığımız Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, gerek mesleki gerekse akademik açıdan, iletişim camiasında önemli bir yere sahiptir. Bu yeri akademik bir dergi çıkararak taçlandırmak için zahmetli bir sürece girmiş bulunuyoruz. Türkiye’de akademik dergiciliğin tüm zorluklarına göğüs germeyi göze alarak girdiğimiz bu yolda, öncelikle, akademik atama ve yükseltmeler açısından önemli olan indekslere henüz kayıtlı değilken, bu kaygıyı gütmeksizin ilk sayımıza gösterilen ilgi ve teveccühü anarak yazıya başlamak isterim. İlgisini esirgemeyen ve sayımıza çalışmalarını gönderen tüm yazarlara teşekkür etmeden de geçmek istemem. Bu ilgi aynı zamanda, İLEF’in sadece adının dahi akademik üretim anlamında ne kadar önemli bir yerde durduğunu gösteriyor bizlere.

Sosyal bilimler alanında bilimsel çalışma yapmanın zorluklarına, genellikle bu çalışmaların nerelerde yayınlanacağı sorunu eklenir. İLEF dergisi olarak öncelikli amacımız sosyal bilimler alanında nitelikli, disiplinlerarası ve eleştirel bir bakışla yapılmış bilimsel araştırmalara yer vermektir. Böylece akademik dergicilik alanına yeni bir dinamizm getirme hedefimizi de gerçekleştirmiş olacağız.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

Dergimizin kuruluş sürecinde aktif bir biçimde çalışan Yayın Kurulu üyelerimizden başta Özgür Yaren olmak üzere, hem Yayın Kurulu üyeliğini hem de Editör Yardımcılığını üstlenen Jale Özata Dirlikyapan ile diğer Editör Yardımcımız Gülden Gürsoy Ataman, yoğun ders yükü ve akademik faaliyetleri arasında uzun mesailer vererek çalıştılar. Burada emeklerini anmam gereken diğer bir grup da, son okumaları gerçekleştirip düzelttileri yapan Ezgi Mert, Sevtap Demir, Serra Sezgin, Mesut Ayan ve Selin Çelik. Onlarla beraber çalışmanın benim için büyük bir keyif olduğunu anımsatarak hepsine ayrı ayrı teşekkür etmek isterim.

Dergimizin ilk sayısına, çok kısa bir zaman içerisinde kuruluş sürecimizi tamamlamış ve yazı çağrısına çıkmış olmamıza rağmen 10'un üzerinde yazı ulaştı. Bu yazıların önemlice bir kısmı, hakem sürecinde kabul almakla birlikte düzeltme ve önerilerin tamamlanamaması nedeniyle bu sayımıza yetiemedi. Bu yazıları takip eden sayılarımızda değerlendirmek üzere yayın programımıza aldık. Bu sayıda dört adet özgün bilimsel makale ile beraber üç adet de değini yazısı yayınlıyoruz. Bu yazılarla ilgili bilgi vermeye geçmeden önce ikinci sayımızı "İletişim ve Kadın Çalışmaları" temasıyla çıkaracağımız hatırlatmasında bulunmak isterim. İkinci sayımızı her ne kadar bir temaya odaklanarak çıkaracak olsak da, tema dışı özgün ve nitelikli çalışmalara da açık olduğumuzun altını çizmek gerekir.

Sayımızın ilk yazısı, Eylem Yanardağoğlu tarafından kaleme alınan "Changing practices in international broadcasting: The BBC World Service example" başlığını taşımaktadır. Yazar çalışmasında, BBC Dünya Servisi örneğinden yola çıkarak uluslararası yayıncılık pratiklerindeki değişime odaklanmaktadır. BBC Dünya Servisi'nin kuruluşundan başlayarak uluslararası siyasi dengelerin değişmesiyle paralel olarak, servisin hangi amaçlar doğrultusunda yayın yaptığını tarihsel bir perspektifle çözümleyen yazar, BBC'nin en temelde İngiltere'nin "kamu diplomasisi" aracı işlevi gördüğüne vurgu yapmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde kurulan BBC Dünya Servisi, o yılların amacına uygun olarak propaganda işlevi görmüş ve yayın yapılacak diller, bir emperyal gücün amacına hizmet edecek biçimde benimsenmiş görünmektedir. İkinci Dünya Savaşı bitip iki kutuplu dünya küresel siyasetin başat belirleyeni olunca, BBC Dünya Servisi yayın politikasını yeniden güncelleme yoluna gitmiştir. Yıllar içinde ortaya çıkan küresel çaptaki politik gerilimler ve gelişmeler BBC Dünya Servisi'nin yayın yaptığı coğrafyaları değiştirmiştir. Karşımıza çıkan değişikliklerden bir diğerinin müsebbibi ise, 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan bombalama olayı ve onu takip eden

Afganistan ve Irak işgalleri olmuştur. Geline son süreçte, 2008’de patlak veren ekonomik kriz, giderek gelişen yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya olanakları, BBC Dünya Servisi’nin pek çok dilde yayın yapmayı bırakmasına neden olmuştur. Yazar bu son süreci de göz önünde bulundurarak, çalışmasında BBC Dünya Servisi ve özellikle Türkçe Servisi’nden toplam 26 editör ve muhabirle derinlemesine görüşme yaparak, habercilik ve haberciliğin en önemli unsurları olan nesnellik, dengelilik, tarafsızlık gibi ilkelerin konjonktürel olarak nasıl değiştiğini çözümlenmektedir.

İkinci yazımız da yine uluslararası iletişim sürecinin kapitalizmin isteleri doğrultusunda nasıl değiştiğini bir başka uluslararası iletişim kuruluşu olan Reuters örneğiyle ele alıyor. Hakan Yüksel, “Sermaye-Haber Ajansları İlişkisinin Dönüşümü: Reuters” başlıklı yazısında, günümüzde kapitalizmin temel niteliklerinin neler olduğu, kapitalizmin dönüşümüyle beraber sermayenin enformasyon ihtiyacının nasıl farklılaştığı ve enformasyon ve iletişim teknolojilerinin niçin öne çıktığı gibi sorulara, uluslararası haber ajanslarının özellikle de Reuters Haber Ajansı’nın enformasyon niteliğindeki dönüşümlerinden yola çıkarak yanıtlar arıyor. Yazar, günümüzde artık haber ajanslarının ikiye ayrıldığı savını temel alıyor. Birincisi klasik, medyaya enformasyon sunan haber ajansları, diğeri de sermayenin ihtiyaçlarını karşılama işlevi gören, gerçek zamanlı ekonomik ve finansal enformasyon sunumuna ve alım satımlarda aracılığa odaklanan yeni ajanslar. Yazar sermayenin isteleri doğrultusunda Reuters’in uluslararası enformasyon akışının da dönüşüme uğradığına vurgu yapıyor. Özellikle de la Haye’in “Makine için yağ neyse, sermaye için de enformasyon odur; onun içinde dolaşır, aşırı ısınmayı sınırlandırmak ve çatlama ortadan kaldırmak için tüm sürtünme noktalarını kaplar” saptamasından yola çıkarak yazar, Reuters’in de başlangıçta klasik bir haber ajansı iken piyasa koşullarının zorlamasıyla ayakta kalabilmek için ikinci tür haber ajansı niteliğine doğru evrildiğini, ajansın haber ve enformasyon politikalarına odaklanarak inceliyor. Yazar çalışmasının odak noktasını, kapitalizmin yapısal dönüşümünü özellikle 20’nci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirmiş olması nedeniyle, 1960’lardan 2000’lerin başına kadar olan dönemle sınırlandırıyor.

Sayımızın bir diğeri yazısı, Türkiye toplumsal ve siyasi ikliminin oluşmasında önemli bir tarihsel uğrak olan ve o dönem paşalarından birisinin de deyimiyle “postmodern” bir darbe olarak nitelenen 28 Şubat 1997 tarihindeki “müdahale girişimi” sürecindeki habercilik pratiğini inceliyor. Devrim İnce, “28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruyet Restorasyonu” başlıklı yazısında, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren basın bir propaganda işlevi gördüğü hatır-

latmasında bulunarak, 28 Şubat sürecinin baskıcı ortamındaki habercilik pratiklerini, *Hürriyet* ve *Zaman* gazeteleri örneğinden yola çıkarak çözümlüyor. Yazar çalışmasında söz konusu iki gazetenin 1-7 Mart 1997 tarih aralıklarındaki darbeye ilişkin haberlerini van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesine göre analiz ediyor. Yazar, çalışmasının başlığında yer alan "restorasyon" kavramını bir kez daha kullanmasının nedenini, Türkiye'de meşru siyaset yapma pratiklerine ilişkin sınırların "hatırlatılması/hatırlanması" bağlamında bir değerlendirme yapma çabası olarak açıklıyor. Günümüz siyasi kültürünün oluşmasında önemli katkıları olan bu sürecin, gazetecilik pratikleri bağlamı da dahil olmak üzere farklı perspektiflerle tekrar tekrar analiz edilmesinde fayda bulunmaktadır. Halen "demokrat" olmanın temel kriterleri arasında sayılan ve dönüp dolaşır herkesin birbirine "28 Şubatçı mısın, değil misin?" diye sorduğu siyasal iklimde, biri "amiral gemisi" olarak tarif edilen *Hürriyet* gazetesinin, diğeri ise 17 Aralık 2013'den bu yana ülkedeki temel çatışma kamplarından birisi haline gelen Gülen Cemaati'nin gazetesi olan *Zaman*'ın bu süreçte yaptıkları haberlerin dili, söylemi ve üslubu ile nasıl bir pozisyon aldıklarını hatırlatması açısından, Devrim İnce'nin yazısı dikkate değer görünmektedir.

Dergimizin son yazısı, "Parisli Bir Kasabın Erkeklik Halleri" başlığını taşıyor. Uğur Ferhat Korkmaz, yazısında Arjantin asıllı Fransız yönetmen Gaspar Noe'nin yönettiği *Carne* (1991) ve *Herkes Karşı Tek Başına* (1998) adlı iki filmin "le Boucher" (Kasap) karakteri üzerinden erkeklik kimliğinin inşasına dair bazı konu başlıklarına odaklanıyor. Yazara göre yönetmenin filmleri, gerçeklikle sıkı bağlar kurarak ve bir erkek kahramanın bilinçdışını açığa çıkartarak erkeklik meselesine dair önemli bir çalışma alanı sunuyor. Her iki filmin anlatısının da merkezi konumunda olan kasap karakteri üzerinden yazar, "babalık", "kasaplık", "et" "milliyetçilik", "homofobi", "kadın düşmanlığı", "şiddet" ve "ensest ilişki" gibi temaların başat erkek kimliği ile ataerkil örüntüleri kurmada ne gibi işlevler üstlendiğini feminist kuramlar çerçevesinde çözümleme girişiminde bulunuyor.

Sayımızda ayrıca iki değerini bir de kitap eleştirisi yer almakta. Değinin ilk yazısı Oya Tokgöz'ün "Türkiye'de İletişim Araştırmaları İçinde 1970'li Yıllarda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Yapılan İletişim Konusundaki Doktora Tezlerinin Rolü ve Konumu" başlıklı yazısı. Fakültemizin emekli hocalarından Tokgöz, yazısında iletişim alanının ilk doktora tezlerinin hangi koşullarda, nasıl yazıldığını, ağırlıklı olarak hangi konulara değindiğini ve iletişim çalışmaları açısından önemini değerlendiriyor.

Bu bölümün bir diğer yazısı da Çağla Kubilay'ın kaleme aldığı bir bilimsel etkinlik değerlendirmesi. Kubilay, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi ile ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampusu'nun ortaklaşa düzenlediği ve 8-9 Mayıs 2014 tarihlerinde Güzelyurt KKTC'de yapılan "Emek ve Temsil Ekseninde Günümüz Medyasında Kadınlar Sempozyumu" başlıklı bilimsel etkinliği değerlendiriyor.

Son yazımız da bir kitap değerlendirmesi. Tezcan Durna, bu yılın başlarında Ayrıntı Yayınları tarafından basılan Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban tarafından derlenen *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya* adlı inceleme kitabı üzerine ayrıntılı bir değerlendirmede bulunuyor.

İlk sayısını yayınlıyor olmanın heyecanını yaşadığımız dergimizin, iletişim çalışmalarına yeni bir soluk getireceğini umut ediyor ve okuyucularımıza keyifli okumalar diliyoruz.

Changing Practices in International Broadcasting

The BBC World Service Example

Eylem Yanardağoğlu

Kadir Has University Faculty of Communication

Department of New Media

Abstract

Looking at the history of international broadcasting, one can observe that governments utilised international media as an element of public diplomacy as early as 1930s. Some of the first examples are seen at the BBC (British Broadcasting Corporation) World Service, which runs a Turkish Service since 1939. This research examines the factors that impact on international broadcasting and takes the BBC World Service as an example. It focuses on its Turkish Section in order to consider the changing practices at its language services and explore the influence of the issues such as public diplomacy, technological advances and economic policies on these language services. The BBC World Service and the Turkish section are chosen because they constitute one of the first examples of international broadcasting efforts. The findings are based on data that were collected via in-depth interviews conducted with editors and producers in 2011 at the World Service Central Newsroom and the Turkish Service. This research was funded by TÜBİTAK (the Scientific and Research Council of Turkey) post-doctoral study abroad bursary, at the Communication and Media Research Institute, University of Westminster in London, where the researcher was based as a visiting scholar.

Keywords: BBC, World Service, Turkish, public diplomacy, international broadcasting.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

ilef dergisi · ilef journal · © 2014 · 1(1) · bahar/spring: 11-31

Uluslararası Yayıncılıkta Değişen Pratikler BBC Dünya Servisi Örneği

Eylem Yanardağoğlu

Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesi
Yeni Medya Bölümü

Özet

Uluslararası yayıncılığın tarihine bakıldığında, hükümetlerin, 1930'lar kadar erken bir dönemde uluslararası medyayı kamu diplomasisinin bir unsuru olarak kullandığı gözlemlenebilir. Bu tür yayıncılığın ilk örneklerine, Türkçe Servisi 1939'dan bu yana yayın yapan, BBC (British Broadcasting Corporation, Britanya Yayın Kurumu) Dünya Servisi'nde rastlanmaktadır. Bu çalışma, BBC Dünya Servisi örneği üzerinden, uluslararası yayıncılığa etki eden faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Türkçe Servisini ele alarak, dil servislerindeki değişen pratikleri ve kamu diplomasisi, teknolojik gelişmeler ve ekonomik politikaların dil servisleri üzerindeki etkilerini göstermeye çalışmaktadır. BBC Dünya Servisi ve Türkçe Servisi uluslararası yayıncılığın ilk ve en uzun süre devam eden örneklerini teşkil ettiği için seçilmiştir. Bu çalışmanın bulguları, 2011'de BBC Dünya Servisi merkezi haber odası (World Service Central Newsroom) ve Türkçe Servisi'ndeki editör ve yapımcılarla yapılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmış verilere dayanmaktadır. Araştırmacının Londra Westminster Üniversitesi İletişim ve Medya Araştırmaları Merkezi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunduğu bu çalışma, TÜBİTAK yurt-dışı araştırma bursu kapsamında desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: BBC, Dünya Servisi, Türkçe, kamu diplomasisi, uluslararası yayıncılık.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

Introduction

In an era where technologies allow instantaneous information exchange across national borders, global interdependence increasingly challenges nation-states in areas such as media, technology, politics and economy. One of the factors that contributed to increasing globalization and global interdependence in these areas was the advent of the electric telegraph as a new technology in the 19th century. It altered the speed of transmitting news as well as the format and style of newsgathering and production due to its influence on the emerging news agencies and mass newspapers (Boyd-Barrett and Rantanen 1998; McPhail, 2006; Thusu, 2006).

Although the history of international communication goes back to ancient empires, it was not until the late 19th century that it truly became a constituent of political, cultural and economic power on a global scale. The advent of the electronic telegraph, some argued, led the governments to realise as early as the 19th century that the news and new communication methods not only influence markets but they also influence “foreign policy and public opinion” (Winseck and Pike 2008, p.15).

Another factor that led the governments to consider international communication as a pivotal element of foreign policy and public diplomacy was the advent of radio. Joseph Nye (2008, p.97) suggests that “the advent of radio in the 1920s led many governments into the arena of foreign-language broadcasting, and in the 1930s, ideologies such as communism and fascism were promoted with favourable images to foreign publics”. The big news networks such as *Deutsche Welle*, *Radio France International* and *BBC World Service* were considered as the prime examples of elements of public diplomacy (Hachten and Scotton, 1996). Public diplomacy is defined as “a government’s process of communicating with foreign publics in an attempt to bring about understanding for its nation’s ideas and ideals, its institutions and culture, as well as its national goals and policies” (Touch 1990, p.2).¹

As Woods (1992, p.2) remarks, the use of radio differed on either side of the Atlantic. The radio in the US was used to disseminate entertainment programmes to South America. However, in Europe, it first became a tool for reaching out to the colonies and then a tool for propaganda, especially at the start of the Second World War. Woods specifically draws attention to Britain’s response to radio and notes how Britain recognised its potential as “an instrument for social manipulation rather than entertainment” and “an instrument for foreign policy whose function would be to disseminate informational propaganda to the rest of the world” (1992, p.35). One of the first examples of such activity was initiated in Turkish in 1939 by the BBC World Service. The Turkish Section’s radio services had been operational for 72 years until 2011, when they were shut down due to a combination of financial and technological reasons.²

In this light, this research focuses on the changes in broadcasts of the BBC World Service, which transformed its colonial mission and adapted to the needs of the globalising media environment. It considers its historical development by tracing one of its oldest language services, Turkish section, in
•••••

- 1 Moreover, public diplomacy is seen as one of “soft power’s key instruments. Soft power refers to the ‘ability to affect others to obtain the outcomes one wants through attraction rather than coercion or payment. A country’s soft power is considered to rest on its resources of culture, values, and policies’ (Nye 2008, p.94).
- 2 Since May 2011, output of the Turkish section can only be reached on its website. The Turkish section’s TV package programmes were also broadcast on the affiliate NTV news channel in Turkey, but these transmissions were halted on June, 14 2013, during the Gezi protests in Istanbul (Bianet, 14 June 2014) Also see for details: <http://www.bianet.org/bianet/toplum/147611-bbc-turkce-ye-neden-hala-ihitiyacimiz-var>

order to examine the challenges that influence international broadcasting and consider various pressures coming from adaptation to technologies, financial cuts, and /or changing political climate and needs. The main questions that are addressed in this study are: “What are the factors/mechanisms that influence international broadcasting? To what extent is news production influenced by the requirements of public policy and/or pressures of technological developments of the so-called new media and/or globalising trends in communication?”

The methodology used in this research includes various components. The collection of secondary data was gathered through books, articles, and audio-visual material produced by the BBC. The collection of primary data was gathered through interviews and the completion of an internship at the BBC World Service which helped the researcher observe how news production was taking place, and establish contacts for in-depth interviews with editors and journalists. This has proved to be a viable strategy to get access into the working culture of the World Service, and to utilise the snowball sampling technique to have access to respondents.

The data collection began in March 2011 when the first contact was made with the Turkish section at the BBC World Service. The researcher’s formal application for an internship at the BBC World Service was accepted at the end of March 2011 and the internship began on May 16, 2011. It was a turbulent time for the language services when decisions about redundancies were being made.

During the internship it was possible to observe the ways in which editors worked in the main newsroom in English (Central Newsroom) and the Turkish section of the World Service at the Bush House in London. The first week of the internship was spent at the English language newsroom, one week at *World Have Your Say* programme and one week at the Turkish section. The internship was formally completed in June. In total, 26 qualitative interviews were conducted between March and July 2011. After the internship, several visits were paid to the Turkish section until the end of September 2011, thanks to the good relations that were established with the staff there. In these visits it was possible to clarify issues arising from previous visits and benefit from the documents in the archives and secondary sources such as the in-house magazines and publications.³

•••••

3 Moving to the new broadcasting centre of the BBC began in 2006 as a project. The World Service moved to the new premises in here 2012. For West One, see:

http://www.bbc.co.uk/pressoffice/keyfacts/stories/bh_development.shtml

When the proposal for this research project was written, there were talks about closing down the Turkish section of the BBC as part of cutting down public expenses in order to alleviate the impact of economic recession in the UK.⁴ The World Service authorities later decided to close down the radio part of the Turkish service and keep the online and TV ventures. These cuts were decided at the end January 2011 and envisaged 16 per cent overall cut in the World Service Budget and full and partial closures of the language services. According to this decision, Albanian, Macedonian, Portuguese for Africa and Serbian languages as well as English for the Caribbean regional service would be fully closed. Azeri, Mandarin Chinese, Russian, Spanish for Cuba, Turkish, Vietnamese, and Ukrainian was set to face partial closures.⁵ One could argue that in the post 9/11 climate and the ensuing conflicts in Iraq and Afghanistan, it is not surprising to see there are increasing efforts to reach out to Muslim or Arabic speaking countries all around the world. But, one can equally question the viability of the Turkish section at the BBC, as Turkey is now a candidate country to the European Union and is considered more democratic and liberal than neighbouring Muslim countries. Therefore, the research also aimed to find out the factors that influenced this decision, whether, for instance, the cuts were made based solely on economic reasons or other issues such as foreign policy choices/priorities. The findings of the study suggest that the dynamics of public diplomacy plays a lesser role in the news production process at the World Service Turkish section today than it did during the Second World War and Cold War period. Instead, it would not be wrong to argue that the demands of 24 hour global news production, the effects of the changing funding structure, and the influence of news media in general seem to be more influential on the current journalistic practices.

International communication, broadcasting and public diplomacy

Historically, international communication and media have been central elements of foreign policy and public diplomacy efforts. For instance, Joseph Nye (2008, p.97) suggests that “the advent of radio in the 1920s led many governments into the arena of foreign-language broadcasting, and in the 1930s, ideologies such as communism and fascism were promoted with favourable images to foreign publics”. Hachten and Scotton (1996, p.166) maintain that

• • • • •

4 <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/09/09/bbc.turkce.kapaniyor.mu/589202.0/>

5 http://www.bbc.co.uk/pressoffice/pressreleases/stories/2011/01_january/26/worldservice.shtml?intcmp=239

“transnational radio -now supplemented by global television, the Internet-” is a major conveyer of public diplomacy.

As Woods (1992, p.2) remarks, Britain was the first country to recognise the political potential of the radio, the new media of 20th century. In contrast with its commercial and entertainment-based use in the US, radio in Europe first became a tool for reaching out to the colonies and then a tool for propaganda, especially at the start of the Second World War. Woods believes Britain’s response to radio was unique because Britain recognised its potential as “an instrument for social manipulation rather than entertainment” and “an instrument for foreign policy whose function would be to disseminate informational propaganda to the rest of the world” (1992, p.35). Indeed, the BBC radio had initially aimed to broadcast to the colonies of the British Empire under the “Empire Service” in 1932 which later became a regular service. The Empire Service was re-branded in November 1939 as *Overseas Service*.⁶ It assumed a big role after the beginning of the Second World War and “began to evolve, becoming a British counter to propaganda from the Axis powers and a symbol of resistance in Nazi occupied Europe” (McCarthy and Jenner 2011, p.5).

After the end of the Second World War, Cold War rhetoric began to dominate international communication. In this period two issues were significant: the tension between communism and democracy; and the issues of dependency and modernisation due to the emergence of new nation states after the process of de-colonisation. During the 1950s and 1960s, institutions such as the BBC and VOA (Voice of America) continued to expand their activities in multiple languages in order to promote “fundamental concepts of free speech, free press and democracy” (McPhail, 2006). International broadcasts on short wave radio by these organisations “helped to crack information monopolies”, namely the public service broadcasting systems in Europe. In the case of the BBC, these efforts were also considered to be “tied to foreign policy goals” (Price 2009, pp.197-199).

International communication thus continued to be relevant to long-standing issues such as nation-state policies of exercising cultural or political hegemony over others; dominance of the “West” over the “East”; and issues of representation, propaganda/public diplomacy and creating public opinion

•••••

6 http://www.bbc.co.uk/worldservice/specialreports/000000_aboutus.shtml

(McPhail, 2006). The nation states come under pressure to co-exist with these globalising networks, and find a “balance” between the requirements of their own needs and the needs of “contemporary globalization” and increasing internationalisation (Held et. al 1999).

Hesmondhalgh (2006, p.32) defines “internationalisation in media as a process whereby media ownership, production and consumption spill over the borders of nation states”. This “spill-over” of media messages and images across national borders creates “questions of cultural domination” of one nation state over the others. He discerns two main theoretical approaches to this phenomenon. The first one relates to a political economy perspective, embodied in the concept of “cultural imperialism” (cf. Herbert Schiller), and the second relates to the “liberal” perspective, where the exchange of cultural goods are seen as elements of “soft power”⁷ which could have been instrumental in foreign policy development (cf. Joseph Nye).

Downing (2007), similarly refers to the political economy approach as the perspective that considers media ownership, the relationship between national, regional and international markets and the unequal competition between them as one of the dominant paradigms to consider international communication. According to him, the cultural imperialism thesis had a “negative” outlook on the effects of media products that originate in the West and are consumed in the non-Western contexts. The cultural imperialism thesis was known as “Dependency Theory” in Latin American countries which highlighted the “colonial” heritage that is inherent in international communication networks. It also considered globalization’s negative influence on local cultures, languages, economy and traditions (also see Semati, 2004; Sreberny and Paterson, 2004; McNair, 2006; Thususu, 2006). One of the alternative perspectives on globalization has been to consider it from a cultural perspective where trans-border flows and “exchange” allow “cultural syncretisation” and creation of hybrid identities (Hesmondalgh 2006, p.41) In this context, the role of international broadcasting was seen as “democratising” because international broadcasting organisations such as the BBC or CNN also offered an opportunity for audiences living under repressive regimes to access information and evade state censorship on news in their countries (Sreberny 2000, p.107).

•••••

7 Public diplomacy is considered as an element of “soft power” of states (Nye, 2008).

For example, the influence of the CNN International television channel in the dissemination of images and issues that contribute to the creation of “international public opinion”, was labelled as the “CNN effect” in shaping international relations. Since the 1990s both state and non-state actors have actively been involved in setting up transnational television channels to reach out to fellow diasporic groups, or fellow ethnic communities in neighbouring countries to influence public opinion and to continue their cultural, political and/or economic hegemony. These efforts gained prominence in the period after the September 11 attacks on the World Trade organisations, as global news networks, including the BBC, have set up new channels to reach the public in Muslim countries (Kamalipour, 2007). Perhaps the most significant efforts of using public diplomacy as an element of foreign policy was seen in the in the post-September 11 climate when BBC launched television channels in Arabic and Persian. For some commentators such developments are significant because the global networks such as BBC World have then become “a central source of information about world affairs” (Gilboa, 2008).

The BBC World Service is considered as an element of Britain’s public diplomacy because of its “benefits to the UK abroad”. The World Service is also seen as a conveyer of soft power, which is believed to rest on the editorial principles of the BBC such as fairness, accuracy, and impartial and fact-based reporting of news. These principles, according to commentators, are the factors that earn respect from audience abroad, thus increasing the positive impact of Britain internationally (McCarthy and Jenner, 2011).

The news culture at the BBC World Service

The World Service now operates as part of the Global News division whose output includes international television channels, radio and international-facing news websites. BBC World Service is comprised of international radio and online services in 32 languages and TV channels in Arabic and Persian.⁸ Its operating principles were laid in 1942 as part of the BBC Charter and License Agreement. Some of principles sanction the objectivity and balance of the broadcasts on the World Service. For instance BBC output was supposed to reflect Britain’s official view alongside the views that oppose it on controversial international issues in order to maintain a balanced view of events. Additionally, “intervening in other countries’ politics and persuading

•••••

8 http://www.bbc.co.uk/worldservice/specialreports/000000_aboutus.shtml

audiences” were considered as inappropriate in terms of the mission of the World Service (Walker 1982, pp.14-15).

The BBC License agreement stipulated that World Service should produce international broadcasts (bulletins, programs etc.) in the languages designated by the government. In return, the government takes the financial responsibility of the cost of the broadcasts, but requests working in close co-operation. Contrary to the “license fee” funding system of the domestic BBC output, it was agreed that the transnational broadcasts of the World Service would be funded by the Foreign and Commonwealth Office as part of a Grant-in-aid (Walker 1982, p.14).

The dependence to Grant-in-Aid for its budget has been one of the most critical issues about the World Service. The issue of “independence” or “impartiality from its paymaster” [Foreign Office funds] has constituted one of the most delicate qualities of the World Service vis-à-vis professional standards of journalism. Many commentators (Jaber and Baumann 2011, p.172) suggested that due to the government funding the World Service at times was expected to “rally behind” foreign policy moves. However, the World Service editors strived to maintain an “aura of impartiality” in the face of reporting controversial international events.

According to Taussig (2008, pp.591-92) the World Service does not want to be seen as fulfilling the same function as the British Council, as one of Britain’s cultural diplomacy tools because this could implicitly imply “promoting” Britain, which would contradict with BBC’s editorial independence. Taussig remarks that one “pragmatic” solution to this conflicting situation was to mention in Foreign Ministry’s 2005 Public Diplomacy report that the ministry acknowledges the independence of the BBC World Service. The report also makes reference to the agreement that consulting the ministry for its long-term investments would not be in breach of BBC’s editorial independency. Later, in 2007 in the operating agreement with the BBC management (BBC Trust) the World Service’s mission was defined as “to provide a trusted, relevant and high quality international news service” which can offer “independent analysis and explanation” of complex issues in order to sustain citizenship around the world (McCarthy and Jenner 2011, p.3).

Time spent at the Central Newsroom of the World Service during the internship allowed for observations to be made on how the editorial principles are implemented on the ground. The Central Newsroom, was comprised of 40 editors/journalists in total. Ten of these editors/journalists

were the regional editors, another ten covered the global newswire and the rest covered the world briefing sections. What is known as the “core”, the central desk, produces the 24 hour rolling news bulletins which are broadcast globally. There are six senior editors/producers who work as “duty editors” at the central desk. They work for on a specific rotation of shifts and all are responsible of the central output. The internship at the desks around the core allowed the researcher to establish contact with a number of editors, who later participated in the interviews. The editors who participated in the research agree that the World Service is a public diplomacy tool, but they stress the fact that this does not pose a threat to the journalism culture at the World Service. All the respondents maintained that they uphold the principles of independent, objective and impartial journalism and that the government at any stage has not influenced their work.

A former senior executive of the BBC World Service during the Cold War (1970s and 1980s) explained how adhering to BBC’s broadcasting principles such as balance and objectivity could become a problem between the BBC administration and the government authorities as follows:

There were always complaints, when I was in the secretariat I dealt with loads of these. If a minister complained about bias or inaccuracy, I would investigate it. If there was bias the BBC would admit it, but if there was not, the BBC would write to them saying we looked into it. There were always complaints going back and fro, but there was no atmosphere of fear of the government, ever. I think it is a deep-seated cultural thing; it is not that the written defences are terribly strong for the BBC. If you look at the constitution, there is no law saying the BBC must be independent, unbiased. It is a very peculiar old-fashioned system that works under the documents, which are very feeble. But, there is the expectation in the BBC, in the public and the government that it should be independent, it should be unbiased... The charter and the articles of associations, they are very feeble, there is nothing strong in them. So it is not the paper that makes the BBC independent, it is the mind, it is the individuals are right down the line and are not frightened of the government (Interview, 10 April 2011).

Scholars of British broadcasting history, like Jean Seaton (2008, p. 445), explain this phenomenon of “adhering to the BBC news culture and values” at the World Service as the “embeddedness of the domestic BBC news process in the World Service and the entrenchment of the World Service in the wider BBC”. Some editors argued that BBC World Service can be a tool of public diplomacy because it sets a good example and demonstrate the “best practice” in impartial and objective journalism. In this way, the good example and good

deeds of the BBC World Service creates a positive and respectable image for Britain as a country internationally. This is explained by, the Controller of the World Service at the time, as follows:

It is seen as an element of public diplomacy simply because it is important, it projects such a positive image of Britain. But BBC World service channels are not used to broadcast stuff that would make Britain look good in the eyes of the world, these are absolutely two separate things, because we do such a good job and because we are seen to be impartial with the British government that we are trusted...We have proved over the years that we have taken a very objective and impartial stance over the years. Including the issues that touched the British government (Interview, 16 June 2011).

The principals of impartiality, accuracy and balance are deemed indispensable characteristics of BBC Journalism and the journalists and editors who have taken part in the interviews are adamant supporters of these principals. The notes from the participant observation in the Central newsroom and interviews conducted with editors such as above, indicate that the news culture of the World Service is very much embedded and engrained in the institutional identity and passed onto the producers in the language services too, through training and newsroom practices. These editorial principles and the news values that are also transferred to the language services are connected to the news produced by the “core” desk. During the time spent at the Turkish section, it was possible to observe that the news items from the English newsroom usually were covered in the same order of significance. Some of the news that were considered to be “globally” important during the first week of the internship included Queen Elizabeth’s visit to Ireland and the arrest of former head of International Monetary Fund (IMF) Dominique Strauss Khan’s in New York. The Queen’s visit was also important as a “national” event because the Queen was the first monarch to visit Ireland in 100 years, making it an extraordinary event considering the historically conflicted relationship between the two countries. Apart from such globally newsworthy items of the agenda, at the Turkish section priority was given to stories, which were about places to which Turkey has geographical or cultural proximity, such as the ensuing conflict in Syria. But as the following sections reveal the “connection” between the English newsroom and the language sections were much “closer” and more “rigid” until about the 1980s, when the language sections were allowed to practice “real journalism” and not just translations of the English newsroom.

The changing practices in the language services: The Turkish section example

The BBC began its first foreign radio broadcasting in Arabic in 1938, followed by Turkish in 1939 on the eve of the Second World War.⁹ The transmissions of the Turkish service began on the 20th November 1939.¹⁰ From the onset the transmissions were aimed at influencing public opinion in Turkey in order to secure its support for the allied forces, especially during the Second World War (Nohl, 2010).

In 1940 the Empire Service, which was re-branded as ‘External Services’, increased the transmissions in the Turkish language. Firstly, this was a diplomatic move in order to counter-balance propaganda coming from other European countries, such as Germany, in the Middle East. Secondly, Turkey’s disarmament agreement with Germany towards the end of the War, (18 July 1948) led the British government to take new measures. For instance, in 1942 transmissions in Turkish rose to five- minute bulletins per day, and in 1946, the broadcasts in Turkish were one hour per day (Nohl 2010, p.175). Andrew Mango, who was the Head of South European service which included Turkish, Greek, Spanish, Portuguese, and Italian in the 1970s, can be seen as the founding father of the BBC Turkish section. He recalls that in the early days of the Cold War, the BBC had decided not to engage in “black propaganda”. However, the news that was broadcast at the World Service was centrally produced and disseminated to the language services. The language service editors could only use a low level of flexibility to choose or not to choose the news items that came from the Central Newsroom. However, as Mango recalls, the “centralised and top-down way of producing news was the norm” at the World service for a long period (Interview, 7 October 2011).

Gamon McLellan, who joined the Turkish section in 1979 after Andrew Mango and became its head in the 1980s, recalled the period as follows:

Formally the arrangement was that the BBC is editorially responsible for the content of the output. But the government in those days prescribed the languages they broadcast and how long they broadcast. That has changed a lot in late 1980s and early 1990s, after a lot of exchange between the government and the organisation because the government is not an expert on broadcasting.

•••••

9 <http://www.bbc.co.uk/historyofthebbc//resources/factsheets/1930s.pdf>

10 <http://www.turkishtimes.co.uk/haber/ingiltere-basini/496-calisanlari-bbc-turkce-servisini-anlatti>

Now it is done in a way of consultation between the two. In 1979 when I joined, it was not like that" (Interview, 28 July 2011).

The government's influence on the choice of foreign language broadcasts was significant for the Turkish section. As McLellan remembers, days before he became the head of the Turkish section at the end of 1979, Turkish was one of the seven languages that the BBC was considering to "discontinue", and "of course we all started lobbying like mad and in the end the decision was reversed in the case of Turkey" (Interview, 28 July 2011).

According to Gamon McLellan, aside from the Second World War, there were two periods when the Turkish service was particularly valid in Turkey. "One was the run up and the immediate aftermath of the 1960 coup, when Andrew Mango was the head, and the period after the 1980 coup." (Interview, 28 July 2011). The coup on 12th September 1980, only a few months after the risk of closing down the Turkish section, proved how important it was to keep the Turkish service because the news was censored in Turkey. Former head of Turkish Service, Hüseyin Sükan, stated that during this period, the Turkish service stepped in to "enhance" the news provided by the national broadcaster TRT and worked with journalists who came from Turkey in order to overcome the limitations imposed on the media in Turkey at the time. The service in that period first focused on world news coming from the central core, and then news on Turkey. Although the main practice at the World Service was that the language services worked more like a "translation service", this began to change and the Turkish service was allowed for the first time to "produce their own news" by the head of the BBC Education Section (Interview, 20 March 2011).

In early 1980s, the people working at the Turkish section received journalism training at the BBC in order to learn how to write news properly. Nevsal Baylas, who was the producer on duty on the night shift when she received the news that the army took control of the government in 1980s coup. According to her, the "real journalism at the Turkish service began after the coup" because they were interviewing politicians, journalists etc. who were banned from state television and radio during the military government period (Interview, 25 August 2011).

The role of the BBC Turkish service in providing independent and non-censored news increased audience interest in international broadcasts in Turkey. The BBC Turkish service was the first to cover live the first elections after the military government stepped down in 1983 and they utilised a computer to

predict the results for the first time. The media structure changed dramatically in Turkey in the 1990s: FM radios flourished, the state monopoly over broadcasting was broken and there were more news and news outlets available. The BBC Turkish service was no longer the “primary source” for international and/ independent news. So the Turkish service, like many others had to “reinvent “ their mission and strived to turn their expertise to providing the analysis and depth that are not offered by the national news outlets. According to Sükan, BBC World Service realised in the 1990s that the emergence of the FM radios was a big challenge to their established short-wave transnational system. The BBC was under the threat of losing its relevance to audiences abroad. Turkish service began to look for partners in Turkey to broadcast its radio programmes on FM wave and also explored the possibility of TV productions on a national channel. (Interview, 20 March 2011) Since the 1990s and early 2000s the service turned its attention to technological developments and introducing new content such as online sites and television packages that were shown on the national NTV channel in Turkey. These changes were general changes that the BBC World Service in general had to adopt in many parts of the world due to the increase in the use of new technologies, use of FM radio and de-regulation in the national media systems in a number of countries. For instance, in 2005, the director of the BBC World Service, Nigel Chapman¹¹, delivered a speech to all the editors that set some major priorities for the World Service to be accomplished by 2010. These targets especially included starting TV broadcasts in languages other than English and the increased use of “new media” platforms. Hüseyin Sükan noted that the decision to start TV broadcasts in Turkish on NTV was not part of this strategy:

The BBC began the Arabic and Persian services in television because the government told [them] that they had to begin these transmissions. But the TV initiative of the Turkish service was not part of the general strategy of the World Service, [it was its own initiative]. There is a partnership with NTV that has been going on with NTV. It began to receive news summaries from [the Turkish section] in 2003, began live connections in 2005 and buying TV packages in 2007. The costs of these programmes are shared with the NTV and everyone here at the department was trained to produce for television. The BBC could hardly believe that we could succeed in this endeavour.

This initiative of the Turkish Section has become a role model for the other language services because it emerged out of the initiative of Turkish Service. This can also be seen as part of BBC Turkish trying to make itself

•••••

11 http://www.bbc.co.uk/worldservice/2010/docs/051025_fullspeech.pdf

relevant to the Turkish audiences in the new situation. In fact in 2005, as Sükân stated, BBC World Service shut down 10 language services, 8 of which were the broadcasts that were transmitted to countries that became members of the European Union (Interview, 20 March 2011) Since 2010, there were also talks about closing down the Turkish section of the BBC in light of cutting public expenses in order to alleviate the impact of economic recession in the UK.¹² The World Service authorities later decided to close down the radio part of the Turkish service and keep the online and TV ventures. In fact the decision to close down some of the language services, including radio for the Turkish Section, came at the end of January 2011. A senior executive, admitted that cutting down a number of radio services, including Turkish, was a very hard administrative decision to make:

When you have to save 16 to 20 percent of your budget you have got to find that somewhere, we have not got anything outside the people, journalists. This is mainly where the budget is, so the distribution of it suffered. So you have to take a decision, you have 32 services, what do you close? It is an extremely difficult decision, because whichever you choose, your decision will have an impact on your reputation, audience, on yourself, on the lives of your journalists, on news (Interview, 16 June 2011).

As previously mentioned, operationally the World Service and the Foreign and Commonwealth office (FCO) is in close consultation with the BBC and it is involved in the process of deciding which languages are broadcast. But the editorial control rests entirely within the BBC. The relationship between the BBC World Service and the FCO is governed by two documents: a- Broadcasting agreement which sets out the aims and objectives of the BBC World Service) b- Financial memorandum (which sets out the financial agreement). Within the BBC ultimate responsibility for BBC World Service is vested in the BBC trust which is the sovereign body of the corporation.¹³ In 2010 the Grant in Aid was 286 million pounds. As of 2014 the BBC will take over the BBC World Service's funding-via the license fee, which may hamper the news culture at the World Service.

•••••

12 <http://www.cnturk.com/2010/dunya/09/09/bbc.turkce.kapaniyor.mu/589202.0/>

13 The World service is funded through grant-in-aid from the Foreign and Common Wealth Office allocated as part of the government's spending review process. It has complete editorial and managerial independence however, it reports performance against a number of measures agreed with the FCO annually (BBC World Service 2010, p.26).

The chief editor of the Central Newsroom, the English newsroom for the whole of the World Service, explains how the new funding system will work, as follows:

Annual TV license fees is 145£ and brings 3.8 billion revenue for BBC in general. The Grant in Aid- only funds the World Service and it is 280 million pounds a year. The cuts will be about 16% and from 2014 onwards we will be financed with the license fee. The government says the BBC will safeguard the World Service, but we now need to make our output relevant for the UK audience. (Interview, 19 May 2011).

The former head of service, Hüseyin Sükan, considered the recent cuts in the World Service as a potential negative influence. He reiterated the fact that they did not receive any direct involvement in their editorial policy from the government, but he said he believes this might become a more pressing issue when the World Service stops being funded by the Grant-in-aid. It is expected that in 2014, 650 jobs will be cut in order to save 46 million pounds per year. In the case of Turkey, the senior executive maintained that the BBC felt the need to follow the requirements/pressures of the new technologies and new media environment, so the decision to shut down the radio service on FM was based on technological pressures. She explained this process as follows:

You have got to have your eyes on the future, you cannot wait until the internet arrives in Turkey, or to have high penetration, because by then there will be people who have already gone with it...The future is about remaining relevant to the audiences and making sure that we cover the niche we have always covered: first and foremost the international news. It is what we are here for and also fill the gaps, regionally, but the resources are a huge headache (Interview, 16 June 2011).

As the executive maintained, the cuts in the overall output of the World Service, had cost the BBC “30 million audiences in the process” but their priority was to “remain relevant to the audiences” and the keep up with the requirements of the “new media” environment. The current head of the Turkish Service, Murat Nişancıoğlu, explains that every broadcasting organization sets new targets and directions for itself during various periods and this also happened in the World Service. He explains that the new priority regions for the World Service are Asia and Africa. It is slowly withdrawing from places outside these regions, and also trying to find new ways of “being meaningful” for the local audience in Britain (Interview, 25 September 2011).

Conclusion

This study explored the factors that impact international broadcasting, with a special interest in looking at the interplay between the requirements of around-the-clock globalised international news reporting and the expectations of public diplomacy goals.

The study took the BBC World Service and its Turkish section as its focus because they represent one of the oldest examples of international broadcasting practices that have gone through many transformations. The World Service, which started with the mission of connecting “London” with the colonies of the British Empire, was met with a new mission and challenge at the beginning of the Second World War. Turkish Service’s emergence in this period also exemplified the early mission that was expected of international broadcasting at the time, which mainly focused on reaching out to foreign publics and was driven by foreign policy goals.

This mission continued into the Cold War period, when the two major hegemonic powers in the Western and Eastern blocks determined the contours of international politics. The interviews with senior editors of the Cold War period revealed that in this period the relationship between the central newsroom and the language services was a one way, or top-down relationship. The language services were mainly expected to translate the news coming from the English newsroom. The Turkish Service faced the risk of closure at the end of 1970s, but the military coup in Turkey in 1980 facilitated an understanding on the part of the authorities to realise the significance of the BBC World Service in supporting freedom of press and the media in Turkey during the times when media was under strict control. The 1980 coup in Turkey, however, was a turning point in the news production process in the Turkish section. The restrictive media environment in Turkey found an outlet with the support of the BBC editors, which also necessitated training the editors at the Turkish section in order to engage in more skilful journalistic production. The Turkish section, in this way, moved away from only translating news in English to producing their own stories, relevant for their audiences.

However greater democratisation and diversification of the media in Turkey in 1990s necessitated a re-definition of the services of the World Service for Turkey. The comments from the interviews suggest that the relevance of public diplomacy, especially for the Turkish section, has diminished after the

end of the Cold War. The dynamics of public diplomacy seem to be playing a smaller role in the news production process at the World Service today than it did during the Second World War and Cold war period. Instead, the demands of 24 hour news production, technological advances and the effects of the changing economic structuring of the BBC in general seem to exert more influence on the current news culture and journalistic practices. The editors at the English newsroom especially reiterated their belief that editorial guidelines and principles of the BBC in general are strong enough not to be manipulated for public diplomacy goals. This is why, even if the BBC World Service is seen as a public diplomacy tool, in their view, this does not compromise their professional standards.

After the mid- 2000s the factors that impact international broadcasting seem to be shifting from public diplomacy targets to meeting the demands of a competitive global news production environment. Changes in the BBC World Service in general and the BBC Turkish Section in particular stem from the demands of the globally structured 24 hour rolling news production and the impact of new technology such as applications and the use of video and sound in online services. The financial re-structuring of the BBC World Service in 2014 is another catalyst that will probably bring more changes in the services and output of the BBC World Service.

References

- BBC WORLD SERVICE (2010) *Annual Review 2009-2010*. London: BBC World Service.
- BIANET (2014) BBC, NTV'yle ortaklığı askıya aldı [online]. Available from: <http://www.bianet.org/bianet/medya/147606-bbc-ntv-yle-ortakligi-askiya-aldi> [Accessed 14 June 2014].
- BOYD-BARRETT, O. and RANTANEN, T. (1998) The globalization of news. In: BOYD-BARRETT, O. and RANTANEN, T. (eds.) *The globalization of news*. London: Sage Publications, pp.1-15.
- DOWNING, D. H. J. (2007) Drawing a bead on global communication theories. In: KAMALIPOUR, R. Y. (ed.) *Global communication*. Belmont: Thomson Wadsworth, pp.22-38.
- GILBOA, E. (2008) Searching for a theory of public diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol.616, pp.55-77.
- HACHTEN A. W and SCOTTON F. J. (2007) *The world news prism: global information in a satellite age*. Oxford. Blackwell Publishing.
- HELD, D. et.al. (1999) *Global transformations politics, economics and culture*. Oxford: Polity.
- HESMONDALGH, D. (2006) *Media production*. Maidenhead and New York: Open University Press.
- JABER, M. and BAUMANN, G. (2011) The BBC World Service in the Middle East: Claims to Impartiality, or a politics of translation? *Journalism*, 12 (2), pp.171-182.
- KAMALIPOUR, R. Y. (ed.) (2007) *Global communication*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- MCCARTHY, J. and JENNER, C. (2011) *Brave new world service: a unique opportunity for the BBC to bring the world to the UK*. London: Commonwealth Broadcasting Association.
- MCNAIR, B. (2006) *Cultural chaos: journalism, news and power in a globalized world*. London: Routledge.
- MCPHAIL, L. T. (2006) *Global communications: theories, stakeholders, and trends*. Malden, MA and Oxford: Blackwell Publishing.
- NOHL, A. M. (2010) Changing expectations: notes from the history of the BBC's Turkish Service. *Middle East Journal of Culture and Communication*, vol. 3, pp. 171-191.

- NYE, S. J., JR (2008) Public diplomacy and soft power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol.616, pp. 94-109.
- Oxford Paperback Dictionary* (2001) Oxford: Oxford University Press.
- PATERSON, C. and SREBERNY, A. (eds.) (2004) *International news in the 21st century*. Eastleigh: University of Luton Press.
- PRICE, E. M. (2009) End of television and foreign policy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 625, pp. 196-204.
- SEATON, J. (2008) Journeys to truth: the BBC as a pragmatic ethical engineer at home and abroad. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 28 (4), pp. 441-451.
- SEMATI, M. (2004) Introduction. In: SEMATI, M. (ed.) *New frontiers in international communication theory*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, pp. 1-24.
- SREBERNY, A. (2000) The global and the local in international communications. In: CURRAN, J. and GUREVITCH, M. (eds.) *Mass Media and Society*. London: Arnold, pp.93-119.
- TAUSSIG, A. (2008) You lose some, you win some-1989 and after. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 28 (4), pp. 583-618.
- THUSSU, K. D. (2006) *International communication: continuity and change*. London: Hodder Arnold Publication.
- TOUCH, H. (1990) *Communicating with the world: US public diplomacy overseas*. New York: St. Martin's Press.
- WALKER, A. (1982) *Voice for the world : 50 years of broadcasting to the world: 1932-1982*. BBC, London: British Broadcasting Corporation External Services Publicity Unit.
- WINSECK, D. R. and PIKE, M. R. (2008) Communication and empire: media markets, power and globalization, 1860-1910. *Global Media and Communication*, 4 (7), pp. 7-36.
- WOODS, J. (1992) *History of international broadcasting*. Stevenage: Peter Peregrinus Ltd.

Sermaye-Haber Ajansları İlişkisinin Dönüşümü

Reuters Örneği

Hakan Yüksel

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

Abstract

Sermayenin enformasyon açlığı, kapitalizme dair yapısal bir nitelikdir ve üretimin ulaştığı seviyeye koşut olarak bunu karşılama yöntemleri gelişme göstermiştir. Önceleri ticaret ve finans gazetelerine başvurulurken, sonrasında enformasyon akışı telgraf, telefon, teleks gibi daha güvenli ve hızlı araçlarla gerçekleşmiştir. Günümüzdeyse, bu noktada, enformasyon ve iletişim teknolojileri (EİT) öne çıkmaktadır. Haber ajanslarıysa ilk ortaya çıktıkları andan itibaren sermayenin enformasyon ihtiyacını karşılamaya yönelik hizmet vermiş ve bu yolda teknolojik gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu makalede, 20'inci yüzyılın son çeyreğinde kapitalizmin geçirdiği yapısal dönüşüm çerçevesinde, sermaye-haber ajansları ilişkisi Reuters'e odaklanarak irdelenmektedir. Reuters, dünyanın en büyük enformasyon tedarikçilerinden biridir ve ele alınan dönemdeki yapısal dönüşümün başını çeken aktörlerdendir. Makalenin temel varsayımı, günümüzde haber ajanslarının ikiye ayrıldığı, genellikle medyaya haber sağlayan "klasik" haber ajansları atıl konuma düşerken, sermayeye ekonomik ve finansal enformasyon sunan ve alım-satım hizmetlerinde aracılık yapan ajansların başat konuma geldiğidir.

Anahtar Sözcükler: Reuters, haber ajansları, yeni ekonomi, finans, EİT.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

The Transformation of the Relationship between Capital and News Agencies The Case of Reuters

Hakan Yüksel

Ankara University Faculty of Communication
Department of Journalism

Abstract

Capital's need for information is a structural feature of capitalism and methods of satisfaction vary according to the level reached by production. Initially, commercial and financial newspapers were used for that purpose but later information flow was achieved by much more secure and rapid modes such as telegraph, telephone and telex. Nowadays, information and communication technologies (ICTs) are preponderant. From the first days of their appearance, news agencies have served to meet capital's information need and closely followed technological innovations with the intention of using them in their operations. This article explores the relationship between capital and news agencies in the framework of capitalism's transformation in the last quarter of 20th century. It focuses on Reuters, given that it is one of the major information suppliers of the world and a leading actor in the above-mentioned structural transformation. The main assumption of the article is that there are two groups of news agencies in today's capitalism and while 'classical' agencies offering information for media are becoming redundant, others agencies serving economic and financial information for capital and playing a dealer role in transactions are in a dominant position.

Keywords: Reuters, news agencies, new economy, finance, ICTs.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

Giriş

Sermayenin enformasyon açlığı, kapitalizme dair yapısal bir niteliktir. Piyasada amansız bir rekabete tutuşan kapitalistler, hayatta kalabilmek amacıyla sürekli rakiplerini ve kendi konumlarını değerlendirme ihtiyacı hissederler. Haber ajansları, 19'uncu yüzyılda sermayenin bu ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Hızlı ve güvenilir haberin sermaye için bedeli gözü kapalı ödenebilecek önemli bir “mal/hizmet” olduğunu bilen haber ajansları, bu amaçla, teknolojik gelişmeleri yakından takip etmiştir. Telgrafın, telefonun, uyduların, okyanus altına döşenen kabloların ve en nihayet yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin (EİT) başlıca kullanıcıları arasında olmuştur.

Kapitalizmin 20'inci yüzyılın sonunda geçirdiği dönüşüme bağlı olarak sermaye-haber ajansları ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır ve bunun gazetecilik ve habercilik açısından önemli sonuçları vardır. Günümüzde üç büyük uluslararası haber ajansını oluşturan Reuters, Associated Press (AP) ve Agence France-Presse (AFP) içinde sadece ilki ekonomik açıdan sağlam bir konumdadır. AP, merkezinin bulunduğu ABD'deki medya piyasasının devasa genişliği sayesinde ancak ayakta kalabilirken, AFP de Fransız hükümetinin sübvansiyonlarıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Müreffeh konumda olması-

na rağmen Reuters de gelirlerinin ancak yüzde 3'lük bir kısmını medyaya yönelik hizmetlerinden edinmektedir (Thomson Reuters 2013a, s.6). Diğer ajanslardan farklı olarak Reuters'ın gelir kalemleri arasında aslan payını –EİT'lerle mümkün olan– gerçek zamanlı ekonomik ve finansal enformasyon sunumu ve finansal aracılık işlemleri oluşturmaktadır. Britanya kökenli ajansın bunu başarabilmek için bir dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür.

Bu kapsamda çalışmanın temel varsayımı, günümüzde haber ajanslarının ikiye ayrıldığı, genellikle medyaya enformasyon sunan “klasik” haber ajansları zamanla sermayenin ihtiyaçlarını karşılama noktasında atıl konuma düşerken, gerçek zamanlı ekonomik ve finansal enformasyon sunumuna ve alım-satımlarda aracılığa odaklanan yeni ajansların başat konuma geldiğidir. Bu çerçevede çalışmada günümüz kapitalizminin temel niteliklerinin neler olduğu, kapitalizmin dönüşümüyle birlikte sermayenin enformasyon ihtiyacının nasıl farklılaştığı, bu süreçte EİT'lerin neden öne çıktığı sorularına yanıt aranacaktır. Bununla birlikte enformasyon piyasasının kompozisyonunun neden ve nasıl değiştiği, sermayenin farklılaşan ihtiyaçlarını gideren yeni ajansların nasıl geliştiği ve tarihleri 19'uncu yüzyıla kadar uzanan “klasik” haber ajanslarının neden atıl kaldıkları sorgulanacaktır. Tüm bu gelişmelerin gazetecilik/habercilik açısından yarattığı sonuçların neler olduğu da yanıtlanacak sorular arasındadır.

Haber ajanslarının güncel koşullarını kavramak açısından olduğu kadar geleceğine dair kestirimlerde bulunmak açısından da önem arz eden bu sorgulama, Reuters'e odaklanarak gerçekleştirilecektir. Zira Reuters çeşitli açılardan bu noktada en uygun çözümleme odağıdır. Öncelikle Reuters “klasik” bir haber ajansıyken dönüşüm geçirmiştir. Reuters'ın dönüşümünü ve bu süreçteki koşullarını ve tercihlerini değerlendirmek, tüm diğer “klasik” haber ajanslarını anlamak açısından da aydınlatıcı olacaktır. İkincisi Reuters, sermayenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yeni enformasyon piyasalarının çoğunda lider oyuncudur. Bu alanda faaliyet göstermeye başlayan yeni oyuncular da Reuters'ın izinden gitmektedir. Bu açıdan da yeni dönemin haber ajansı tipini anlamak açısından Reuters önem taşımaktadır.

Çalışma çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle belirtmek gerekir ki çözümlemeye konu olan zaman aralığı 1960'lardan 2000'lerin başına kadarki dönemdir. Böylesi bir sınırlandırmaya gidilmesinin nedeni, araştırma konusunun altında yatan kapitalizme dair yapısal dönüşümün 20'inci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrıca çalışmada AP ve AFP'nin koşulları kısaca ele alınmıştır. Ancak Reuters ile bunlar arasında daha detaylı bir kıyaslama başka bir çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda çalışmada ilk olarak, sermayenin enformasyon ihtiyacına ve haber ajanslarının ortaya çıktıkları andan itibaren bu hususta üstlendiği role değinilecektir. Ardından 20'inci yüzyılın sonundaki biçimiyle kapitalizmin bir değerlendirmesi sunulacak ve enformasyonun sermaye açısından çok daha önemli hâle geldiği gösterilerek sermayenin enformasyon ihtiyacının farklılaşması ortaya konulacaktır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise, Reuters'in güncel koşullarda sermayenin değişen ihtiyaçlarına yanıt vermek için geçirdiği dönüşüm tartışılacaktır. Son olarak, yeni enformasyon piyasasının genel görünümü ele alınacaktır.

Sermaye ve enformasyon

Yves de la Haye (1980), Marx ve Engels'in mektuplarına varana kadar tüm külliyatını inceleyerek, iletişime dair tarihsel materyalist bir yaklaşımın temellerini ortaya koymaya çalışmaktadır. 1970'lerden itibaren enformasyon ve iletişim teknolojilerinin (EİT) iyice yaygınlaşmasıyla "burjuva sosyal bilimcilerinin" her yerde bahsettikleri "iletişim devrimini" sorgulamak ve Marksizm'in iletişimin önemini göremediği "saçmalıklarına" yanıt vermek istemektedir (de la Haye 1980, s.10-11).¹ De la Haye'in Marx ve Engels'ten yaptığı alıntılardan, kapitalizmin gelişme sürecinde dünyaya yayılan sermayenin bir yandan da bu yayılmanın altyapısını ürettiği anlaşılmaktadır. Eski, düzensiz ve güven-siz ulaşım ve iletişim araçlarının yerini buharlı gemiler, demiryolları, telgraf gibi gelişmiş ve sermayenin ihtiyaçlarına yanıt veren yeni araçlar almıştır (de la Haye 1980, s.15-20). Dünya piyasasında güvenli biçimde meta yığınlarının mübadelesini yapmak ancak bu şekilde olanaklı olmuştur.

Sermayenin enformasyon açlığı kapitalizme dair asli bir niteliktir. Ulaşım ve iletişim altyapısındaki onca gelişmeye rağmen bu açlık azalmak yerine artmıştır, çünkü ulaşım ve iletişimin gelişmesiyle dünya piyasası daha da genişlemiştir. Enformasyon piyasasının doğuşu da bu genişleme kapsamında değerlendirilmelidir. *Grundrisse*'deki bir pasajda Marx (1973, s.160-161) bunu şöyle aktarmaktadır:

... üretim ve tüketim arasındaki genel bağ ve her bakımdan karşılıklı bağımlılık, tüketiciler ve üreticilerin birbirlerine karşı bağımsızlığı ve kayıtsızlığıyla birlikte artar; bu çelişki krizlere vesaireye yol açtığından dolayı da bu yabancılaşmanın gelişimiyle birlikte ve aynı temel üstünde bunu aşmaya yönelik çabalar sarf edilir. Her bireyin diğerlerinin eylemi hakkında enformasyon edinebileceği ve

•••••

1 Tırnak içindeki ifadeler de la Haye'e aittir.

kendisininkini buna göre ayarlamaya çalışacağı kurumlar ortaya çıkar; tıpkı cari fiyat listeleri, mübadele oranları, mektuplar, telgraflar vesaire yoluyla ticarette etkin olanlar arasındaki karşılıklı bağlantılar gibi (pek tabii aynı zamanda iletişim araçları gelişirler). (Bu demektir ki her ne kadar toplam arz ve talep her bir bireyin eylemlerinden bağımsız olsa da herkes kendini bunlar hakkında bilgilendirmeye çalışmaktadır ve bu bilgi sonrasında toplam arz ve talep üzerinde fiili olarak karşı etkide bulunmaktadır. Verili konumda yabancılaşma söz konusu araçlarla aşılmasa da yine de bu suretle eski konumu askıya alma olasılığını içerecek biçimde ilişkiler ve bağlantılar tesis edilmektedir.)

De la Haye (1980, s.25-26, 29), Marx'ın bu satırlarından hareketle, ilk enformasyon ağlarının, büyüyen dünya piyasasında amansız bir rekabete tutuşan kapitalistlerin hayatta kalabilmek için stratejilerini durmaksızın ayarlama ve diğer aktörler karşısında güçlerini tartma ihtiyacına yanıt verdiklerini, böylece kapitalistlerin çatışan bireysel çıkarlarının kapitalizmin genel mantığına uyarlanabildiğini söyledikten sonra şöyle demektedir: "Dolayısıyla iletişim, sermayenin yağlama işlemlerini maskeleyen genel terim haline gelir. Makine için yağ neyse sermaye için de enformasyon odur; onun içinde dolaşır, aşırı ısınmayı sınırlandırmak ve çatlama ortadan kaldırmak için tüm sürtünme noktalarını kaplar."

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte yerel bağlarından kopan ve tüm referans çerçevesi allak bullak olan kitlelerin de yeni üretim biçimine uygun bir mantıkla donatılması gerektiği için, 19'uncu yüzyılda sermayeye hizmet sunan enformasyon ağlarının yanında kitle basınının da gelişimine tanık oluruz. Bu kapsamda ilerlemeye, bilime ve icatlara, fetihlere dair haberler yayınlanarak değişimi/dönüşümü yücelten yeni bir referans çerçevesi yaygınlaştırılmıştır. De la Haye (1980, s.32), her iki tip iletişimin de aynı genel kurallar dâhilinde idare edildiğini, amacın kapitalist üretim biçiminin akılcılığı doğrultusunda davranışları, refleksleri ve yargıları normalleştirmek olduğunu, bunun birinde finansal raporlar, faiz oranları, hisse senedi ve hammadde kotasyonları vesaire şeklini aldığını, diğerindeyse hikâyelerin, reklamların, üçüncü sayfa haberlerinin ve başyazıların öne çıktığını belirtmektedir. Ayrıca her iki ağın birbirinden yalıtılmış olduğunu; kapitalistlere yönelik ekonomik ağların üretim alanına ilişkin enformasyon ve bilgi üstünde tekel oluşturduklarını; yatırım kararları, şirket satın almalar, araştırma programları, çalışma koşulları gibi konularda filtreleme yaparak kamunun bu alana dâhil olmasının önüne geçtiklerini ve tam da bu nedenle soruşturulmaları gerekirken "burjuva sosyal bilimcilerinin" kitlesel iletişim içeriği ve etkilerine odaklandığını söylemektedir (de la Haye 1982, s.30-31).

Uluslararası haber ajanslarının da esasen sermayenin sürtünmesiz akışkanlığını sağlamak için ortaya çıktıkları ve bu açıdan sorgulanmaları gerektiği açıktır. Bu yönde bir çaba içinde olan Boyd-Barrett ve Palmer (1981, s.346), 19'uncu yüzyılın, dünyaya yayılan ve kartel oluşturan, üç uluslararası haber ajansının – Reuters, Havas (AFP'nin selefi) ve Wolff'un – daha baştan kapitalistlerle yakın bir ilişki içinde olduğunu çeşitli açılardan ortaya koymaktadırlar. Buna göre, Reuters'in kurucusu Paul Julius Reuter ve Havas'ın kurucusu Charles Havas, sermaye için güvenli ve hızlı enformasyonun yaşamsal önemini kavramış eski bankacılarıdır. Öyle ki Havas'ın ilk sekiz yılında tüccarlar müşterilerin önemli bir kesimini oluştururken, ilk yedi yılında Reuters'in müşterileri sadece sermaye sahiplerinden oluşmaktaydı. Wolff'u kuran Bernard Wolff'un arkasındaysa Alman hükümetinin yanı sıra bankalar bulunuyordu. Öncelikle piyasadaki araçlar ve bankalar için enformasyon sağlayan Wolff, siyasi ve genel nitelikli enformasyon hizmeti vermeye daha sonra geçmişti. Bu üç büyük ajansın tarihindeki ilk ortaklık da borsa ve ticarete ilişkin enformasyonun paylaşımı üzerine imzalanmıştı. Uluslararası haber ajanslarıyla sermaye arasındaki simbiyotik ilişkinin bir diğer göstergesi, merkezlerinin borsaların yakınında olmasıdır. Havas'ın varisi AFP, Paris'te Place de la Bourse'ta (Borsa Meydanı'nda) konuşlanırken Reuters'in merkezi de 2005'e kadar Londra'nın finans merkezi City'deki Fleet Sokağı'nda bulunmaktaydı.²

1815'teki Waterloo Savaşı'nın sonucunu sadece birkaç saat önce öğrenen Rotschild ailesinin devasa bir servete konması (Barbier ve Bertho Lavenir 1996, s.130) örneğinde görüldüğü üzere, sermaye açısından hızlı ve güvenilir bilgi edinmek yaşamsaldır. Haber ajansları da müşterilerine bunu sağlamak için ilk günlerinden itibaren teknolojik gelişmeleri yakından izlemiştir. Başlıca iletişim aracının optik Chappe telgrafı olduğu 1830'larda borsalar arasındaki iletişim ihtiyacı o kadar artmıştır ki en başta Paris ve Brüksel arasında olmak üzere Avrupa'nın çeşitli yerlerinde özel ticari hatlar doğmuştur (Barbier ve Bertho Lavenir 1996, s.128). Elektrikli telgrafın icadıyla birlikte 1830'ların sonundan itibaren işler tamamen değişmiştir. Telgraf, haber ajanslarının ve onların müşterilerinin ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Bu yüzden Paul Julius Reuters'in sloganı “kabloyu izleyin” olmuş ve başkanlığını yaptığı şirket de 1865'te “Reuter'in Telgraf Şirketi” [*Reuter's Telegram Company*] adını almıştır

•••••

2 Reuters artık eski merkezinden 4 kilometre uzaktaki Londra'nın yeni finans merkezi Canary Wharf'tan faaliyetlerini yürütmektedir. Buranın diğer sakinleri arasında Barclays, Citigroup, HSBC, J.P. Morgan gibi büyük bankalar ve kredi derecelendirme kuruluşları da bulunmaktadır.

(White 1997, s.107, 108). Reuters telgrafı o kadar çok kullanmıştır ki Hindistan Telgraf İdaresi 1888 tarihli bir raporunda, gelirlerinin büyük kısmını bu ajansın mesajlarının uzunluğu ve sıklığı sayesinde elde ettiğini belirtmiştir (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.347). Telgrafla sadece borsa kotasyonları, hammadde fiyatları gibi önemli ekonomik enformasyonlar iletilmemiş aynı zamanda finansal işlemler de gerçekleştirilmiştir. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında telgrafla ödemeler yaygın bir yöntem hâlini almış ve Reuters "Telgraf Havalesi" [*Telegraphie Remittance*] diye bir hizmet sunmuştur (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.348).

Güncel koşullarda kapitalizm ve enformasyon ağları

Sermayenin akışkanlığını sağlayan enformasyon ağları, üretim biçiminin ulaştığı seviyeye koşut olarak dönüşüm geçirdiğinden, ilk başta ticaret ve finans gazeteleri şeklinde enformasyon sunumu yapılırken sonrasında telgraf, telefon, teleks yoğun biçimde kullanılmıştır (de la Haye 1980, s.30). Bilişim alanında kaydedilen gelişmeler sayesinde 1970'lerden itibaren EİT'ler iletişimin altyapısında açıkça öne çıkmıştır. Dolayısıyla günümüze dair bir değerlendirmede bulunmak için öncelikle kapitalizmin ulaştığı aşamayı ve buna denk gelen teknolojik gelişme olan EİT'leri ele almamız gerekmektedir.

Castells (2008, s.99), 20'inci yüzyılın son çeyreğinde dünya çapında yeni bir ekonominin belirlediğini ve bunun enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayanan nitelikleriyle öne çıktığını belirtmektedir. Gerçekten de 1945 sonrasında istikrarlı bir sermaye birikimi sağlayan "refah devleti" politikalarıyla desteklenen kitlesel üretim-kitlesel tüketim döngüsünün bozulması ve ulusal sınırlar dâhilindeki garanti talebin ortadan kalkması üzerine, 1970'lerden itibaren sermaye küresel piyasalara yönelmiş ve buradaki belirsiz ve değişken talebe göre üretime koyulmuştur. Uluslararası ticaret, 20'inci yüzyılın son 30 yıllık döneminde katlanarak artmıştır (Castells 2008, s.134-135). Buna koşut olarak uluslararası planda serbest ticareti düzenleyen bir çerçeveye ihtiyaç duyulmuş ve 1994'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. Ancak küreselleşme ticaretten ibaret değildir. Küresel piyasadaki aktörlerin çokluğu göz önüne alındığında üretim maliyetlerini kısarak fiyat avantajı yakalamak giderek önem kazanmıştır. Dolayısıyla, güncel kapitalizmin başat özelliklerinden biri üretim faaliyetlerinin gelişmekte olan ülkelere kaydırılarak emek maliyetlerinin düşürülmesidir (Hobsbawm 1996, s.477; Castells 2008, s.147-155).

Büyük şirketlerin bu yeni yapıda etkin biçimde enformasyon işleyebilmesi elzemdir. Piyasadaki talebi yakından izlemek, her türlü talebi saptadıktan sonra dünyanın dört bir yanındaki taşeronlardan müteşekkil üretim ağında gerçekleştirilen faaliyetleri buna göre ayarlamak ve denetlemek, stokların hesabını ayrıntılı bir biçimde anlık olarak tutmak, EİT'ler üzerinden gerçekleşen ciddi bir enformasyon akışını gerektirmektedir (Geray 2003, s.79-81; Kumar 2004, s.20; Harvey 2010, s.183). Bununla birlikte talebi yönlendirebilmek ve olmadığında talep yaratabilmek için ürün geliştirme süreçleri hızlanmış, ürün yelpazesi genişlemiş (Hobsbawm 1996, s.466; Harvey 2010, s.168) ve tasarım, paketleme ve reklam gibi hizmetler önem kazanmıştır (Geray 2003, s.69-70) ki bunlar da enformasyon tabanlıdır. Üretim ve tüketimin küreselleşmesine koşut olarak arka plandaki bankacılık ve sigortacılık gibi enformasyon tabanlı diğer hizmetler de sınır ötesine taşmıştır (Geray 2003, s.63).

Finans piyasalarının ulaştığı hacim, günümüz kapitalizminin karakteristiklerinden biridir. Castells (2008, s.128), "Sermaye, tarihte ilk kez, gerçek zamanda işleyen, küresel olarak birleşmiş finans piyasalarında vaktin etrafında örgütlenmiştir" dedikten sonra, EİT'ler vasıtasıyla saniyeler içinde milyarlarca dolarlık işlemlerin gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Dünyanın en ünlü ekonomi gazetelerinden *Financial Times* "Bankacılık, zaman, yer ve döviz cinsine karşı süratle kayıtsız hâle geliyor" başlığından sonra "Şimdi artık bir İngiliz müşteri Japonya'da ipotek yoluyla ev alabilir; bir Amerikalı, banka kartını kullanarak Hong Kong'daki bir makineden New York'taki hesabındaki parayı çekebilir; bir Japon yatırımcı, hisse senetleri sterlin, dolar, mark ya da İsviçre frangı cinsinden çıkarılmış olan, Londra'daki yerleşik bir İskandinav bankasından pay alabilir" diye yazmıştır (aktaran Harvey, 2010, s.185). Sanayileşmiş ülkelerdeki yatırımcıların yurt dışından hisse alımı 1970 ve 1997 yılları arasında 197 faktör artmıştır (Castells 2008, s.130). Döviz ticareti bu noktada önemli bir yer teşkil etmektedir. Castells (2008, s.131), yıllık döviz gelirlerinin dünya ticaret hacmine oranının 1979'da 12:1'ken 1996'da 60:1'e yükseldiğini, 1998'de dünya çapında döviz piyasalarının günlük gelirinin 1,5 trilyon ABD dolarını bulduğunu, bunun Britanya'nın 1998'deki gayrisafi yurtiçi hâsulasının (GSYH) yüzde 110'una denk geldiğini belirtmektedir. Döviz ticaretinin bu şekilde küresel planda katlanması bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere haber ajanslarının dönüşümünde etkili olmuştur.

Bu geniş hacimli finansal işlemleri mümkün kılan EİT'lerdir. 1980'lerin ortalarında ABD bankalarından Citicorp'un maaşlar ve emlak giderlerinin ardından üçüncü büyük ödeme kalemi telekomünikasyon harcamala-

rıdır (Noam 1987, s.34). 1980’li yılların sonundan beri EİT’ler ve yazılımlar çok uluslu şirketlerce gerçekleştirilen yatırımların yarısından fazlasını oluştururken günümüzde ulaşılan rakamlar da astronomik seviyelerdedir (Schiller 2009, s.1); sadece 2008 yılında özel sektör ve kamunun birlikte EİT’lere 1,75 trilyon dolar yatırdığı ABD’de, hükümetin 45 milyar dolarlık kurtarma planını kabul etmeden önce Citigroup Bankası (Citicorp’un varisi) 25 bin yazılım uzmanı çalıştırmakta ve işletim masraflarını hesaba katmazsak EİT’lere 4,9 milyar dolar yatırım yapmış görünmektedir. Lehman Brothers bankası da 2008 Eylül’ünde batmadan önce dünyanın dört bir yanındaki 25 bin sunucuda tutulan 3 bin yazılımı işletmektedir.

Dönüşümün başlangıcı

Uluslararası haber ajansları, kapitalizmin dönüşümüne ve teknolojik yeniliklere uyum sağlama çabası içinde olmuştur. Britanya kökenli Reuters ajansı bu noktada rakiplerine kıyasla daha ileridedir. Reuters süreç içinde müşterilerine enformasyon sunan “klasik” bir haber ajansından daha farklı bir kimliğe bürünmüş ve çok daha farklı hizmetler vermeye başlamıştır.

Haber ajanslarının yeni durumunu kavrayabilmek için öncelikle 1960’lara dönmek gerekir. Bu dönemde döşenen sualtı kabloları, fırlatılan uydular ve yeni beliren EİT’ler sermayenin enformasyon ihtiyacına daha iyi yanıt verdiklerinden piyasanın işleyişi önemli ölçüde değişmiştir. Öncesinde dünyanın iki büyük ekonomik kutbu Kuzey Amerika ile Avrupa arasındaki hızlı iletişim ancak radyo dalgalarıyla sağlanmıştır ve kötü hava koşulları ve sinyalleri bozan güneş patlamaları nedeniyle enformasyon ve veri aktarımı güvenli biçimde gerçekleştirilmekten uzaktır. Dolayısıyla Atlantik Okyanusu’na ilk sualtı kabloları döşendiğinde büyük bir talep olmuştur. Örneğin 1958’de döşenen ve Kanada’ya uzanan kablunun iletişim trafiğini 20 yıl idare etmesi planlanırken, üç yıl içinde kapasitesi sonuna kadar dolmuştur (Barbier ve Bertho Lavenir 1996, s.300).

Yeni gelişen iletişim altyapılarından faydalanmak için telekomünikasyon otoritelerinin kapısını çalan ilk müşteriler arasında haber ajansları da bulunmaktadır. Temmuz 1962’de ABD’den Avrupa’ya enformasyon aktarmak için ilk defa olarak uydu kullanan –Telstar uydusundan yararlanan– Fransız AFP ajansı ertesi sene Atlantik’in iki yakası arasında düzenli uydu aktarımına girişmiş ve 1971’de de tüm kıtalararası aktarımlarını uydu üzerinden yapmaya başlamıştır (Huteau ve Ullmann 1992, s.299-300). Reuters de 1962’de uydu kullanımına başlamıştır (White 1997, s.116). Reuters’in durumunda ilgi çekici

nokta, daha güvenli bulunan okyanus tabanındaki koaksiyal kabloların kullanımına başvurmasıdır. 1960'tan itibaren transatlantik kabloları günde dokuz saat kullanan ajans, ilerleyen yıllarda iki ana kablo arterine sahip olmuştur (Read 1999, s.349). Bunlardan ilki 1964'te leasing yöntemiyle kullanımına başlanan Tatpac'tir. Atlantik ve Pasifik okyanuslarını geçen bu kablo ağı altı yıl sonra tamamen operasyonel hâle gelmiş ve Londra, Singapur, Tokyo, Montreal, Sydney ve Hong Kong'u birbirine bağlamıştır. Avrupalı telekomünikasyon otoriteleriyle uzun müzakerelerin ardından 1967'de işlemeye başlayan Europlex kablo ağıysa Londra, Paris, Cenevre, Frankfurt, Lahey ve Brüksel'i birleştirmektedir.

1960'ların başında Reuters'in ekonomik zorluklarla boğuşan bir ajans olduğunu vurgulamak gerekir. Esasında tüm bu atılımlarının arkasında ajan-sın 1963'ten 1981'e kadar genel müdürlüğünü yapan Gerald Long'un hayatta kalmak amacıyla Reuters'i yeni teknolojilerle donatma ve ekonomik verilerin aktarımı faaliyetinde uzmanlaşma kararı yatmaktadır (White 1997, s.108). Bu aynı zamanda ABD'de borsa haberlerinin, hisse kotasyonlarının uzaktan aktarımına ilişkin EİT'lerin hızlı gelişme kaydettiği bir dönemdir. Bu konuda faaliyet gösterenlerden biri olan Ultronic Sistemler Şirketi [Ultronic Systems Corporation] abonelerine Stockmaster isimli bir ürün satmaktadır. Reuters ve Ultronic 1964'te ortaklık anlaşması imzalamıştır (Read 1999, s.355; White 1997, s.116; Pigeat 1997, s.72; Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.353). En büyük Amerikalı rakibi Bunker Ramo ile aynı zamanda Avrupa pazarına giren Ultronic, anlaşmaya göre, Atlantik'in iki yakası arasında bol hacimli verileri taşımak için ihtiyaç duyduğu geniş bant kabloları Reuters'den temin edecektir. Reuters ise Kuzey Amerika dışında Stockmaster'ın tüm haklarına 10 yıllığına sahip olacaktır.

Stockmaster sisteminde, kotasyonlar ve diğer borsa verileri önce ABD'nin New Jersey eyaletindeki ana bilgisayara iletilmekte, sonrasında ana bilgisayar bunları müşterilerin bürolarındaki ikincil bilgisayarlara aktarmaktadır (Read 1999, s.355). Hesap makinesine benzeyen Stockmaster başlangıçta 10 bin kadar kotasyon sunarken, 1974'e gelindiğinde bu hammadde ve borsaya dair 20 binden fazla kotasyona ulaşmıştır ve müşteriler böylece iki saniyeden az bir sürede en son fiyatları ya da son 24 saatteki en yüksek ve en düşük fiyatları öğrenebilmektedir (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.352). Zamanla Stockmaster dünyaya yayılmıştır; 1969'da kullanıcı sayısı 2000 civarındayken, bu rakam 1971'te 12 bin 578'e ulaşmıştır (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.355). Artık Avrupa, ABD, Japonya, Hong Kong, Avustralya ve Güney

Fotoğraf 1. Stockmaster (solda) ve Videomaster (sağda)

Kaynak: hws.w.hu, 2004.

Afrika'daki pek çok sermaye sahibi piyasaları izlemek için Stockmaster'dan faydalanmaktadır. Dahası 1960'ların sonunda Düsseldorf'taki bir Alman bankasının aynı kentteki borsa hakkında enformasyon edinmesinin en hızlı yolunun artık Reuters olduğu öne sürülürken, dönemin ABD Hazine Bakanı da yeni teknolojiler sayesinde ülkesindeki Avrupalı yatırımların önemli ölçüde arttığını ve bunun ödemeler dengesini olumlu etkilediğini vurgulamıştır (Read 1999, s.357-358).

Reuters-Ultronic ortaklığının bir sonraki adımı Videoscan isimli üründür (Read 1999, s.359). İki ortak bu yeni ürünü 1968'de ABD'de piyasaya sürdükten iki yıl sonra (1970'de) Reuters bu kez aynı ürünü Videomaster ismiyle Avrupa'da pazarlamaya başlamıştır. Bu yeni ürünün özelliği, aktarılan enformasyon ve verilerin ilk kez olarak ekranda görüntülenmesidir. Stockmaster sadece 3 basamak gösterirken, Videomaster'ın ekranında 72 basamak bulunmaktadır. Daktilo büyüklüğündeki Videomaster 9 bin 500'den fazla hisse ve emtia içinde seçilen bir tanesine ilişkin olarak aynı anda 18 farklı enformasyonu ya da kullanıcı tarafından belirlenen 18 tanesinin son fiyatlarını iletmekle kalmamakta aynı zamanda belirlenen kalemin değeri abonenin be-

lirlediği alt ve üst sınırlara ulaştığında uyarı vermekte ve Reuters'in sunduğu genel enformasyonun özetlerinin programlanabilmesi olanağını tanımaktadır (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.353; Read 1999, s.359). Reuters 1972'de Ultronic'le olan ortak girişimin denetimini ele geçirmiş ve onu Reuter Finans Raporu [*Reuter Financial Report*] olarak yeniden isimlendirmiştir (Read 1999, s.359). 1969'da 300 olan Videomaster cihazlarının sayısı 1971'de 6 bin 477'ye, 1974'teyse 24 bine ulaşmıştır (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.355). Öyle ki sistemin 1973'te eriştiği Japonya'daki Reuters aboneleri artık Londra'daki bir bilgisayarda sorgulama yapabilme ve dört saniye içinde yanıt alabilme imkânına kavuşmuştur.

Elektronik piyasaların doğuşu

Stockmaster ve Videomaster, sermayenin uzam ve zamana dair sınırlamaların üstesinden gelmesine önemli katkı yapmakla birlikte günümüzün EİT'ler üstünde yükselen sanal piyasalarının hâlâ çok uzağında kalmaktadır. Bu iki ürün esasında dünyanın dört bir yanında fiziksel olarak varolan mekânlardan edinilen enformasyonu iletmekten ötesini yapmamaktadır. Sanal borsaların gelişimi için 1971'te Nasdaq'ın kurulmasını beklemek gerekecektir (Castells 2001, s.82; Castells 2008, s.193). Bu, belli bir yeri olmayan, bilgisayar ağları üzerinde yükselen elektronik bir borsadır.

Yeni yeni gelişen EİT'ler, 1970'lerin başında sermayeye yeni imkânlar sunmuştur. Aslında sermayenin bu dönemde ihtiyacı olan tam da böylesi yeniliklerdir. 1971'de ABD'nin Bretton Woods Antlaşması'nı rafa kaldırarak, doların değerini altına sabitlemekten vazgeçmesi tüm dünyada kurların çalkalanmasına yol açmıştır. Her an değişen döviz kurları hakkında kesin ve hızlı bilgi alabilmek tüm bankalar ve ekonomi kuruluşları için elzem hâle gelse de ortada bunu sağlayabilecek bir aktör yoktur (Pigeat 1997, s.72; White 1997, s.123). Sorun, borsadaki hisseler ve hammaddelere dair kotasyonların öğrenilebileceği fiziksel mekânlar olmasına karşın dövizler için bunun bulunmamasıdır. Bankalar ve aracılar, telefon ve teleks yoluyla farklı alıcılar ve satıcılardan fiyat öğrenmeye çalışsa da yanıt aldıklarında fiyat çoktan değişmiş olmaktadır. Tam bu anda Reuters, satıcıların istedikleri fiyatı belirtecekleri, işlem yapmak isteyen alıcılarınsa son kurları öğrenebilecekleri elektronik bir piyasa kurma düşüncesini geliştirmiştir (Read 1999, s.361). ABD'de bu dönemde bilgisayara veri girme ilkesine (*computerized contributed data*) göre işleyen birkaç küçük şirket bulunmaktadır ancak Reuters'in niyetlendiği ülkeler ve kıtalar arasında işleyen çok daha geniş bir piyasa yaratmaktır.

Fotoğraf 2. Reuters Monitor

Kaynak: Pennings, 2012.

Bu amaçla Reuters kendi imkânlarıyla Monitor isimli bir cihaz imal etmiş ve 1973'te faaliyete sokmuştur (White 1997, s.116; Read 1999, s.360). Aynı yıl Ortadoğu'da Arap-İsrail Savaşı'nın patlak vermesi ve ardından Petrol İhracat Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol ambargosu uygulaması ajansın iyice işine gelmiştir; çünkü piyasa olabildiğince dalgalanırken enformasyon ihtiyacı tavan yapmıştır (Palmer vd. 1998, s.67). Sonuçta Reuters çok ciddi bir ticari başarı yakalamıştır. Monitor'ü faaliyete sokarken 1980'de 300 müşteriye ulaşmayı öngören ajansın abone sayısı daha 1978'de bin 700'ü bulurken, iki yıl sonra bu rakam 7 bini geçmiştir (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.354). Bu dönemde, ayrıca, Monitor'ün çeşitlenmesi söz konusudur. 1979 başında 33 ülkedeki 3 bin abone, Money Monitor'ü (döviz fiyatlarına ilişkin ilk Monitor hizmetini), Monitor Equities'i (menkul kıymetler için), Monitor Commodities'i (hammadeler için), Monitor Shipping'i (deniz taşımacılığı için) ve başka hizmetleri kullanmaktadır (Boyd-Barrett ve Palmer 1981, s.354,

361-362; Read 1999, s.365). Monitor sisteminin 1980’de günde ortalama 136 bin 800 fiyat güncellemesine ve 840 bin talebe sahne olması (Read 1999, s.365-366), 1979’da *Harvard Business Review*’in “ilk defa olarak dünyanın dört bir yanındaki fiyatların ve paranın değerinin gerçek zamanlı olarak bilindiği uluslararası bir piyasaya sahip oluyoruz” yargısını destekler görünmektedir.

Müşterilerin finansal işlemlerini, telefon ya da teleksle değil de işlem kararını almaya iten enformasyonu edindikleri bilgisayarla gerçekleştirebilecekleri elektronik bir aracılık sistemi kurmak, 1973’ten itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Ancak sistemin etkileşimli olması için 1981’e kadar beklemek gerekmiştir. Reuters’in bu yıl hizmete soktuğu Dealing Service ile kullanıcılar ekranda birbirleriyle iletişime geçme, alım-satım emri verme ve bağlı yazıcılarından yapılan işlemlerin dökümünü alma olanağına kavuşmuştur (Read 1999, s.369; White 1997, s.116; Palmer vd. 1998, s.66). Dealing Service’de girilen fiyatlara göre bilgisayarın alıcı ve satıcıyı kendisinin bulduğu ve işlemi gerçekleştirdiği otomatik eşleştirme sistemi yoktur ve araçlar hâlâ işlemleri denetlemeyi sürdürmektedir. Zira piyasa araştırmaları Reuters’in öncelikli kullanıcıları olan araçların teknik gelişmeler yüzünden mesleklerini yitirmekten endişe ettiklerini göstermiştir (Read 1999, s.364).³

Dealing Service için yapılan ilk tanıtımlarda Reuters’in vurgusu hıza yöneliktir; yeni ürünün 2 ila 4 saniyede işlem gerçekleştirmeye olanak tanıdığı ve bunun diğer yöntemlerden 10 kat kısa olduğu belirtilmiştir (Read 1999, s.369). 1983’te 24 ülkedeki 400 abone Reuters’in Dealing Service hizmetinden faydalanmaktadır ve aralarında dünyanın en büyük 27 bankası da olan aboneler günde ortalama 10 bin arama yapmaktadır (Read 1999, s.369).

1992’de tanıtımı gerçekleşen Dealing 2000’in yeniliği döviz piyasasındaki ilk uluslararası otomatik eşleştirme hizmetini vermesidir (Thomsonreuters, t.y.; White 1997, s.116; Pigeat 1997, s.72-73).⁴ Artık insan unsuru ortadan kaldırılmıştır ve kurlar sisteme bir kez girildikten sonra sistem birbirini karşılayan arz ve talebi kendi başına bulmakta ve işlemi gerçekleştirmektedir. 1996’ta 3000 serisi ürünler tanıtılmıştır (Thomsonreuters, t.y.). Müşterilere enformasyon arşivi kadar gerçek zamanlı haber ve veri de sunan 3000 seri-

•••••

3 Aynı gerekçeyle Londra’daki araçlara ait bir meslek kuruluşu da (London Foreign Exchange Brokers Association) 1977’ye kadar Monitor siparişlerini engellemiştir (Read 1999, s.369).

4 Dealing 2000’in lansmanı için White 1989 tarihini işaret ederken, Pigeat da 1995’te hizmete girdiğini belirtmiştir. Burada 1992 tarihi Reuters’in internet sitesine dayanılarak verilmiştir.

Fotoğraf 3. Reuters Eikon

Kaynak: blog.thomsonreuters.com

si ürünlerin en gelişmiş versiyonu 3000 Xtra'dır. Reuters'in 2012'ye ait Yıllık Raporu'nda, bunun 2010'da tanıtılan yeni nesil Reuters Eikon ürünlerinin hizmete girmesiyle 2013 sonunda kalkacağı belirtilmektedir (Thomson Reuters 2013b, s.6).

Dönüşümün bilançosu ve rakipler

Reuters, bu uzun dönüşümünün sonucunda finansal enformasyon ve işlem piyasasında hegemonik bir konuma yükselmiştir. 1995'te küresel gerçek zamanlı finansal enformasyon piyasasının yüzde 41'ini, kambiyo piyasasının yüzde 68'ini, borsada kote şirketler hakkındaki enformasyon piyasasının [*equity information market*] yüzde 33'ünü, bono piyasasının [*fixed income market*] yüzde 24'ünü ve takas odalarında [*trading rooms*] enformasyon işleme sistemleri pazarının yüzde 60'ını denetlemektedir (White 1997, s.114).

Reuters'in 1990'lardaki hegemonik konumuna işaret eden bir diğer gösterge de onun aracılığıyla yapılan finansal işlemlerin hacmidir. Buna göre, günlük küresel döviz işlem hacminin yaklaşık 640 milyon dolar olduğu 1990'da işlemlerin üçte birinin Reuters ağıyla gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir (Palmer vd. 1998, s.70). 1996 tarihli bir başka tahmini değerlendirmede de Tokyo'daki araçlarca gerçekleştirilen dolar-yen ticaretinin yüzde 40'ının ve dolar-mark ticaretinin de yüzde 70'inin Reuters ve EBS vasıtasıyla gerçekleştirildiği belirtilirken, Londra'daki tüm işlemlerin yüzde 40'ının, Sin-

gapur'daki spot döviz işlemlerinin de yüzde 52'sinin aynı yolla yapıldığı vurgulanmaktadır (Palmer vd. 1998, s.78). Reuters'in 2002 yılının üçüncü çeyreğinde yayınladığı raporda da çarpıcı veriler vardır. Buna göre, Nasdaq'a kote olup Reuters aracılığıyla işlem gören hisselerin oranı yüzde 21'ken, Reuters'in Instinet branşının Eylül 2002'de Island ECN ile birleşmesi sonucunda pazar payı iki hafta içinde yüzde 34'e çıkmıştır.

Böylesi bir tabloda Reuters'in hissedarlarının büyük çoğunluğunun, milyar dolarları dünyanın çevresinde dolaştıran büyük ekonomik oyuncular olması şaşırtıcı değildir. 1994'te Reuters hisselerinin yüzde 30'u emeklilik fonlarında, yüzde 28'i Amerikalı yatırımcılarda, yüzde 14'ü sigorta şirketlerinde, yüzde 5'i yatırım fonlarında, yüzde 4'ü hükümetlerde, yüzde 3'ü çeşitli holdinglerde, yüzde 3'ü çeşitli şahıslarda ve yüzde 13'ü de diğer kategorisinde kabul edilenlerde bulunmaktadır (Mathien ve Conso 1997, s.107). Keza abonelerinin yüzde 57'sini finans kurumları, yüzde 26'sını ticari firmalar, yüzde 10'unu medya kuruluşları, yüzde 7'sini de hükümetler ve diğer örgütler oluşturmaktadır (White 1997, s.111).

1996'da Reuters'in gelirlerinin sadece yüzde 5,7'si medya ürünlerinden gelirken yüzde 69,5'i ekonomik ve finansal enformasyon hizmetleri ve ürünlerinden, yüzde 24,8'i ise elektronik finansal işlemlerden kaynaklanmaktadır (White 1997, s.111).⁵ Bu faaliyetlerinden edindiği gelirlerle Reuters diğer klasik haber ajanslarından çok daha fazla ciroya sahiptir. 1997'de Reuters'in cirosu yaklaşık 4,4 milyar avroyken (28,8 milyar Fransız francı), AP'ninki yaklaşık 450 milyon avro (3 milyar Fransız francı), AFP'ninki de yaklaşık 180 milyon avrodur (1,2 milyar Fransız francıdır) (Albert ve Leteinturier, 1999).

Ekonomik ve finansal veri, haber ve analiz satışında bulunan ve çevrim içi elektronik mübadele hizmetleri sunan başka şirketler de vardır. 1990'ların sonunda Reuters'in başlıca rakipleri Bloomberg ve AP/Dow Jones'tur. Associated Press (AP) esasen "klasik" bir haber ajansıdır ve geleceğin finansal hizmetlerde olduğunu görerek Reuters gibi erkenden harekete geçmiş, 1967'de dünyaca ünlü ekonomi gazetesi *The Wall Street Journal*'ı yayınlayan ve Amerikan borsalarındaki kurların çevrim içi bildirimini yapan bir hizmet sunan Dow Jones ile ortaklık kurmuştur (Mathien ve Conso 1997, s.114; Pigeat 1997, s.78). Kuzey Amerika'da sıkı bir rekabet içinde oldukları Reuters'in dünyanın geri kalanındaki hegemonik konumunu azaltmayı amaçlayan AP/Dow Jones

•••••

5 1962'de genel nitelikteki haberler Reuters'in gelirlerinin yüzde 68,6'sını, ekonomi hizmetleri ise yüzde 31,4'ünü oluşturmaktaydı. 1970'te ekonomi hizmetlerinin oranı yüzde 66'ya ulaşırken diğerininki yüzde 34'e inmiştir (White 1997, s.129).

ortaklığının istedikleri sonucu aldıklarını söylemek mümkün değildir. Medya-dışı gelirlerinin toplam gelir içindeki oranı hiçbir zaman yüzde 25'i geçmediğinden AP hâlâ "klasik" bir haber ajansı niteliğini sürdürmektedir (Palmer vd. 1998, s.64). Üstelik 1993'te 19 milyon dolar zarar eden AP'nin kâr edebildiği tek girişimi Dow Jones ile ortaklığıdır (Pigeat 1997, s.79) Dow Jones grubu da Reuters'e kafa tutabilecek büyüklükte görünmemektedir. Reuters'in yaklaşık 260 borsaya bağlanan 340 bin bilgisayar terminaline (White 1997, s.111) karşılık kendi ağında sadece 106 bin terminale sahip olan Dow Jones, 1995'te küresel gerçek zamanlı finansal enformasyon piyasasının ancak yüzde 16'sına hâkimdir ve tüm bunların sonucunda 1995'te elde ettiği ciro da 1,75 milyar avro (11,5 milyar Fransız fransı) civarındadır (Mathien ve Conso 1997, s.114).

New York'ta portföy yatırımcılığı yapmış bir isim olan Michael Bloomberg tarafından 1980'de kurulan Bloomberg'in 1995'te sahip olduğu 55 bin abonenin büyük çoğunluğu profesyonel yatırımcılardır (Mathien ve Conso 1997, s.116; Pigeat 1997, s.83). Şirket görece genç olmasına rağmen 1993-1995 döneminde hızlı bir büyüme yakalamış, küresel gerçek zamanlı enformasyon piyasasındaki payı yüzde 9'dan yüzde 13,5'a çıkınca en önemli üçüncü oyuncu konumuna gelmiştir (White 1997, s.114). 1995'te ABD'deki çevrim içi ekonomik enformasyon piyasasının yaklaşık yüzde 15'ine sahip olan Bloomberg'in cirosuysa yaklaşık 685 milyon avrodur (4,5 milyar Fransız fransı) (Mathien ve Conso 1997, s.116). Bloomberg'e ilişkin önem ifade eden bir diğer unsur, en başından beri hisselerinin yüzde 30'unun Amerikan finans bankalarından Merrill Lynch'in elinde olmasıdır ki bu ortaklık gerçekleştirilen işlem hacminin yüksek seyretmesini sağlamıştır (Ciborra 1993, s.190-191; Mathien ve Conso 1997, s.116).

Tüm bu finansal enformasyon piyasası ciddi bir teknolojik altyapının üstünde yükselmektedir ve zaman zaman teknoloji sağlayıcıların da içerik üretimine girerek rakip oldukları görülmektedir. Quotron bunlardan biridir. Başlangıçta sadece terminal cihazları üreten şirket sonradan finansal enformasyon da sunmaya başlamıştır. Sonrasında Merrill Lynch'in Bloomberg ile yakaladığı başarıdan etkilenen ve aynısını yapmak isteyen Citicorp bankası tarafından satın alınmıştır (Ciborra 1993, s.191), ancak Reuters 1994'te bu rakibini bünyesine katmıştır (White 1997, s.117).

Operasyonları açısından Reuters ve rakiplerine duydukları bağımlılık büyük bankalar açısından endişe kaynağıdır. Bu nedenle kendi girişimlerini kuran Amerikan bankaları Merrill Lynch ve Citicorp'dan çok daha önce İsveç bankaları bu yönde harekete geçmiştir. Stockmaster ve Videomaster'ın

başlıca müşterileri olan İsviçre bankaları 1975'te Telekurs isimli bir sistem kurmuştur (Read 1999, s.361; Pigeat 1987, s.76). Bir başka çevrim içi aracılık sistemi olan EBS de Citibank, J.P. Morgan, Swiss Bank Corporation gibi büyük finansal aktörlerin müdahil olduğu bir konsorsiyum tarafından kurulmuştur.

“Klasik” haber ajansları içinde büyük oyuncuların biri olarak görülen AFP bu piyasada marjinal bir figürdür. AFP'nin 1991'de Britanya kökenli ekonomi ajansı Exel News ile yaptığı ortaklık sonucunda AFX kurulmuştur (Mathien ve Conso 1997, s.117; Pigeat 1997, s.102). Ancak AFX beş yıl boyunca zarar etmiştir. 1996'da da Bloomberg ile ortaklığa gidilmiştir (Pigeat 1997, s.102). Buna göre, Bloomberg terminallerine biri İngilizce, diğeri Fransızca olmak üzere AFP'nin iki hattı giriş yapacaktır (Mathien ve Conso 1997, s.117). Keza Fransızca verilen AFP-Finances hizmeti de yine Bloomberg terminallerine bağlanacaktır.

Bu noktada piyasadaki tüm aktörleri ilgilendiren önemli bir durum çevrim içi borsaların gelişimidir ve Reuters burada da en başta gelen aktörler arasındadır. ABD'nin Chicago kentindeki rakip borsalar CME (*Chicago Mercantile Exchange*) ve CBOT'un (*Chicago Board of Trade*) getirdiği talep doğrultusunda, 1992'de Reuters elindeki imkânlarla vadeli işlemler yapılan Globex isimli sanal bir borsa yaratmıştır (White 1997, s.116-117). Piyasaların açık olduğu saatler dışında da işlem yapılabilmesi amacıyla kurulan sisteme 1993'te Fransız borsası MATIF (*Marché à Terme International de France*) de katılmıştır. 1993'te bütün yıl boyunca 4,3 milyon işlem yapılırken Globex 1994'te önemli bir atılım kaydetmiş ve yılın sadece ilk 14 haftasında 3 milyon işlem yapılmıştır (Palmer vd. 1998, s.68). Ancak Globex'teki işlemlerin yüzde 85'i MATIF kaynaklı olduğundan Amerikalı ortaklar 1997'de çekilmiş ve sistem sıkıntıya girmiştir (Palmer vd. 1998, s.68).

Castells (2001, s.83) bu alandaki başka girişimlerin örneklerini verir. Almanya ve İsviçre girişimi, çevrim içi elektronik bir borsa olan Eurex, 1999'da CBOT'u geçerek dünyanın en büyük vadeli işlem borsası olmuştur. 1998 ve 2000 yılları arasında MATIF ve LIFFE (*London International Financial Futures and Options Exchange*) çevrim içi hizmete geçmiştir. Keza ABD'nin New York kentinde bulunan ve bono ticaretinde dünyanın en büyük araçlarından biri olan Cantor Fitzgerald Broker da 1998'de ABD hazine bonolarının alım-satımı için bir elektronik borsa kurmuştur. Çevrim içi elektronik borsaların gelişimi geleneksel borsaları tehdit etmekte ve birleşme kararları almaya yönelterek yapılarını değiştirmektedir (Castells 2001, s.83).

Sonuç

Ulusal sınırlar dâhilinde “refah devleti” politikalarıyla desteklenen kitlesel üretim-kitlesel tüketim döngüsünün bozulması ve sermaye birikiminin tıkanması üzerine 20’inci yüzyılın son çeyreğinde üretim ve tüketimin küreselleştiği yeni bir birikim düzenine geçilmiştir. Bu yeni dönemde sermayenin enformasyon ihtiyacı eskiye kıyasla katlanarak artmıştır. Dünyanın dört bir yanındaki piyasaları takip etmek, talepteki değişimleri saptamak, sonrasında farklı ülkelere yayılan üretim ve pazarlama faaliyetlerini yönlendirebilmek EİT’lerle giderilen sürekli ve güvenli bir enformasyon ihtiyacına yol açmıştır. Finans sektörünün artan ekonomik önemi ve hacmi de bu yeni dönemin asli niteliklerinden biridir. Üretim ve tüketimin küreselleşmesine koşut olarak arka plandaki bankacılık ve sigortacılık gibi faaliyetler de sınırların ötesine taşarken, piyasanın belirsizlikleri karşısında kendilerini güvence altına almak isteyen firmalar daha fazla finansal hizmetlere başvurmaya başlamıştır. Asıl önemlisi, finans sektörüne dair düzenlemelerin gevşetilmesi sayesinde sermayenin uluslararası planda dolaşımı mümkün hâle gelmiştir. Bunu sağlayan da milyarlarca doların tek tuşa basarak saniyeler içinde bir ülkeden diğerine aktarılmasına olanak tanıyan EİT’lerdir.

Bu süreçte Marx’ın betimlediği şekliyle üretim ve tüketimin genişlemesine paralel olarak sermayenin enformasyon ihtiyacının arttığını ve bunu karşılamak için (EİT’ler gibi) güvenli ve hızlı iletişim yöntemlerinin yükseldiğini görmek mümkündür. Diğer yandan, tüm bu gelişmeler, Marx’ın vurguladığı diyalektik ilişki nedeniyle sermayenin enformasyon ihtiyacının daha da artmasına yol açmıştır. Piyasanın oynaklığı karşısında sürekli kendi konumlarını ve rakiplerini tartan ve buna göre stratejilerini sürekli uyarlayan sermaye sahipleri aynı zamanda mevcut dalgalanmaları daha da artırırılar. Çeşitlenen yatırım araçlarında günlük işlem hacminin sürekli arttığı finans piyasalarındaysa bu durum daha da billurlaşır.

Sermayenin enformasyon ihtiyacının bu şekilde farklılaşması, özellikle de finans piyasalarının oynaklığı haber ajanslarının iki kategoriye ayrılmasına yol açmıştır. Yeni nesil haber ajanslarının kökeni, 1960’ların sonundan itibaren yeni gelişen EİT’ler vasıtasıyla ekonomik ve finansal verilerin aktarımının başlamasına kadar uzanmaktadır. Bu süreçte Reuters ve AP gibi “klasik” haber ajansları, ekonomik ve finansal veri aktarımı yapan çeşitli kuruluşlarla ortaklığa gitmiştir. Reuters’in bu alandaki faaliyetleri o derece başarılı olmuştur ki sonrasında ajans “klasik” haber ajansı kimliğinden sıyrılmış ve yeni nesil

haber ajanslarının öncüsü hâline gelmiştir. Reuters'ın serüvenine baktığımızda başarısını getirenin, sermayenin ihtiyaçlarına tam zamanında EİT'ler vasıtasıyla yanıt vermesi olduğunu görmekteyiz. Bretton Woods Antlaşmaları'nın rafa kaldırılmasından sonra dalgalanan döviz piyasaları karşısında sunulan Monitör hizmeti bunun en bariz örneğidir. Reuters, hizmetleriyle finansal piyasaların uzam ve zamana dair sınırlılıkları aşarak serpilmesine yardımcı olmuş ve bu sürecin başlıca kazananlarından biri hâline gelmiştir.

Reuters ve onun izinden giden diğer yeni nesil ajanslar, gerçek zamanlı ekonomik ve finansal enformasyon sunarak ve finansal işlemlerde aracılık yaparak önemli gelir elde etmektedirler. Bu ajansların abonelerinin çoğunluğunu, bankalar ve finansal kuruluşlar oluşturmaktadır. Sundukları enformasyon da genellikle kotasyonlar, endeksler, grafikler vesaire şeklinde olduğundan sürdürdükleri faaliyetlerin gazetecilik/habercilik sayılıp sayılmayacağı şüphelidir. Oysa Reuters yöneticileri, eski faaliyet alanlarından ve şekillerinden uzaklaşsalar bile enformasyon işleme üzerinde çalışmayı sürdürdüklerini belirterek haber ajansı kimliğini koruduklarını öne sürmektedirler (White 1997, s.128). Tüm bunlara bakıldığında, haberciliğin ve haber ajanslarının tanımına dair daha derinlemesine tartışmalar yapmak gerektiği ortadadır.

Böylesi bir sorgulamayı daha da elzem kılansa, haber ajanslarının sermayenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıktıkları 19'uncu yüzyıldan günümüze kalan ve hâlihazırda dünyanın üç büyük uluslararası ajansından ikisi oluşturan AP ve AFP'nin bu sürece Reuters kadar başarılı biçimde uyum sağlayamamaları nedeniyle ekonomik zorluklarla boğuşmalarıdır. AP, Reuters kadar erken bir tarihte ekonomik ve finansal veri aktarımı işine girse de asli faaliyet alanını medyaya haber sunumu oluşturmaktadır. AFP'nin durumu da farklı değildir. Bu iki ajans, hızlı ve güvenilir enformasyonun başlıca müşterisi olan sermaye kesiminin ihtiyaçlarına doğrudan yanıt veremedikleri için atıl konuma düşmüştür ve zarar etmektedir. Başlıca müşterileri olan televizyon ve gazetelerin, *You Tube*, *Facebook* ve *Twitter* gibi yeni medyalar karşısında zemin kaybettiklerini de göz önüne aldığımızda "klasik" haber ajanslarının önünde uyum sağlamaları gereken yeni bir dönüşüm olduğundan bahsedebiliriz. Kitle medyası döneminin en temel uluslararası aktörleri olan haber ajanslarının, internet döneminde alacakları biçimi öngörmek açısından olduğu kadar "internet çağında" toplumsal iletişimin alacağı biçimi anlamak açısından da bu alandaki sorgulamalar artmalıdır.

Tüm bunlar aynı zamanda de la Haye'in kapitalizm dâhilindeki enformasyon ağlarını –aralarındaki yalıtıma/geçirmezliğe değinerek– biri ser-

mayeye, diğeri kitlelere yönelik olmak üzere ikiye ayırmasının geçerliliğini de göstermektedir. 20'inci yüzyılın sonunda sermaye kendi kararlarına vesile olan enformasyonu edindiği kendi ağlarına sahiptir. Ekonomiyi, dolayısıyla toplumu yönlendiren pek çok karar bu ağlardan edinilen enformasyonla gerçekleştirilmektedir. Kamunun bu ağlara erişimi söz konusu değildir. Eskiden sermayeye hizmet veren "klasik" haber ajansları da artık söz konusu ağların dışında kaldığından, onlar da de la Haye'in bahsettiği ikinci türden kamuya yönelik ağlar kapsamında değerlendirilebilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, kamunun davranışlarının kapitalizmin genel akılcılığına uydurulması kapitalizmin sürekliliği açısından yaşamsaldır.

Kaynakça

- ALBERT, P. ve LETEINTURIER, C. (1999) *Les médias dans le monde, enjeux internationaux et diversités nationales*. Paris: Ellipses.
- BARBIER F. ve BERTHO LAVENIR, C. (1996) *Histoire des médias de Diderot à internet*. Paris: Armand Collin.
- BLOG.THOMSONREUTERS.COM (t.y.) Thomson Reuters Eikon: delivering on innovation [Çevrimiçi]. <http://blog.thomsonreuters.com/index.php/thomson-reuters-eikon-delivering-on-innovation/> [Erişim tarihi: 16/12/2013].
- BOYD-BARRETT, O. ve PALMER, M. (1981) *Le trafic des nouvelles: les agences mondiales d'information*. Paris: Alain Moreau.
- CASTELLS, M. (2001) *The internet galaxy: reflections on the internet, business, and society*. New York: Oxford University Press.
- CASTELLS, M. (2008) *Ağ toplumunun yükselişi: enformasyon çağı, ekonomi, toplum ve kültür, cilt 1*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CIBORRA, C. U. (1993) *Teams, markets and systems: business innovation and information technology*. London: Cambridge University Press.
- DE LA HAYE, Y. (1980) *Marx & Engels on the means of communication*. New York: International General.
- GERAY, H. (2003) *İletişim ve teknoloji: uluslararası birikim düzeninde yeni medya politikaları*. Ankara: Ütopya.
- HARVEY, D. (2010) *Postmodernliğin durumu: kültürel değişimin kökenleri*. İstanbul: Metis.
- HOBBSAWM, E. (1996) *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991, Aşırılıklar Çağı*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- HUTEAU, J. ve ULLMANN, B. (1992) *AFP, une histoire de l'Agence France Presse, 1944-1990*. Paris: Robert Laffont.
- HWSW.HU (2004) A Reuters szerepe a gazdasági életben [Çevrimiçi]. <http://www.hsw.hu/hirek/40810/a-reuters-szerepe-a-gazdasagi-életben.html> [Erişim tarihi: 16/12/2013].
- KUMAR, K. (2004) *Sanayi sonrası toplumdaki post-modern topluma, çağdaş dünyanın yeni kuramları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- MARX, K. (1973) *Grundrisse*. London: Penguin.
- MATHIEN, M. ve CONSO, C. (1997) *Les agences de presse internationales*. Paris: Presses Universitaires de France.

- NOAM, E. M. (1987) The public telecommunications network: a concept in transition. *Journal of Communication*, 37 (1), s.30-48.
- PALMER, M. vd. (1998) Global financial news. BOYD-BARRETT, O. ve RANTANEN, T. (der.) içinde. *The globalization of news*. London: Sage, s.61-78.
- PENNINGS, A. J. (2012) Geopolitical Risk and the Information Standard [Çevrimiçi]. <http://apennings.com/democratic-political-economies/geopolitical-risk-and-the-information-standard> [Erişim tarihi: 16/12/2013].
- PIGEAT, H. (1987) *Le nouveau désordre mondial de l'information*. Paris: Hachette.
- PIGEAT, H. (1997) *Les agences de presse, institutions du passé ou médias d'avenir*. Paris: La Documentation Française.
- READ, D. (1999) *The power of news: the history of Reuters*. London: Oxford University Press.
- THOMSONREUTERS (t.y.) Company History: Historical highlights from across Thomson Reuters [Çevrimiçi]. <http://thomsonreuters.com/about-us/company-history/> [Erişim tarihi: 16/12/2013].
- SCHILLER, D. (2009) Internet enfante les géants de l'après-crise. *Le Monde Diplomatique*, 669-Décembre, s.1- 18.
- THOMSON REUTERS (2013a) *Fact book 2013*.
- THOMSON REUTERS (2013b) *Annual report 2012*.
- WHITE, P. (1997) *Le village CNN: La crise des agences de presses*. Montréal: Les Presses de l'Université Montréal.

28 Şubat Haberciliği

Bir Meşruiyet Restorasyonu

Devrim İnce

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışmada, ideoloji ve söylem kavramları çerçevesinde Türkiye'deki siyasi tartışmalar içinde önemli yer tutan 28 Şubat Süreci'ne ilişkin gazete haberleri, niteliksel bir araştırmayla incelenmiştir. Araştırmada haber metni, düşüncenin nötr bir aynası olarak değil, ontolojik ve epistemolojik yanlılık içeren, ideolojik bir ürün olarak ele alınmıştır. İncelenen iki gazetenin haber metinlerindeki söylem; başlıklarda yapılan önermeler, haber kaynakları arasında kurulan hiyerarşik ilişki, retorik özellikler ve sentaks yapısı, yan anlamlar ve göndermeler dikkate alınarak çözümlenmiştir. Araştırmaya konu olan gazetelerin, kendi akredite kaynaklarıyla kurduğu ilişkiler, Türkiye'de yazılı basında haber söyleminin, bu kaynakların yaptıkları durum tanımları bağlamında oluşturulduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, incelenen iki gazetenin farklı tezleri, aynı söylemler –oydaşma, sapkınlık, ötekileştirme vb.– çerçevesinde önermesi, Türkiye basınının doğal ya da patolojik olanın ayrımını yapma konusunda sadece edilgen bir araç değil, aktif bir iktidar bileşeni olarak konumlandığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: İdeoloji, söylem, oydaşma, Türk basını, söylem analizi.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

ilef dergisi · ilef journal · © 2014 · 1(1) · bahar/spring: 57-87

28 February Reporting

A Restoration of Legitimacy

Devrim Ince

Ege University Institute of Social Sciences
Department of Radio, Television and Cinema

Abstract

This study scrutinizes the February 28 period, which has an important place in the political discussions in Turkey, by a qualitative analysis of news within the framework of ideology and discourse. The analysis treats the news text as an ideological production which involves ontological and epistemological biases rather than a neutral reflection of reality. The study takes into account the discourse, the statements in the titles, the hierarchical relationship created between news sources, rhetoric features and the structures of syntax, connotations and allusions in the new texts. It can be asserted that the newspapers tackled in this study form the news discourse in relation to the situational contexts and relations which they have with their accredited sources. Beside, the different papers propose different thesis along with the same discourses as “consensus, deviance, othering” etc. This fact indicates that the press is an active component in power relations rather than a passive means in the process of determining the “natural” and the “abnormal”.

Keywords: Ideology, discourse, consensus, Turkish press, discourse analysis.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

Giriş

Türkiye’de gazeteci, bilinç endüstrisi dâhilindeki bir işkolunun ücretli emeği olmaktan çok, bir “misyon insanı” olarak görülmüş, kurtuluşu müjdeleyen münevver rolüne kendisi de pek itiraz etmemiştir. “Gözü yükseklerde” olduğundan, bundan sıklıkla istifade ettiği de olmuştur. Türk basın tarihi, kapatılan ve sansürlenmiş gazetelerin; üç beş sene önce sürgündeyken yurda dönüp Şûra-yı Devlet üyesi olan muharrirlerin¹ yükseliş ve düşüş öyküleriyle doludur. Gazeteci, devletin tanıtım kartı vererek akredite ettiği, bir kısım ayrıcalıklar bahşederek ödüllendirdiği, Bourdieu’nun (1994) “sembolik seçkin” tanımına uyan, işinden önce devletine sadık olması umulan bir meslek erbabıdır. Bu nedenle, Türkçe ilk gazeteden Sultan II. Mahmud’un beklentisi de, Atatürk’ün basının rejimi koruyan “çelikten bir kale”² olması isteği de aynı

•••••

- 1 Genç Osmanlılar’a katıldıktan sonra Paris’e kaçarak, Namık Kemal’in *Hürriyet* gazetesinde yazan Ağâh Efendi (1832–1887), Ali ve Fuat paşaların ölümünün ardından yurda dönüp Şûra-yı Devlet (Danıştay) üyeliği yapmış; ancak 1877’de yine Bursa’ya sürülmüştür.
- 2 Atatürk, 5 Ocak 1924’te İzmir’de gazete sahip ve başyazarlarıyla bir toplantı düzenler ve şöyle der: “Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi...” (Topuz 1996, s.137)

temel nedenden yola çıkar. Çok partili hayat sonrası, hakim yönetme ve gazetecilik kültürünün sofistike bir dönüşüm geçirdiğini söylemek de pek mümkün değildir. 1950'lerde dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in CHP'yi eleştirilmesi için örtülü ödenekten para aktardığı Necip Fazıl Kısakürek'in "Büyük Doğu'su ile bugünün siyasetçilerinin kamu kaynakları ve gücünü medya sahipliğine karşı havuç-sopa dengesi dâhilinde kullanımı arasında nitelik bağlamında hatırı sayılır bir değişim olduğu söylenemez. Bu nedenle haber/bilgi/yorum iletim ve üretimi, kapitalist bölüşüm ilişkileri kadar; bu ilişkilerin hem nedeni hem de sonucu denilebilecek kültürel ve tarihsel zeminden de etkilenmiştir.

Bu araştırmada, Türkiye'de gazetecilik pratiğinin tarihsel sürekliliği dikkate alınarak, 28 Şubat 1997 MGK Kararları sonrasında *Hürriyet* ve *Zaman* gazetelerinin haberleri, ideoloji ve söylem kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın amacı, 28 Şubat'ın önerdiği toplum tahayyülü ve meşruiyet çerçevesinin bu iki gazete tarafından haber anlatısına nasıl dönüştürüldüğünü, medya metninin imkânları dâhilinde anlamaktır.

Kuramsal çerçeve

Medya ürününü etkileyen faktörleri, iktidarla ilişkileri bağlamında anlayabilmek için ideoloji kavramının üzerinde durmak, zihin açıcı bir perspektif sunabilir. Marksist toplum eleştirisinde önemli bir alan oluşturan ideoloji kavramı, bir yandan "yanılsama" olarak ele alınırken diğer yandan "düşünsel donanım" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, Marx'ın sadece ideoloji sorunsalına ayrılmış detaylı bir metnine rastlamak mümkün değildir. Bilincin varoluşu üzerine, "Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir, tam tersine onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklardır" (1979, s.25) diyen Marx, fikirlerin ve anlayışların inşasını, her şeyden önce insanların maddi faaliyetine, "gerçek yaşamın diline" bağlamaktadır (2003, s.24). Marx, *Alman İdeolojisi'*nde geçen *camera obscura* metaforu ile gerçek yaşamdaki çarpıklığın bilinçteki yansımasına işaret etmektedir (2003, s.24). Bu baş aşağı dönmüş dünyayı, zorlayıcı bir yorumla bir kandırmaca ya da Engels'in Franz Mehring'e mektuplarında yazdığı gibi bir "yanlış bilinç"³ olarak görmek de mümkündür.

• • • • •

3 Genelde Marx'a atıfla kullanılan "yanlış bilinç" kavramına Marx'ın metinlerinde rastlanmıyor. Engels'in Mehring'e 14 Temmuz 1893'te Londra'dan yazdığı mektup için Bkz: (Engels 1968, <http://www.marxists.org>)

İktidarın tanzimi için, “yanlış bilinç” kavramı, kritik bir aşamayı temsil etmektedir. Çünkü Althusser’in (1994) devletin baskı aygıtları (ordu, polis vb.) olarak sözünü ettiği kurumların varlığı, iktidarı ele geçirmek için zaruri olmakla birlikte, iktidarda kalmak anlamında noksanlıklarla malûldür. Bilinci üreten koşulların çarpıklığı, iktidar erkinin sorunsuzca kullanımı için yanlış bilincin sistematik olarak üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Devletin baskı aygıtları, zora dayalıyken, ideolojik aygıtları emek gücünün rızasını üretmekle görevlidir. Ancak, bu şekilde ekonomi politiğin evrensel yasalarının bilinç üzerinde hâkim kılınmasının önüne geçmek mümkün olacaktır. İdeoloji tartışmasına Gramsci’nin hegemonya ve kültür kavramı ile yaptığı katkı, Lenin ve Marx’ın metinlerinde, bir bakıma ikincil duran ideoloji sorunu üzerine yeniden düşünmeyi gerekli kılmıştır. Gramsci’nin ideoloji kritiğinde hegemonyayı izah edebilmek için, kültür kavramına atfettiği önem kilit noktada yer almaktadır. Marksizmin, kültürü altyapının uzantısı olarak gören yorumuna katılmakla birlikte, Gramsci (2007), klasik altyapı-üstyapı tartışmasına girmeksizin, iktidarın asıl gücünün devlet aygıtının baskı kabiliyetinde olmadığını söyler ama bununla yetinmez. Çünkü Gramsci’ye göre iktidarı mümkün kılan esas kuvvet, yöneticilerin sadece eylemlerinin değil düşüncelerinin de yönetilenler tarafından onaylanmasıdır. Gramsci’nin bağımlı sınıfların rızasını yönetici sınıfın nasıl kazandığı sorusu üzerine yoğunlaştığını vurgulayan Fiori, “ortak duyu” kavramına dikkat çekmektedir. Fiori, bunu şöyle açıklar: “Yönetici sınıfın felsefesi, bütün bir karmaşık basitleştirmeler dokusundan geçerek ‘ortak duyu’, yani içinde yaşadıkları toplumun kurumsallaşmış davranışını, geleneklerini, ahlakını kabul eden kitlelerin felsefesi olarak ortaya çıkar” (1970, s.238).

Lenin ve Gramsci’nin ideoloji ve hegemonya eleştirilerinden yararlanan Althusser ise, ideolojiyi bir sınıfın diğerine dikte ettiği ya da yanlış bilinçle kabul ettirdiği fikirler sisteminden çok, tüm sınıfların süregiden ve yayılmış pratikler sistemi olarak ele almaktadır. İdeolojiyi, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı olarak gören Althusser’e göre din, sendika, okul, hukuk, siyaset, aile ve kitle iletişim araçları gibi kurumların tümünü devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırmak olasıdır. Dahası, ideolojiler hiçbir zaman kendini açıkça ifşa eden kavramlara dönüşmemekte, ancak toplumsal “seslenme” ya da “çağırma” biçimi olarak varolmaktadırlar (Althusser 1994, s.51).

Bir bağımlılık ilişkisi: söylem ve oйдаşma

İdeoloji meselesine birinci ve ikinci kuşak Marksist düşünürlerin koydukları katkılar, genelde toplum bilimleri özelde iletişim araştırmaları anlamında, yeni ve özgün yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kitle iletişim araştırmalarında medya metnine ilişkin anlama/yorumlama çabalarının her biri gelip ideoloji ve söylemle ilgili tartışmalara dayanmaktadır. Curran, medya çalışanlarının özerklik yanılmasıyla olsalar bile, zamanla egemen sınıfların istediği doğrultuda toplumsallaşmakta ve bu değerleri içselleştirmekte olduğundan söz eder ve bu nedenle medyayı ideolojik alanın bir parçası olarak görür (1999, s.399). Dolayısıyla medya ürününü anlamak, medya metnlerinde ideolojik bir okumayı gerekli kılar. Medya metni ve pratiği üzerine tespitleri ile önemli bir referans noktası olan Hall (2002), “yapılandırılmış bir süreç” olarak gördüğü kitle iletişimi içinde, medya profesyonellerinin iktidarla organik ilişkisi olmasa bile içselleştirilmiş bir ideolojisinin söz konusu olabileceğinden söz eder.

Ekonomik determinizmden kaçınarak Marksizm’in Gramscian bir yorumu üzerinden yol alan Kültürel Çalışmalar, kitle iletişim araştırmalarında izleyiciye pasif bir konum atfetmez. İzleyici, bir “kültürel özne” konumundadır. Kitle iletişim araçları da bu kültürel özneye (tüm toplumun çıkarı adına) “oydaşma” salık vermektedir. Hall, bu noktada oydaşma dışı kalanlara bir tür “sapkınlık” etiketi yapılandırıldığına dikkat çeker. Hall’a göre, kitle iletişim araçları, ne tür olayların gerçekleştiğini tanımlamaya çalışırken, aynı zamanda bu olayların nasıl anlaşılması gerektiğine de karar vermektedir. Gazeteciye bu aşamada biçilen rol, devletin sivil görevlilerinden pek de farklı değildir. Şöyle der Hall:

Göreceli olarak gürlütsüz anlarda veya ulusal birlik durumunda yayıncılığa otorite, meşruluk ve uygulamada yol göstericilik sağlayan şey genel uzlaşım dır (Liberal demokratik kurama göre bu uzlaşmanın devlet tarafından temsil edilmesi gerekir). Uzlaşmazlıklar ve toplumsal veya siyasi bölünmeler arasında yayıncılar, uzlaşımın çatlaklarını bir tarafsızlık, mücadele üstü olma tavrı takınarak –devletin sivil hizmetlilerinin yaptığı gibi– aşarlar (1999, s.131).

Böylesi bir oydaşma, kendiliğinden ortaya çıkmaz; karmaşık bir inşa ve meşrulaştırma zinciri sonrası oluşturulur. Gazeteci de karşılıklı bağımlılık içinde olduğu kendi akredite kaynaklarının (birincil tanımlayıcı), sözcüsü olarak (ikincil tanımlayıcı) buna katkı koyar. Medyanın birebir tikel çıkarların savunucusu olması durumunda, liberal-çoğulcu kuramların vazettiği nosyonuna ters düşeceğine dikkat çeken Hall, bunun yerine tikel çıkarların ge-

nelleştirilip “ulusal çıkar”, “kamuoyu”, “halk iradesi” gibi muğlak ifadelerle yansıtılmasının medyanın rıza üretiminin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bunların içinden söz gelimi “ulusal” kavramının da tamamen yansız bir içeriğe sahip olmadığı düşünülürken Hall, kitle iletişim araçlarının objektiflik iddiasına radikal bir eleştiri yöneltmektedir. Dolayısıyla liberal-kapitalist bir toplumda çoğulculuğun anlamı, bunu temsil etme iddiasında olanların zihinlerindeki kurguya denk gelen bir çoğulculuktur. Çünkü “...bu bağlantı, sistemler ile yapıların çakıştıkları ve örtüştükleri düzeylerde işler” (Hall 1999, s.123). Medyanın temel işlevlerinden biri, kültürdeki sınırları korumak ya da dizayn etmektir. “Toplumsal çıkarları bütünleştirebilmek için bazı görüş ve değerler kabul edilebilirlik sınırları içinde değerlendirilirken, diğerlerinin meşru olmayanlar biçiminde tanımlanması zorunludur” (Shoemaker ve Reese 1997, s.133).

Medya ürününün gerçeklikle ilişkisi en çok tartışılan kısmı, haberle ilgili olanlardır. Tokgöz'e göre tüm kurgusal metinler gibi haberin de bir söylemi vardır (2000, s.161). Haber metni, özetlediği olaylara yeniden anlam kazandırmaktadır. Haberi bir tür söylem olarak gören Teun A. van Dijk, bunun hâkim diskurlardan bağımsız olamayacağına değinmektedir (aktaran İnal, 1996, s.97). van Dijk'a göre, haberin gerçekliği, bilginin toplumsal ve siyasi kontrolüyle inşa edilmektedir. Bu süreç, güçlü olanların bunu sürdürmesine olanak sağlamakta, haber değeri kavramı, mesleki ideolojiler tarafından yönetilmektedir. van Dijk, şöyle der:

(...) haber üretiminin yeknesak örgütlenişi, elde hazır bulunan ve güvenilir kaynaklara dayanma alışkanlığı, haber değeri anlayışının genel mesleki ve ideolojik boyutlarının yanı sıra Batılı medyanın büyük kısmının bir şirketler ağı içinde gömülü olması tüm bunların hepsi toplumdaki en güçlü insanlar, gruplar ya da kurumlar hakkındaki öyküleri destekleyen toplumsal bilişler ve metin üretimiyle uyum içindedir. Bu şekilde medya basitçe seçkinlerin sözcüsü olmak yerine, simgesel boyutunu yönettikleri toplumsal iktidar yapısının kalıtıl bir parçası olduğunu açığa vurmaktadır (1999, s.366).

Haber metinlerinin çözümlemesi dışında edebiyat, sosyoloji ya da psikoloji gibi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde de benimsenen bir yöntem olan söylem analizinde, içerik çözümlemesinde olduğu gibi anlamlı en küçük birim cümle değildir. Anlam daha derinlerde gizlidir ve ancak metin içindeki bütünlüklü yapının içinde anlaşılabilir. van Dijk'ın haber metinlerini analiz etmek üzere önerdiği söylem analizi yöntemi, metinlerin makro ve mikro yapılarına göre ayrılmasıyla başlamaktadır. Ancak van Dijk, söylem analizinde nicel verilerin analize yardımını da reddetmemiştir.

Türkiye’de gazetecilik pratiği üzerine

Türkiye topraklarında ilk Türkçe gazete (*Takvim-i Vekayi*), devletin gereksinimleri üzerine, devlet tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Ancak, gazeteciliğin orta ve uzun vadede Osmanlı/Türk toplumuna asıl katkısı, o güne kadar dar bir idareci grubun elinde bulunan devlete ilişkin bilgi ve siyaset üretme tekeline, bir ölçüde de olsa, kırmak olmuştur. Devlet kurumlarının “kalem” gibi birimlerinde sıkışıp kalan, eğitilmiş ve entelektüel memurlar için gazetelerde yazmak, tesadüf olup da bir gün kendilerinden üstlerinin talep edeceği resmi “layihaların” ötesinde bir özgürlük alanı sağlamıştır. Ancak, her biri ya padişahın ya da Mustafa Reşit Paşa, Fuat Paşa gibi devlet idarecilerinin himayesine giren ilk gazeteciler, Türk basını için yapısal bir sorunun temelini oluşturmuştur. Gazeteci ile devlet yöneticisi arasındaki karşılıklı bağımlılık, Cumhuriyet döneminde de radikal bir değişim geçirmemiştir. Atatürk, 5 Ocak 1924’te İzmir’de gazete sahip ve başyazarlarıyla düzenlediği toplantıda, gazetecilerden Cumhuriyet’in etrafında “çelikten bir kale oluşturmalarını” istemiştir: “Bir zihniyet kalesi” (Topuz 1996, s.137).

Bu kaleyi oluşturacak kalem sahiplerinin de vazifelerinin bilincinde ve ciddiyetinde olduğunun altını çizmek gerekir. Falih Rıfkı Atay, Gramsci’yi hatırlatacak şekilde “İnkılâbın kuruluşunda dikta vardır. Fakat zor üstünde duramaz. Devam edecekse millete mal olması lazımdır” diyerek, yeni rejimin kitleler tarafından içselleştirilmesi için ideolojik hegemonyanın önemine değinmektedir (aktaran Konyar, 1993, s. 391). Bu içselleştirmeyi sağlamak için gereken kurum, eğitim ve kültürdür. Dolayısıyla son kertede görev bir “eğitici” olarak basına düşmektedir (aktaran Konyar, 1993, s.392).

Erken Cumhuriyet döneminin varlık-yokluk kaygısı içinde, birkaç bin kişinin okuyabildiği gazetelere vehmettiği olağanüstü önem, sonraki yıllarda bir türlü geçmek bilmemiş; basından, sonu gelmeyen “birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulan günlerde” hizmet beklenmiştir. Tiraj ve reklam geliri ile kendi ayakları üzerinde durmak gibi zorlu bir uğraş yerine, devletin –ya da partinin– destek ve sübvansiyonlarıyla, mesleki rekabetin kısıcılığından da oldukça izole bir basın sektörünün oluşması, günümüzde de varlığını sürdüren gazetecilik pratiklerini biçimlendirmiştir. Bu araştırmaya konu olan gazetelerden *Hürriyet*, 1948 yılındaki kuruluşunun ardından bizzat kurucusu Sedat Simavi’nin kaleminden, rakiplerine karşı en büyük kozu olarak iktisaden hiçbir kesime bağımlı olmamasını göstermiştir (1973). *Hürriyet*’in kendisine kaldıraç yaptığı en önemli haber konusu, Kıbrıs Sorunu olmuştur. Kıbrıs So-

runu hakkında Sedat Simavi'nin ateşli yazılarıyla tam anlamıyla bir kampanyaya başlatan *Hürriyet*, Hıfzı Topuz'a göre "... olayları iyi sömürmesini bilmiş bir gazetedir" (1996, s.175).

12 Eylül ve sonrasında, Türkiye basınının *Cumhuriyet*'in etrafında –bu kez burçları oldukça yükseltilmiş– yeni bir kale inşa etme çabası içinde olduğu görülmektedir. Kaba sansür ve takip eden yıllardaki depolitizasyon, okur-gazete arasındaki bağları aşındırırken, gazetecilik pratiklerinin de ANAP iktidarı ve Turgut Özal'ın başbakanlığı ile birlikte geçmiştekinden daha farklı bir nitelik kazandığı söylenebilir. 12 Eylül'ü Kemalizm'in restorasyon süreci olarak gören Taşkın, Kemalizm'in modernist-batıcı karakterinin bu dönemde "Atatürk Milliyetçiliği" kavramıyla birlikte, muhafazakâr-milliyetçi bir yorumdaki geçirildiğini vurgulamaktadır (2009, s.582). Bu restorasyonun ilerleyen yıllarda merkez-çevre ilişkileri bağlamında çok boyutlu etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bu dönemde, geçmiştekinin tersine ciddi gazete-bulvar gazetesi ayırımının giderek muğlaklaştığı gözlenmektedir. Yayın politikasını daha esnek sınırlar içinde tanımlayan, ya da tanımlamaktan kaçınan hibrid gazeteler, 12 Eylül'ün yaratmak istediği insan tipinin gereksinimlerine daha iyi yanıt vermiştir. 1980'li yıllarda, itibar ve tiraj kaybeden iki gazetenin, siyasi pozisyonlarını net biçimde ortaya koyan *Tercüman* ve *Cumhuriyet*, tiraj kazananın ise tabloid nitelikte bir yayın çizgisi belirleyen, "yükselen değerlerin gazetesi" *Sabah* ve onun peşinden giden *Hürriyet* olduğu görülmektedir (Taşkın 2013, s.299).

1990 sonrası, dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş tarafından "Düşük Yoğunluklu Çatışma" (DYÇ) olarak nitelenen dönemde, medya da bu çatışmanın aktörlerinden biri olarak sayılmıştır. Kitle iletişim araçları, çatışma sürecinde toplumun mobilizasyonu ve hâkim toplumsal gerçekliğin yeniden üretilmesinde Hall'un sözünü ettiği biçimde "oydaşmayı" salık veren ve sapkınlığın sınırlarını çizen bir mecra işlevi görmüştür.

Basın işkolunun medya endüstrisine dönüştüğü 1990'lı yıllar, ilginç biçimde, kitle iletişim araçlarının etkisi ve ikna ediciliği üzerine kuşkuların arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, dini duyarlılığı yüksek gazete ve televizyonlarda görülen hareketlilik de dikkat çekici niteliktedir. 1986'da Ankara'da kurulan ve bu araştırmaya konu olan iki gazeteden biri olan *Zaman*, abone tarzı dağıtım sistemiyle hatırı sayılır bir okuyucu sayısına ulaşmıştır. İlk çıktığında bağımsız İslâmci aydınların yönetiminde olan *Zaman*, bir partinin yayın organı gibi görünmekten kaçınırken, yaşadığı madde olanaksızların da etkisiyle kuruluşundan bir süre sonra ayrışma yaşamıştır.

Nabi Avcı, Ali Bulaç, Fehmi Kuru gibi İslamcı / muhafazakâr entelektüellerin temellerini attığı gazetede, bu tarihten sonra Gülen Cemaati'nin etkinliğini artırdığı belirtilmektedir (Çakır, 1990, s.102). ANAP'ın iktidar olduğu dönemde Turgut Özal'ı destekleyen *Zaman*, cemaat olanaklarının da yardımıyla abone sistemi sayesinde 1997 yılında 300 bin tiraja ulaşmıştır (Gülerce, 1997). Başörtüsü yasağını protesto eden öğrencilerin eylemlerine destek vermeyen *Zaman*, kendi çizgisine uzak olan diğer muhafazakâr / İslâmci yayınların tepkisini çekmiştir. Gazetenin Genel Müdürü Hüseyin Gülerce, *Zaman*'ın "sağduyu, yumuşaklık, diyalog ve hoşgörü" ile birlikte anılmak istediğini belirtirken, gazetenin 12. yaşını kutladığı 3 Kasım 1997'de "AB üyeliği de dâhil, dünya ile entegrasyonunun kendi kimliğimizden kopmadan gerçekleşeceğine, kendi dinamiklerimizi harekete geçirerek, Türk dünyası ile bir araya gelerek yenden tarihi bir sıçrama yapacağımıza inanmaktayız" (Gülerce, 1997) diyerek, gazetenin geri kalan muhafazakâr medya ile temel farklarından birini ortaya koymuştur.

28 Şubat gazeteciliği: söylem ve pratikler

Ordu'nun Türkiye'de, devletin zora dayalı baskı aygıtı olmanın yanında özel bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. "Acemi bir asker, orduya toy bir genç olarak girer, dinç bir erkek olarak çıkar, orduda kendisine okuma yazma öğretilir, spor ve sağlık hizmetlerinden yararlanır ve yurt sevgisi artar" (aktaran Hale 1996, s.80).⁴ Sıklıkla tekrarlanan / tekrarlatılan "Her Türk asker doğar" sözünden de anlaşılacağı üzere; Türkiye'de militarizmin kültürel olarak da güçlü bir karşılığı bulunduğu iddia edilebilir. 27 Mayıs 1960'tan bu yana Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), kaldırılan İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci maddesine dayanarak sivil siyasete yönelik üç doğrudan müdahalede bulunmuştur. TSK, bu eylemlere, özellikle kısa vadede, toplumsal meşruiyet kazandırma konusunda bir sıkıntı da yaşamamıştır. Mesela 12 Eylül sonrası, darbe öncesinin siyasi aktörlerini olumsuzlamaya yönelik bir söylem biçiminin, basının darbe ideolojisini meşrulaştırmasına yaradığını söylemek mümkündür (Durna ve İnal 2010, s.128). Kuşkusuz bu meşruiyetin oluşumunda, basın dışındaki ideolojik aygıtların, söz gelimi üniversiteler, din vb. kurumların da dikkate değer bir katkısı olduğu söylenebilir. Ancak, "TSK, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana bir baskı aygıtı olarak kalmayıp inşa sürecinin erken dönemlerinde var olan ideolojik aygıtların yetersiz gelişiminden kaynaklanan boşluğu doldurmuştur" (Gökmen 2007, s.347).

•••••

4 Bu ifadeler, yazarın aktardığı kadarı ile 1930'larda CHP'nin hazırlattığı bir posterde yazılıdır.

Ordu'nun Türkiye'de bir iktidar bileşeni/kurucusu olarak konumunu sadece kültürel nedenlere indirgemek sahici görünmemektedir. Bu noktada 27 Mayıs'tan sonra kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) işlevi kritik noktalardan birini oluşturmaktadır. OYAK, TSK mensuplarının maaşlarından yapılan kesintilerle oluşturulmuştur. Kurum, diğer ticari işletmelerin tabi olduğu birçok vergiden muaf olmak gibi ayrıcalıklardan faydalanmış ve Türkiye'nin önemli sanayi kuruluşlarından biri haline gelmiştir. Ahmad (1996, s.273), ordunun pozisyonunu "Ekonomide bu kadar büyük bir payı olan ordu, artık tarafsız ve politika üstü olamazdı. OYAK'ın yabancı şirketlerle bağları, onu sanayileşmenin doğal müttefiki haline getirir" sözleriyle açıklamaktadır. TSK'nin özellikle 27 Mayıs sonrası daha da belirginleşen şekilde, ekonomik ve siyasi düzen ile eklemlendiği görülmektedir. 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi'ni, bir de bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

28 Şubat MGK kararları, resmi olarak, anayasal bir kurum olan MGK'nun 28 Şubat 1997 günlü toplantısında aldığı kararlardan ibarettir. Ancak bu kararlar, Türkiye'ye 1980'lere kadar hâkim olan siyaset pratiğine yönelik iki önemli meydan okumadan – Kürt Hareketi ve Siyasal İslâm– ikincisine yönelik bir "balans ayarı"⁵ olarak algılanmıştır. 28 Şubat'a uzanan süreç, Refah Partisi'nin (RP) 27 Mart 1994 Yerel ve 24 Aralık 1995 Genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkması ve Cumhuriyet tarihinde ilk kez, sistem dışı olarak nitelenebilecek bir partinin bir hükümetin büyük ortağı olmasıyla başlamıştır. Kamuoyunda Refah-Yol olarak anılan RP ve Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyonunun, kurulu düzen ile kritik yüzleşmesi ilk olarak Başbakan Necmettin Erbakan'ın Libya ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. Dönemin Libya Lideri Muammer Kaddafi'nin Türkiye'ye Kürt meselesi ile ilgili yönelttiği eleştirilere sessiz kalarak, ulusal onuru zedelemekle suçlanan Erbakan, ana akım basından tepki görmüştür. Bir süre sonra Başbakanlık Konutu'nda bir grup cemaat liderine verdiği iftar daveti sonrası Erbakan, hem eleştirilerin hem de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın açtığı davayla da "irticai faaliyetlerin" odağı olmuştur. Yaklaşık üç ay gibi bir süre içinde, siyasi iktidarla ana akım basın ve ordu arasında gerilim giderek yükselmiş, 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısında, Kurul'un asker üyelerinin ısrarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan devrim yasalarının hayata geçirilmesinden, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasına kadar bir dizi karar alınmıştır. Ancak bu kararların, ordunun Türk siyasal kültüründeki yeri düşünüldüğünde, hükümete yönelik bir dizi tavsiyeden daha önemli bir anlamı olduğunu söylemek mümkündür.

•••••

5 İfade, dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'e ait. (Bkz. 21 Şubat 1997 – *Milliyet Gazetesi*)

MGK toplantısında alınan kararların, mevcut hükümet tarafından “içtenlikle benimsenmediğine” olan inanç, Refah-Yol ile ordunun arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Birkaç ay içinde koalisyon ortağı DYP’den çok sayıda milletvekili istifa ederken, mevcut hükümet mecliste azınlığa düşmüş, MGK kararlarından yaklaşık 6 ay sonra da Refah-Yol hükümeti devrilmiştir. Koalisyonun büyük ortağı RP, 16 Ocak 1998’de Anayasa Mahkemesi tarafından “Laiklik karştı eylemlerin odağı olduğu” gerekçesiyle kapatılmıştır.

28 Şubat, biçim ve içerik olarak TSK’nin daha önceki askeri müdahalelerinden farklı özelliklere sahiptir. Ne 27 Mayıs ve 12 Eylül’deki gibi Meclis dağıtılıp, siyasetçiler “cezalandırılmış”; ne de 12 Mart’taki gibi siyasi iktidar istifaya zorlanmıştır. Dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak’ın sonradan bu sürece ilişkin oldukça popüler bir söylem haline gelecek tespitleri şunlardır:

Bu, postmodern darbe... Tereyağından kıl çeker gibi, eski darbelere benzemeyen bir şekilde hiç kan akıtmadan, hiç kimseyi üzmeden, gayet usulüne uygun bir şekilde demokratik uygulamalarla, Milli Güvenlik Kurulu tarafından da benimsenerek, devletin başındaki en büyük insandan ilgili bakanlara kadar hepsi de dâhil edilerek, hatta halkımız ortak edilerek sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla, çok başarılı şekilde yürütülen bir süreçtir (Cevizoglu 2001, s.56-57).

Sürecin asıl aktörünü, dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Güven Erkaya, “silahsız kuvvetler” olarak tanımlamıştır. Erkaya, “Toplum atalet içinde... (..) Ama siyasi sorunların çözümünü Ordu’dan beklememek gerekir. Çözüm, sivil güçler, milletvekilleri, Meclis. Çözüm bu platformlarda aranmalı. Bu defa işi Silahsız Kuvvetler halletmeli” (Özkök, 1996) demektedir. Sürecin “başarıya ulaşmış olması”, 28 Şubat’ın, devletin baskı aygıtı (ordu) ile ideolojik aygıtı ya da “silahsız kuvvetleri” (basın, işveren örgütleri, sendikalar vb.) arasında uyumu göstermesi açısından kayda değer bir örnek olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, 28 Şubat, Türk siyasi hayatı üzerinde TSK’nin zora dayalı bir güç olmasının yanı sıra hegemonik bir iktidara da sahip olduğunu düşündürmektedir (Gökmen 2007, s.350).

Türkiye’de, sosyal bilimler alanında askerin siyasete müdahalelerini, statükonun ya da Kemalizm’in bir tür restorasyonu olarak değerlendirme eğilimi oldukça belirgindir. Mazııcı (2009, s.555) 27 Mayıs’ın; Taşkın (2009, s.570) 12 Eylül’ün; Gökmen (2007, s.347) ise 28 Şubat’ın bir tür Kemalizm ve Batılılaşma restorasyonu olduğu tespitini yapmaktadır. Bunun yanında 28 Şubat, 12 Eylül’le birlikte konan restorasyon hedefinin tutmadığının, hatta bazı yanlışlar yapıldığının itirafı olarak da değerlendirilmektedir (Taşkın 2009, s.582).

Bu çalışmada, restorasyon metaforuna bir kez daha başvurulmasının nedeni, 28 Şubat gazeteciliğini, meşru siyaset yapma pratiklerine ilişkin sınırların hatırlatılması/hatırlanması bağlamında değerlendirme çabasından kaynaklanmaktadır. Gerçekliğin sosyal inşasında bir aşama olarak karşımıza çıkan “Meşrulaştırma, kurumsal düzenin pratik buyruklarına normatif bir itibar kazandırmak suretiyle bu düzeni haklılaştırır. Şunu anlamak lazımdır: Meşrulaştırma, normatif bir unsurun yanı sıra bilişsel bir unsura da sahiptir” (Berger ve Luckmann 2008, s.136). Bu süreçteki söylemin temel unsurlarını deşifre edebilmek amacıyla *Hürriyet* ve *Zaman* Gazeteleri’nin, 1 Mart 1997–7 Mart 1997 tarihleri arasındaki sayıları incelenmiştir. Örneklemin alındığı süreç, MGK toplantısı sonrası bir haftayı kapsamaktadır. Çözümleme, haber metinleri üzerinden gerçekleştiği için köşe yazıları analize dâhil edilmemiştir.

Haberlerin Makro Yapısal Özellikleri

Tematik Yapı: Başlıklar, Spotlar ve Girişler

Başlıklar, haber metninin en özet ve çarpıcı ifadesidir. Haber öyküsü içinde, önemli görülen bilgiler hiyerarşik olarak başta, daha az önem atfedilenler ise altta sunulmaktadır. Hangi olayın daha önemli görülüp manşete, sürmanşete çekildiği; spotta ve haber girişinde neyin yer aldığı ya da hangi haberin daha önemsiz algılandığı gazete sayfalarına bakılarak anlaşılabilir. van Dijk, bunu “en önemli bilgi en önce verilir” diyerek ifade etmektedir (1985, s.70).

Başlıklar belirlenirken, bu niteliklerin yanı sıra çarpıcı olması da amaçlanmaktadır. Türkiye’deki gazetelerin yazı işlerindeki yaygın bir inanca göre, haber, kendini “başlıkla satar”, “spotla anlatır”, “haber girişi ise anlamın tamamlandığı yerdir”. Dolayısıyla, gazete sayfa düzeni basit bir listeleme olmaktan ziyade, hiyerarşik bir kurguyu da içermektedir.

Hürriyet Gazetesi Haberlerinin Makro Yapısal Özellikleri

Örneklemin kapsadığı süre boyunca, 28 Şubat kararlarıyla ilgili haberler, *Hürriyet*’in her gün birinci sayfasının manşetinde yer almıştır. *Hürriyet*’in manşetleri şöyledir:

Tarihi karar (1 Mart 1997), Askerin 20 şartı (2 Mart 1997), Hoca direniyor (3 Mart 1997), Ya uy, ya çekil (4 Mart 1997), Altı milyon imza (5 Mart 1997), Aynen imzaladı (6 Mart 1997), Yeni kriz kapıda (7 Mart 1997)

van Dijk, başlıkların, haber metninin makro önermesi olduğunu söyler (1985, s.69). *Hürriyet*’in MGK kararlarını “tarihi” olmasının yanında, meşru tavsiyeler olarak sunma doğrultusunda bir söylem oluşturduğu dikkat çek-

mektedir. Bu söylemin inşasında, haberlerin birincil tanımlayıcılarından, yani akredite kaynaklardan faydalanılmaktadır. 28 Şubat kararlarının ortak duyuyu birleştiren ve meşru olduğuna dönük başlıklara şu örnekler verilebilir: “Altı milyon imza (5 Mart 1997), Üç başkandan Meclis’e mektup (7 Mart 1997)”.

“Altı milyon imza” başlığı gazetenin 5 Mart tarihli sayısında manşetten yayınlanırken, haber kaynağı olan Türkiye Esnaf Konfederasyonu, (TESK), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türk-İş başkanlarının görüşleri, taşıdıkları örgütsel sıfatlar temelinde “kamuoyunun sesi” olarak yorumlanmaktadır. Haberin spotunda, bu unsurun altınının daha net çizildiği görülmektedir: “30 milyonluk bir kitleyi temsil eden 6 milyon üyeli, Türkiye’nin en büyük 3 işçi ve esnaf konfederasyonu, Milli Güvenlik Kurulu kararlarına tam destek verdi. (5 Mart 1997)”.

Gazetenin 7 Mart 1997’de, uydu haber olarak yayınladığı “Üç başkandan Meclis’e mektup” haberi ise, daha önce yayınlanan “Altı milyon imza” haberinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu haberin girişinde de, toplanan imzaların TBMM’ye gönderildiği ve MGK kararlarına destek istendiği belirtilmektedir.

Medyanın, yaratmak istediği oydaşmanın dışında kalanlara “sapkınlık” nitelemesi yaptığını iddia eden Hall’u doğrulayan metinler, Hürriyet’in bu dönemki haberlerinde mevcuttur. Başlıklarda, dönemin Başbakanı Erbakan’ın MGK tarafından alınan haklı, meşru ve kamuoyunca desteklenen kararları uygulamaya direndiği ima edilmektedir:

Erbakan son dakikaya kadar önlemek istedi (1 Mart 1997) , Hoca direniyor, (3 Mart 1997), Ya uy, ya çekil (4 Mart 1997), Menderes: Ya imzala ya çekil (5 Mart 1997), Erbakan dün de imzalamadı: Tehlikeli restleşme (5 Mart 1997), Erbakan’dan ikinci imza krizi (5 Mart 1997), Yeni kriz kapıda (7 Mart 1997).

Yukarıdaki haber başlıklarında Erbakan’ın uzlaşmadan sapan bir öteki figürü olarak eleştirildiğini söylemek mümkündür. Ötekilik olgusu, genelde kimlik sorunsalı çerçevesinde ele alınmaktadır. Hobsbawm’in deyimiyle “yoksa icat edilmesi” gerekmektedir (1980, s. 205). Hürriyet’in haber başlıkları ile yaptığı önermede, MGK gibi ulusal güvenliğin konuşulduğu bir yerde Erbakan’ın *ortak duyuyu* bozan, sorumsuz bir yetkili olarak bir bloğun karşısında gösterildiği söylenebilir.

Zaman Gazetesi Haberlerinin Makro Yapısal Özellikleri

Zaman, birinci sayfasında MGK kararlarına *Hürriyet*'e nazaran daha az yer vermiştir. Örneklem boyunca kararları, 4 gün manşetten veren gazete, diğer günlerde ise bu haberleri ikinci manşet denilen manşetin hemen altında değerlendirmiştir. Manşet olan haberlerin başlıkları şu şekildedir: “MGK'nın rekor toplantısı (1 Mart 1997), Bir kere daha demokrasi (2 Mart 1997), Erbakan uzlaşma arayışında (3 Mart 1997), ‘Ürperten yemin’ asılsız (6 Mart 1997)”.

Genel olarak bakıldığında *Zaman*'ın, MGK toplantısının ana akım basın tarafından temsil biçimine bir itirazı olduğu anlaşılmaktadır. *Hürriyet*'in 28 Şubat'ı mevcut siyasi iktidara karşı/ rağmen yapılan bir eylem olarak anlamlandırmasına ve MGK kararlarını destekleyen argümanları akredite kaynakları aracılığıyla sayfalarına taşımasına karşın, *Zaman*, sürecin aktörlerinin “tansiyonu düşürmeye” yönelik mesajlarına ağırlık vermiştir.

Zaman'ın haber kaynakları arasında ilk sırayı Başbakan ve RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan almıştır. 28 Şubat'ın hükümete karşı bir eylem olduğunu savunan argümanlar sınırlı biçimde başlığa çekilirken, koalisyonun küçük ortağı DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, en çok başvurulan ikinci haber kaynağı olmuştur. Diğer siyasi partilerin liderleri ise nicelik olarak daha az yer bulmuştur. Muhalefet liderlerinin hükümeti eleştiren argümanları yerine, tansiyonu düşürücü ifadeleri haber hiyerarşisinde öne çıkarılmıştır. Bu söylemsel strateji çerçevesinde gazete, MGK kararlarının doğallaştırılması için sağduyu, uzlaşma gibi temalara yönelmiştir.

Gazetenin doğallaştırma söylemi içinde, çeşitli yollar izlenmiştir. 28 Şubat MGK toplantısında alınan kararların içeriği değil biçimi başlığa çekilirken, yaşananların normalden kopuş anlamına gelmediği, bu beklentilerin gerçekleşmediği vurgulanmıştır. Bunlara örnek olarak şu başlıklar verilebilir. “MGK'nın rekor toplantısı (1 Mart 1997–Zaman), Çiller: Beklentiler boşa çıktı (4 Mart 1997), ‘Ayar’ Refahyol'a özel değilmiş (4 Mart 1997).

Gazetenin bu çerçevede başvurduğu bir başka söylemsel strateji ise “sağduyu, uzlaşma ve demokrasi” kavramlarını ön plana çıkarmak olmuştur. Başlıklarda bu kavramlar haber kaynaklarının ağzından aktarılmış, böylece habere yorum karıştırma riski şeklen de olsa bertaraf edilmiştir. Haber başlıkları ve kaynakların ifadelerinde *Hürriyet*'te olduğu gibi MGK, Cumhurbaşkanı ve TSK değil, TBMM'nin önemi üzerinde durulmuştur. *Zaman*'ın bu konudaki haber başlıklarına şu örnekler verilebilir:

“Karadayı-Erbakan yan yana (1 Mart 1997), Hükümet neşeliydi (1 Mart 1997), Erbakan-Çiller’den birlik mesajı (1 Mart 1997), Bir kere daha demokrasi (2 Mart 1997), MGK’da ‘sivil-asker’ uzlaşması (2 Mart 1997), Ecevit: Demokratik yaptırım Meclis’te (2 Mart 1997), Baykal: Görev TBMM’nin (2 Mart 1997), Erbakan uzlaşma arayışında (3 Mart 1997), Baykal: Darbe alternatif değil (4 Mart 1997), Partilerarası yumuşama şart (6 Mart 1997)”.

Zaman’ın haber kaynaklarının anlatımından yola çıkarak oluşturduğu haber başlıkları, böylece gazetenin görüşü olmaktan öte – gazetede yer alan biçimiyle “laik ve tecrübeli bir politikacı” olan – DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in düşüncesine ya da CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın darbe karşı yaklaşımına dönüşmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün, ABD ziyaretinden sonraki demecine atfen yapılan “Bu görüntü faydalı değil” başlıklı haber de aynı yöntem aracılığıyla kurgulanmaktadır. Darbe tartışmalarının, Türkiye’nin imajını zedelediği belirtilmektedir. Dönemin İçişleri Bakanı Meral Akşener’in “Aydınlar demokrat olmalı” demeci ise, kaynak gösterilmeden tek tırnakla aktarılmıştır. Böylece gazetenin Akşener’in sözleri arasında hiyerarşinin en üstüne koyduğu konu, aydınların “sivil” davranmaları gerektiği söylemi olmuştur.

Dikkat çeken bir diğer nokta, *Zaman*’ın MGK kararlarını yansıtırken, “solcular ve bir kısım basın” kendi ötekisi olarak konumlandırmasıdır. “Ötekiler” içine, 28 Şubat kararlarını destekleyen merkez sağ muhalefet ve Türk-İş de girebilmektedir. Gazete, gelinen noktanın sorumlusunu hükümet ya da TSK değil, ana akım medya olarak görmektedir. Basının “kışkırtıcı” ve “spekülatif” bir yayın politikası izlediği vurgulanmaktadır. Gazetenin, MGK toplantısının hemen ertesi günü yayınlanan sayısında manşet haberin spotunda şöyle denilmektedir: “Bir kısım basının günlerdir yaptığı “muhtıra/darbe” içerikli yayınlar ile gündemini endekslediği Milli Güvenlik Kurulu, tarihinin en önemli toplantısını yaptı. (1 Mart 1997)”.

Zaman gazetesinin kendi ötekilerini temsil doğrultusunda dikkat çekici haber başlıkları şunlardır: “Mart kargaşası kapıda (4 Mart 1997), Sol Erbakan’a soğuk (4 Mart 1997), Meral’e işçi tepkisi (6 Mart 1997), Muhalefet sorumluluk istemiyor (7 Mart 1997)”.

Haberlerin Mikro Yapısal Özellikleri

Sentaks Çözümlemesi

Haber metni, özel anlamlar, yan anlamlar ve çeşitli kodlar barındıran bir yapıya sahiptir. Mikro yapıya göre çözümleme, metindeki sözcüklerin sentaks

özellikleri, sözcük seçimleri ve retorik aşamalarını içerir. Haber metnini oluşturan cümleler arasındaki nedensellik ilişkileri, ifadelerin etken ve edilgen niteliği, tümevarımcı ya da tümdengelimci yönelimler sentaks çözümlemesine konu olmaktadır (van Dijk 1985, s.79). Sözcük seçimi, metnin ideolojik işlevinin anlaşılabilmesi, etkisi ve okuyucuyu ikna etmesini doğrudan etkilemektedir. Sayıları kullanmak, çeşitli yerlerden alıntılar yapmak, metnin tutarlılığını kanıtlamak için çelişki yaratabilecek ifadelerin “silinmesi” ise haberin retorik mekanizmalarını oluşturmaktadır.

Hürriyet Gazetesinde Haber Metinlerinin Sentaks Çözümlemesi

Hürriyet'te MGK toplantısıyla ilgili haberlerde siyasetçilerin ifadeleri, genelde edilgen cümle yapısıyla kurulurken, “asker” ya da “komutanlar” olarak bahsedilen TSK mensuplarına dayandırılan ifadelerin etken çatıda kurulması dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak, şu cümleyi verebiliriz:

Toplantıda askerler Anayasa'nın 174'üncü maddesinde yer alan İnkılâp Kanunları'nın uygulanmasını istediler. Bu maddenin özü bildiriye girdi, Ancak Erbakan'ın isteği üzerine madde adı bildiriye sokulmadı. (1 Mart 1997).

Askerlerin MGK toplantısına getirerek hükümetten yapılmasını istediği 20 madde belli oldu. Askerler, 20 maddelik listeyi önceki gün MGK toplantısına getirerek tavsiye kararı çıkarmak istediler (2 Mart 1997).

Etken yapının cümlede, aktif olan özneyi güçlendirdiği ve “talep eden” haline dönüştürdüğü bilinmektedir. van Dijk, haberde kaynak söylemlerinin aktif cümlelerle verilirken, haber söylemini kontrol edemeyen azınlıklar, karşıt ve marjinal görüştekilerin pasif cümle yapısıyla verildiğini ve haberlerde eşit olmayan bir şekilde daha az geçtiğini vurgulamaktadır (van Dijk 2000, s.41). *Hürriyet*'in MGK kararlarıyla ilgili haberlerinde de aktif durumdaki öznenin askerler olduğu anlaşılmaktadır:

Dış dünyaya güvence... Darbe tartışmaları tamamen kesilecek, rejimin demokratik ve laik niteliklerinin Anayasa'nın teminatı altında olduğu konusunda iç ve dış dünyaya güvence verilecek, ülkenin imajının bozulması önlenecek.

Yoksa yaptırım gelir... Bildirinin sonunda alınan bu kararlara uygun davranılmadığı takdirde yeni gerginliklerin ortaya çıkacağı ve bunun da yeni yaptırımlara neden olacağı belirtildi (1 Mart 1997).

Burada dış dünyaya güvence verenin de, aksi halde yeni yaptırımların olabileceğini söyleyenin de MGK olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, öznenin örtük yapısı nedeniyle bu ideolojik tavır metin içinde gizlenmiştir. Bu örtülü yön, bazı metinlerde etken çatılı yüklemlerle daha açık bir ifadeye dönüşmektedir.

Sentaks yapısı içindeki bir diğer nokta, haber metinlerinin bölgesel uyumudur. Bölgesel uyum, sıklıkla referans gösterilen ifadeleri içermektedir. Art arda gelen cümleler isteyerek ya da istemeden birbiriyle ilişkilendirilirse, uyumlu olmaktadır. Burada cümlelerin arasındaki nedensellik ilişkisine bakılmaktadır. Uygun anlatım, özetleme ve zıtlık ilişkileri dikkate alınmaktadır. Van Dijk, bunu “cümleler arasındaki kayıp bağlar” olarak nitelendirmektedir (1988, s.2). Hürriyet’in 28 Şubat MGK toplantısıyla ilgili haberlerinin bir bölümünde, cümleler arasındaki nedensellik ilişkisinden söz edilebilir. Haber aktörleri arasındaki hiyerarşiyi okuyucuya deşifre etmesi anlamında haberlerde oluşturulan nedensellik – etkenlik çerçevesinin önemli bir gösterge olduğu düşünülmektedir. Hürriyet’in haberlerinde MGK ile hükümet arasında, “talep eden ve icra eden” ilişkisi kurulduğunu görmek mümkündür.

1. Milli Güvenlik Kurulu’nda laikliğin korunması amacıyla alınan kararların uygulanması için,
2. Refahyol’a bir ay süre tanındı (4 Mart 1997 – Hürriyet).

Bu cümlede nedensellik bağının hayli güçlü olduğu dikkat çekmektedir. MGK’nın Refahyol’a bir ay süre tanıdığı belirtilirken, bu süre içerisinde kararlar uygulanmazsa ne olacağı belirtilmemektedir. Bu ilişki, MGK kararları sonrası hükümetle TSK arasındaki gerilimin nasıl tanımlandığına ilişkin önemli bir referanstır:

1. Başbakan Necmettin Erbakan, laikliğin korunması amacıyla alınan kararları imzalamayı dün de reddetti.
2. Erbakan’ın bu tavrı, Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki gerginliği doruk noktasına ulaştırdı (5 Mart 1997).

Cümle yapılarının tümevarım ya da tümdengelimle yönelmesi, haber söylemini biçimlendirmede etkilidir. Aşağıdaki cümle, tümevarımcı bir yaklaşımı ortaya koyarken, MGK kararlarının gerekliliği ve RP’nin temsili hakkında önemli ipuçları vermektedir:

1. RP’nin sadece bir müdürlükte yaptığı kadro operasyonu,
2. Çalışan kadına bakışını net olarak ortaya çıkardı (6 Mart 1997).

Cümleler arasındaki zıtlık unsuru, vurgulamanın tonunu artırmak için önemli bir imkân sunmaktadır. Bu türden bir zıtlık, başvuru bağlaçlar yardımıyla – özellikle -iken bağlacıyla – kurulabilmiştir.

1. Ortakların ince manevrası riskli bir karar olarak değerlendirilirken,
2. Askeri çevrelerde de rahatsızlık yarattı (6 Mart 1997).

Yukarıdaki cümle yapısının verdiği olanak, söylemin esas unsurunun (askeri çevrelerdeki rahatsızlık) etkili biçimde vurgulanmasını sağlamıştır. İlk cümledeki pasif kuruluş, “değerlendirme” eylemini anonimleştirirken, ikinci cümledeki fail olan “asker”in eyleminin aktif kuruluşu, faili “güçlü”, “kararlı” ve “istediğini alan” konumuna yerleştirmektedir. İlk cümledeki anonimlik ise hükümet ortaklarının “manevraları”ndan ortaya çıkan rahatsızlığın kitle-sel bir rahatsızlık olduğu izlenimini güçlendirmeye yaramaktadır.

Zaman Gazetesi Haber Metinlerinin Sentaks Çözümlemesi

Zaman’ın, MGK toplantısıyla ilgili haberlerinde, söylem yapısının etken ya da edilgen fiil kullanımına değil, birçok yan cümleyle desteklenen nedensellik ilişkisine bağlı olduğu görülmektedir. Gazetenin, 28 Şubat’ın bir “muhtıra-darbe” gibi aktarılmasına itirazı metinlere yansımaktadır. Söylem, bazen aşağıdaki kadar açık olsa da genelde örtülü ifadelerle kurulmuştur:

1. Günlerdir yapılan ‘ordu rahatsız’, ‘darbe oldu olacak’ türündeki yayınların yanı sıra Milli Güvenlik Kurulu’nda ‘hükümete uyarı’ çıkacağı haberlerinden oldukça etkilendiği gözlenen medya, toplantıyı gazeteci ordusuyla izledi.
2. MGK’nın yapılacağı toplantı salonuna girişte bir kısım basının ortaya attığı Ordu-Refah gerginliği iddialarını çürüten görüntüler yaşandı.
3. Erbakan ile Karadayı toplantının yapılacağı salona birlikte sohbet ederek girdiler (1 Mart 1997).

Yukarıda sıralanan cümleler, *Zaman*’ın MGK toplantısını hangi söylem çerçevesinde kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Birinci cümle-nin öznesi olan medya, 21 sözcükten oluşan bir sıfatla kodlanmıştır. İlk cümlede, medyanın toplantıya, olduğundan daha farklı anlamlar yüklediği; ikinci cümlede ise bunun gerçekleşmediği duyurulmaktadır. MGK kararlarının “muhtıra” ya da “darbe” olarak anlaşılmaması gerektiğinin kanıtı olarak da Başbakan Erbakan’la Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı’nın Toplantı Salonu’na birlikte girmesi gösterilmektedir.

Zaman’ın MGK kararlarının ana akım medyada sunulma biçiminden duyduğu rahatsızlık, siyasi tansiyonun yapay olarak yükseltildiği argümanına dayanmaktadır. Buna karşın, siyasi hayatta gerilimden uzaklaşıldığı teması öne çıkarılmaktadır:

1. MGK toplantısı sonrasında iktidarla muhalefet arasındaki sert ilişkilerde yumuşama gözleniyor.

2. Türkiye'nin her zamandan daha fazla yumuşama, kardeşlik ve barışa ihtiyacı olduğunu belirten Başbakan Erbakan, liderler turuna başlıyor (3 Mart 1997).
1. MGK kararlarındaki 'yaptırım' kelimesinin, 'bildirim' olarak değiştirilmesi ile aşılın imza krizinin ardından,
2. Şimdi gözler yeniden Meclis'e çevrildi (7 Mart 1997).

Güçlü bir nedensellik bağı içeren bu cümlelerle meşru siyasal alanın simgesi olarak Meclis'e vurgu yapılmaktadır. MGK kararlarının siyasal alanı yok etmediğinin işareti olarak da Başbakan Necmettin Erbakan'ın liderler turuna çıkacağı gösterilmektedir. van Dijk'ın "cümleler arasındaki kayıp bağlar" olarak bahsettiği ideolojik bulgular, bu cümlelere bakıldığında anlaşılır olmaktadır.

Sözcük Seçimleri

Dil bir semboller bütünü olarak düşünülürse; anlamın, anlatım ve okuyucu arasında müzakereye dayalı bir süreç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, sözcükler anlamın oluşmasında bir göstergedir. Gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunan yaklaşımlar göstergenin önemine dikkat çekmektedir. Anlamın ikili bir yapısı olduğuna dikkat çeken Roland Barthes'a göre sözcükler, düzenlam ve yananamlara sahiptir. Düzenlam, ortak duyusal anlama karşılık gelirken, yananlam anlatıcı ve okuyucunun ideolojik kabullerini içinde barındırmaktadır (Barthes 1990, s.28) Sözcük tercihleri, haber metninin ideolojisini deşifre etme anlamında önemli bir referans kaynağı olurken, haber söyleminin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Haber metninin oluşumunda kullanılacak sözcükler, aynı zamanda meslek pratikleri neticesi oluşan klişeler aracılığıyla okuyucuyu yönlendirici özelliğe de sahiptir.

Hürriyet gazetesi haber metinlerinde sözcük seçimi

Hürriyet, 28 Şubat MGK kararlarını "Tarihi" sıfatıyla anlamlandırırken, sözcükler metnin bütünlüğü içinde bazen düzenlamlarıyla bazen de yananamlarıyla yer almaktadır. Haber metnine konu özneler, yani Refahyol'un koalisyon ortakları ile MGK'nın asker üyeleri ise karşıtlık ilişkisi içinde kurgulanmaktadır.

Bomba gibi açıklama (3 Mart 1997)
(TSK mensupları tarafından gazetecilere yapılan açıklamalar)

Hükümetin iyi niyetini ölçmek (4 Mart 1997)
(MGK'nın hükümete süre tanınması)

Kriz (4 Mart 1997)

(Erbakan'ın MGK kararlarını imzalamaması sonucu ortaya çıkan problem)

Tehlikeli restleşme (5 Mart 1997)

(RP Lideri Erbakan'ın MGK kararlarını imzalamama tavrı)

Büyük ittifak (5 Mart 1997)

(MGK bildirisine destek veren esnaf ve işçi sendikalarının bildirisi)

Bomba gibi düşme (6 Mart 1997)

(RP'ye tepki niteliğindeki sözler)

Paşalar (1-7 Mart 1997)

(MGK'nın TSK mensubu üyeleri ve üst düzey askeri yetkililer)

Hürriyet'in metinlerinde, sözcük seçimleri MGK kararlarının, TSK tarafından benimsendiğini, siyasi iktidar tarafından ise onaylanmadığını doğrulamaya yöneliktir. Bu durum “kriz” olarak tarif edilirken, taraflar arasındaki argümanların aktarım biçimi arasında farklılık mevcuttur. Sözelimi, tartışmanın bir tarafı varsayılan TSK mensuplarının ifadeleri “Bomba gibi düştü”, “Çıkış yaptı” gibi sözcüklerle ifade edilirken, “krizin nedeni” olarak gösterilen Başbakan Erbakan'ın tavrı ve sözleri “Tehlikeli restleşme” biçiminde kodlanmıştır. Böylece TSK mensuplarının çok önemli ve gerekli mesajlar verdikleri, Başbakan'ın ise krize neden olmakla kalmayıp, tehlikeli işlere giriştiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, akredite kaynakların söylemleri sunulurken kullanılan sözcüklerin özellikleri, basının ikincil tanımlayıcı konumunu doğrulamaktadır. Böylelikle okuyucu metne, bu sözcüklerin yarattığı bir bakış açısından girmektedir. Haber metinlerinde egemen söylemlerin yeniden ürettiği yönündeki görüş, sözcük seçimleriyle daha anlaşılır olmaktadır.

Zaman gazetesinin haber metinlerinde sözcük seçimi

Zaman'ın sözcük seçimlerinde dikkat çeken en önemli nokta ise metinlerin yeni okuyucular için içinde barındırdığı kodlardır. Ancak, ideolojik bir okumayla deşifre edilebilecek olan bu şifreler, gazetenin kitleleriyle kurduğu ilişkinin niteliklerini de göstermektedir. Bu özelliklerin en belirgin olanı; *Zaman*'ın okuyucusuyla, kapitalist sistem içinde yaygın olan “müşteri” ilişkisinden daha öte bir ilişki kurmasıdır. Metinler bu anlamıyla *Zaman*'a özgüdür. İslami duyarlılıkları olmayan ya da *Zaman*'ı uzun süre takip etmeyenler için, bu mesajlar anlam kümesine girmeyebilir. Dolayısıyla gazetenin okuyucularıyla arasında –mesela *Hürriyet*'e göre– daha özel bir “repertuar” vardır. “28 Şubat MGK kararlarının siyasi iktidarı elinde bulunduran RP'ye karşı alınan

kararlar olmadığı” şeklindeki söylemsel strateji, gazetenin tüm metinlerinde kendini göstermektedir. Bu noktada, ana akım basının 28 Şubat MGK kararlarını anlamlandırmasına karşı gazetenin itirazları, bazı “mecazlar” ve “ötekilik ifadeleriyle” gerçekleştirilmektedir.

Bir kısım basın (1 Mart 1997)

(MGK kararlarını destekleyen ana akım medya organları)

Spekülasyon (1 Mart 1997)

(MGK kararlarının muhtıra olarak yorumlanması)

Gündemi endeksleme (1 Mart 1997)

(Ana akım medyanın gündem kurması)

Sol (1 Mart 1997)

(İçinde terör örgütlerinin de bulunduğu RP karşıtları)

Zaman, MGK kararlarının içeriği hakkında referans olabilecek sözcüklerden kaçınmıştır. Bunun yerine, kararların ana akım medya tarafından okunma biçimine itiraz, sözcük seçimlerinde kendini göstermiştir. Medyayı, “bir kısım basın”, “gazeteciler ordusu” gibi sözcüklerle tanımlayan gazete, örtülü bir tepki dile getirmektedir. MGK kararlarının muhtıra benzeri darbe çağrışımı olarak yorumlanması da *Zaman* tarafından “spekülasyon” olarak nitelenmiştir. Böylece bu anlatıların gerçekle arasındaki bağ kesilmeye çalışılmıştır.

Retorik

Haber metinleri oluşturulurken, temel kaygıların başında, metnin ikna ediciliği gelmektedir. Haberin retoriği dendiğinde, “Bir şeylerin nasıl söylendiği” kastedilmektedir. Bu, neyin anlatılmak istendiği ve okuyucunun neye yönlendirilmeye çalışıldığı ile ilgilidir. Haber metinleri açısından inandırıcılığın sağlanması için bir takım stratejiler mevcuttur. “Bunların en çok kullanılanları devam eden olayların doğrudan tanımları, yakın görgü tanıklarının, haberin tanığı olarak kullanılması, diğer güvenilir kaynakların kanıt olarak kullanılması, sayılar, zaman, olaylar vb.’dir. Ayrıca doğruluk ve kesinliği gösteren işaretler, doğrudan alıntılar kullanma, olayları yeni olduklarında bile tanıdık kılan iyi bilinen durum modelleri içine koyma gibi...” (van Dijk 1988, s.83–85) stratejiler bulunmaktadır. Özellikle kaynak kişilerden aktarılan alıntılar, inandırıcılığın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Haber metinlerinde tırnakla yapılan alıntılar “doğrudan alıntı”yı oluştururken, tırnaksız alıntılar “dolaylı alıntı”, alıntılarının metnin kendi sesine dönüşmesi ise “örtük alıntı” olarak isimlendirilmektedir (İnal 1996, s.54). Retorik, haber açısından inandı-

rıcılığı olmayan bir metnin, okuyucuyla paralel bir diyaloga girmesi anlamına gelmektedir. Yani, haber metninin temel işlevi ortadan kalkmaktadır.

Hürriyet gazetesi haber metinlerinin retorik yapısı

Hürriyet'in haberlerde retorik yapıyı oluşturan iki unsuru, alıntılar ve sayılardır. *Hürriyet*'in yaptığı alıntılarının içinde doğrudan, dolaylı ve örtük alıntı türlerine rastlamak mümkündür. Gazetenin "güvenilir kaynakları" olarak Cumhurbaşkanı ve TSK mensupları yer almaktadır. *Hürriyet*'in başvurduğu doğrudan, dolaylı ve örtük alıntıları şöyle örneklendirebiliriz:

Bildirinin sonunda, alınan bu kararlara uygun davranılmadığı takdirde yeni gerginliklerin ortaya çıkacağı ve bunun da yeni yaptırımlara neden olacağı belirtildi. - *Dolaylı alıntı*; Org. Karadayı: Ahlaksız adamın dini olmaz. - *Doğrudan alıntı*...(1 Mart 1997)

Erbakan kararları imzalamasa da olur - *Örtük alıntı*...(3 Mart 1997)

Ya uy, ya çekil... - DSP Lideri Ecevit ve CHP Lideri Baykal, dün Başbakan Necmettin Erbakan'a "Ya laik devleti içinize sindirin ya da çekilin." dedi. - *Örtük alıntı*... (4 Mart 1997)

Üst düzey bir komutan MGK kararlarını Erbakan'ın imzalamaması konusunda "Vallahi imzalamazsa imzalamasın. Hiç mühim değil." dedi. Aynı komutan, "RP ile ordu arasındaki kriz nereye varır?" sorusunu ise, "Barajın suları akıyor; barajın kapağı açıldı, akıyor" diye cevapladı ve geri dönüş olmadığını vurguladı. - *Örtük alıntı*...(5 Mart 1997)

Gazete, TSK mensupları ya da Cumhurbaşkanı'nın sözlerini örtük alıntı şeklinde sayfalarına taşıma yoluna giderken, Erbakan'ın sözleri tırnak içinde ya da kaynak anonsuyla duyurulmuştur. Aşağıda, kaynak adresi gösterilerek oluşturulan metinler buna örnektir: "Erbakan: Mesajı aldık - *doğrudan alıntı* (2 Mart 1997). Erbakan: MGK'dakileri konuşmak yanlış - *doğrudan alıntı* (3 Mart 1997). Erbakan: MGK yasa dayatamaz - *doğrudan alıntı* (4 Mart 1997).

Hürriyet, rakip argümanları metin içinde karşı karşıya getirmekten kaçınmıştır. Gazetenin, tırnaksız olarak yer verdiği "Ya uy, ya çekil" manşetinde olduğu gibi, kendi tavrını ortaya koyduğu ve karşıt söylemleri, egemen söylemlerin oluşturulmasına olanak sağlayacak biçimde kurguladığı metinler de mevcuttur.

Alıntılarının yanında, anlatının inandırıcılığı için sayılara başvurmak önemli bir retoriksel mekanizmayı oluşturmaktadır. Haberlerde bu dönemde rakamlara yoğunlukla başvurulmuştur.

80 milyonluk bir kitleyi temsil eden 6 milyon üyeli, Türkiye'nin en büyük 3 işçi ve esnaf konfederasyonu... (5 Mart 1997)

Askerin 20 şartı... Askerler, bu 20 maddelik listeyi önceki gün MGK toplantısına getirerek... (2 Mart 1997)

Erbakan 5 gündür sürdürdüğü direnişten dün vazgeçerek.... (6 Mart 1997).

Yukarıdaki alıntılarda başvurulmuş rakamlar, MGK kararlarını destekleyen hegemonik bir büyüklüğün betimlenmesine ve kararların şematize edilmesine katkıda bulunmaktadır. Okuyucu açısından mesaj, basitleştirilmekte; anlatı, daha inandırıcı hale getirilmektedir.

Zaman gazetesi haberlerinin retorik yapısı

Zaman, en önemli retorik mekanizma olarak alıntılarını kullanmıştır. Haber kaynaklarından yapılan alıntılar, gazetenin makro söylemini doğrulayacak ifadelerden seçilmiştir. Bunun dışında kalan alıntılarda ise, "elde bulunan söylemler" öncelikli tutularak hiyerarşik bir kurgu söz konusu olmuştur. Kendi hâkim okuma biçimi doğrultusunda kaynaklardan alıntı yapan gazetede, karşıt argümanlar ancak iç sayfalarda, hiyerarşik olarak da haber metninin alt bölümlerinde yer almıştır. Alıntı biçimi olarak "doğrudan alıntılar" ağırlığı bulunurken, bazı durumlarda "örtük alıntı" ve "dolaylı alıntı" yöntemleri de kullanılmıştır.

Gazetenin MGK toplantısıyla ilgili net tavır belirlemede rahatsızlığı, akredite olmamalarına karşın bazı kaynak ifadelerinin, konjonktürel kullanımıyla telafi edilmiştir. Böylelikle, söylemi "laik" ve "solcu" olduğu bilinen kaynakların cümleleri, söylemi destekleyen bir bağlama oturtulmuştur. Gazetenin, tırnaksız sunduğu bu ifadeleri, "kendi iç sesi" olarak görmek mümkündür:

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal: "Hiçbir sıkıntının çözüm yolu darbeye olmaz, çözüm Meclis'te veya sandıkta aranmalı." - *Doğrudan alıntı* (2 Mart 1997).

...Laikliğin devletin temeli olduğunu vurgulayan Ecevit şu noktaya dikkat çekti: "Laikliği özenle korurken, dindarların duygularını incitmeye özen gösterilmelidir. Yine laikliği korurken demokrasiyi zedelemekten de kaçınmak gerekir." - *Doğrudan alıntı* (3 Mart 1997).

Çatışma ve kavgaların hem hükümete hem de topluma zarar vereceğini belirten Baykal, "Hükümet ile anayasa ya da anayasal kurumların karşı karşıya gelmesi nasıl mümkün olur?" diye sordu. - *Doğrudan alıntı* (4 Mart 1997).

Zaman'ın haber üretiminde derin bir retorik endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır. Gazete, MGK kararlarını okuyucusuna tam olarak "nasıl anlata-

cağı” konusunda rahat değildir. Ancak, özetle “Kararlar RP’ye ve hükümete karşı değildir” görüşü ile “Eğer bu kararlar RP ve hükümete karşıysa meşru değildir” görüşü vurgulanmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

Yapısal yanlılık çalışmaları, haber metninin dil dolayımı bir ürün olması nedeniyle ontolojik bir yanlılık içerdiğini savunmaktadır. Herbert Schiller, “Manipülasyonun etkili olabilmesi, manipülasyonu belirginleştiren unsurların kendilerini gizlemesine bağlıdır. Manipüle edilen bireyler, kendilerini her şeyin normalde olması gerektiği gibi gittiğine inandırmalıdır.” (Schiller 1973, s.11) der. Van Dijk’ın “Haber başlıkları, haberin makro önermesini oluşturmaktadır.” görüşünden yola çıkarsak, *Hürriyet*’in haber başlıklarında, belli başlı altı ana önermenin yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu önermeler genel olarak aşağıdaki söylemsel stratejiler aracılığıyla kurulmaktadır:

Meşrulaştırma: MGK kararları, tarihi öneme sahip, meşru ve kararlardır.

Sapkınlık: Kararlar, tarihi ve meşru olmasına rağmen Başbakan Necmettin Erbakan tarafından engellenmek istenmiştir.

Oydaşma: MGK kararları, devletin -Cumhurbaşkanı ve asker- üzerinde uzlaştıkları, sapkın siyasi yapılar dışındaki politik aktörlerin onayladıkları kararlardır.

Kaos: Refah-yol hükümeti ve Erbakan’ın MGK kararlarına direnç göstermesi istikrarı bozmakta, krize neden olmaktadır. Türkiye’nin itibarı sarsılmakta ve merkez partiler arasında yer alan DYP’de de iç sorunlar büyümektedir. Alternatif hükümet arayışları yoğunlaşmaktadır.

Hegemonya: Türkiye Cumhuriyeti’nin kırmızıçizgileri bellidir. Bu çizgiye direnç gösterenler eninde sonunda bundan vazgeçmek zorundadır.

Ötekileştirme: RP bir siyasi parti olarak hem modernleşme karşıtıdır, hem de “yasadışı işlere” eğilimlidir.

Zaman gazetesinin haber başlıklarında 28 Şubat kararlarının aşağıdaki kategorilerde sunulduğunu söylemek mümkündür:

Doğallaştırma: 28 Şubat’ta MGK, tarihinin en uzun oturumunu yapmıştır. Alınan kararlar ise, daha önceki hükümetler döneminde alınanlardan farklı değildir.

Sağduyu: Siyasi tansiyonun yükselmesi, meşru siyaset yollarının tükenmişliğini göstermez. Hükümet birlik içindedir, muhalefet de MGK kararlarını krize dönüştürmeyecektir.

Meşruiyetin Zedelenmesi: TSK'nin siyasette rol oynaması ve darbe tartışmaları, Türkiye'nin dış görünümünü yıpratmakta; siyaset alanına müdahale meşru görülmemektedir.

Ötekileştirme: MGK kararlarına olağanüstü anlam atfedenler solcular ve bir kısım basındır. Türkiye'nin birinci tehdidi "dindarlar" değil "solcular"dır.

Araştırma neticesinde *Hürriyet* Gazetesi'nde bu süreçte yayınlanan haberlerle ilgili olarak genel anlamda şu bulgulara ulaşılmıştır:

- *Hürriyet*, 28 Şubat kararlarıyla ilgili haberlerinde van Dijk'ın deyimleriyle "elde olan söylemleri" yeniden üretmektedir. Metinlerini, "oydaşma, sapkınlık, hegemonya, ötekilik" gibi söylemler temelinde inşa etmiştir.
- *Hürriyet*, MGK toplantısını "güvenilir ve etkin" birincil tanımlayıcılarının yani akredite kaynakların söylemlerini yansıtarak aktarmaktadır. Sapkınlık, ötekilik gibi olguları tanımlarken bu söylemler dâhilinde bir hareket alanı belirlemiştir.
- Haber metni, sözcük seçimleri ve sentaksa bakıldığında, ideolojik vurgular barındırmaktadır. Metnin anlamı bu kaynaklar lehine kapanırken, alternatif okumalara olanak kalmamaktadır. İmalar ya da önyargılar yoluyla rıza üretilmeye çalışılmaktadır.

Zaman gazetesiyle ilişkili olarak ulaşılan bulgular ise şunlardır:

- *Zaman*, 28 Şubat'la ilgili haberinde yerel tutarlılığını gözetmektedir. Bu durum, haberlerin sürekli aynı retorik çerçeve içinde ele alınmasını da beraberinde getirmiştir. Gazete, MGK toplantısında yaşananları, kriz değil sıradan bir görüş ayrılığı olarak yansıtmaya eğilimindedir.
- *Zaman*, haberlerinde kaynak söylemlerine bağımlıdır. Gazete, hem "kendi akredite kaynaklarının" hem de "ana akım basının akredite kaynaklarının" söylemlerini bağlamından koparıp, kendi yerel tutarlılığı lehine kullanmaktadır. Ayrıca, iktidarla çatışma riski durumunda, sorumluluğun rahatça haber kaynağına atılması olanağı bulunmaktadır.

- Metinlerin sentaks yapısı, *Hürriyet*'te olduğunun tersine, olayların Refah-yol hükümeti tarafından kontrol edildiği düşüncesini kanıtlamaya yöneliktir. *Zaman*'a göre, bir kavga yoktur, tartışma vardır.

Araştırmaya konu iki gazetenin kendi akredite kaynaklarıyla kurduğu ilişkiler, Türkiye'deki gazetecilik pratiğinin bu kaynakların yaptıkları durum tanımlarına bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. 28 Şubat kararları, iki gazete tarafından farklı anlaşılmış, farklı anlatılmıştır. Ancak, bu haberler, farklı içerikte de olsa, temelde söylem olarak Türkiye'de meşru siyaset yapma sınırlarının koşullarını yeniden vurgulamaktadır. Devletin ve toplumun nasıl tahayyül edildiği, yöneten sınıflar arasındaki hiyerarşinin hangi esaslara dayandığı, Türkiye'nin dünyadaki pozisyonu; 28 Şubat kararlarıyla ilgili haberler bağlamında bir kez daha tanımlanmaktadır. *Hürriyet*'in haber söylemi, *Cumhuriyet*'in kuruluş yıllarındaki "Devrim Yasaları"nın uygulanmasını talep eden haber metinlerinden anlaşılacağı üzere, rejimin kurucu niteliklerinin hatırlatılması ve buna yönelik tehditlerin teşhiri ve bertarafına yöneliktir. Bu durumda, meşru olanla sapkın olanın ayrımı yapılmakta, kurumlar arasındaki hiyerarşinin altı çizilmektedir. *Zaman*'ın ise, dindar kesimlerin 28 Şubat kararlarının öngördüğü toplum tasarımının dışında bir talebi ve statükoyu tehdit eden "devrimci arzularının" bulunmadığını vurgulamaya çalıştığı görülmektedir. *Zaman*, bu söyleme başvururken TSK dâhil, rejimin katı çekirdeği ile oйдаşmaya dayalı bir zemin aramaktadır. Üretmekte olduğu meşru ya da sapkın tanımlarından anlaşıldığı kadarıyla, dönemin ana akım medyası ve "sol" bu oйдаşmaya tehlike olarak görülmektedir. Meşruluğun kaybı endişesinin bu söylemin oluşmasında önemli bir etken olduğu düşünülebilir.

Türkiye'de iktidarın gücü ile medyadaki varlığı/yansıması arasında genelde bir orantısızlık olduğu söylenebilir. Kuşkusuz 28 Şubat gazeteciliğinin bir haftalık kısıtlı bir çözümlemenin ötesinde nitelikleri bulunmaktadır. Ancak, araştırmaya konu edilen zaman dilimi, "elde olan söylemlerin" dolaşıma sokulması için önemli bir fırsat sunmuştur. 28 Şubat haberciliğini, ideolojiye tutulan bir dev aynası olarak görmek mümkündür. Bu ayna, iktidarın kendi varoluşunun da ötesinde bir hegemonyanın tesisi için stratejik bir fonksiyon üstlenmiştir. Türkiye medyasının 2000'lerin ortasına kadar süren *status quo*'su 28 Şubat gazeteciliğinin belirlediği kavramlar ve meşruiyet sınırları dâhilinde inşa edilmiştir. Hegemonya; söz gelimi bankalardan 60 milyar dolara yakın birikimin hortumlanmasında⁶, 19 Aralık 2000'de cezaevlerinde

• • • • •

6 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu eski Başkanı Ahmet Ertürk'ün açıklaması, (bkz. Özcan, 2010, <http://www.aksiyon.com.tr>).

“devlete emanet” mahkûmların yakılmasında sağır eden bir sessizlik ortamının oluşmasına neden olmuştur. Sonuç itibariyle medya, kendi de çizilmesine katkıda bulunduğu -pek dar- meşruiyet sınırlarına hapsolmuştur. Zelizer, Amerikan basınının Watergate ve McCarthy olaylarındaki haber üretiminden yola çıkarak gazeteciler için “yorumsayıcı cemaat” (*interpretive community*) kavramını önermektedir (1993, s.220). 28 Şubat haberciliğini, sınıfsal olarak birbirini tamamlayan ve benzer anlam dünyalarını paylaşan iki grup -“yorumsayıcı cemaat” mensupları ile devletin katı çekirdeğinde yer alan iktidar seçkinleri- arasındaki bir işbölümü olarak görmek mümkündür. Bu ittifakın bileşenleri rıza üretimi ve hegemonya inşasında, kesişen sınıfsal ve sembolik çıkarlarının gereği olarak birlikte hareket etmişlerdir. Öte yandan, o dönem için sivil siyaset ve demokrasi vurgusu yapan muhafazakâr medyanın da karşı hegemonya çerçevesi içinde 28 Şubat haberciliğinin bir parçası olduğunu eklemek gerekmektedir. Bu türden bir haberciliğin yeni hegemonyalar üretmekten daha fazla umut verici olmadığı aradan geçen zamanda anlaşılmıştır.

Kaynakça

- AHMAD, F. (1996) *Demokrasi sürecinde Türkiye: 1945-1980*. Çev: Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları.
- ALTHUSSER, L. (1994) *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. Çev: V. Alp ve M. Özışık. İstanbul: Birikim Yayınları.
- BERGER L. ve LUCKMANN T. (2008) *Gerçekliğin sosyal inşası*. Çev: Vefa Saygın Öğütler. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- BOURDIEU, P. (1994) *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- CURRAN, J. (1999) Kitle iletişim araştırmasında yeni revizyonizm: bir yeniden değerlendirme çabası. KÜÇÜK, M. (der.) içinde. *Medya iktidar ideoloji*. Ankara: Ark Yayınları, s.397-435.
- ÇAKIR, R. (1990) *Ayet ve slogan: Türkiye'de İslami oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- DURNA, T. & İNAL, A. (2010) 12 eylül, medya ve demokratikleşme sorunu. *Mülkiye*, 34 (268), s.123-145.
- ENGELS, F. (1968) Engels to Franz Mehring. *Marx & Engels correspondence 1893*. Çev: Donna Torr [Çevrimiçi]. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1893/letters/93_07_14.htm [Erişim tarihi: 03/05/2014]
- FIORI, G. (1970) *Antonio Gramsci: life of a revolutionary*. London: New Left Book.
- GÖKMEN, Ö. (2007) 28 Şubat: bir batılılaşma restorasyonu mu? BORA, T. ve GÜLTEKİNGİL, M. (der.) içinde. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce cilt 3: modernleşme ve batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.347-350.
- GRAMSCI, A. (2007) *Hapishane defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- GÜLERCE, H. (1997) 12. yıla girerken. *Zaman gazetesi*. 3 Kasım. www.zaman.com.tr
- HALE, W. (1996) *1789'dan günümüze Türkiye'de ordu ve siyaset*. Çev: Ahmet Mithat. İstanbul: Hil Yayınları.
- HALL, S. (1999) Popüler kültür ve devlet. GÜNGÖR, N. (der.) içinde. *Popüler kültür ve iktidar*. Ankara: Vadi Yayınları, s.110-134.
- HALL, S. (2002) *İdeoloji ve iletişim kuramı*. GÜRATA, A. (der.) içinde. *Medya kültür siyaset*. Ankara: Alp Yayınevi, s.101-126.
- HOBBSBAWM, E. (1980) *1730'dan günümüze milletler ve milliyetçilik: program, mit ve gerçeklik*. Çev: Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İNAL, A. (1996) *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

- KONYAR, H. (1993) *Türkiye’de tek parti döneminden çok partili hayata geçişte (1945-1950) Kemalist ideolojinin değişimi ve Ulus gazetesi*. Yayınlanmamış tez (Doktora, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- LİNKE, L. (1938) *A journey through modern Turkey*. Londra: Travel Book.
- MARX, K. (1979) *Ekonomi politişin eleştirisine katkı*. Çev: Sevim Belli. İstanbul: Sol Yayınları.
- MARX, K. (2003) *Alman ideolojisi*. Çev: Sevim Belli. İstanbul: Eriş Yayınları.
- MAZICI, N. (2009) 27 mayıs, Kemalizmin restorasyonu mu? BORA, T. ve GÜLTEKİNGİL, M. (der.) içinde. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce cilt 2: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.555-569.
- ÖZCAN, Z. (2010) Hortumlanan paralar toplum mühendisliğinde kullanıldı. [Çevrimiçi] <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26048-26-hortumlanan-paralar-toplum-muhendisliginde-kullanildi.html> [Erişim Tarihi: 04.05.2014]
- ÖZKÖK, E. (1996) Bu defa işi silahsız kuvvetler halletsin. *Hürriyet*. 20 Aralık. <http://www.hurriyet.com.tr>
- SCHILLER, H. (1973) *The mind managers*. Boston: Beacon Press.
- SİMAVİ, S. (1973) *Sedat Simavi ve eserleri*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- SHOEMAKER, P. ve REESE, S.D. (1997) İdeolojinin medya içeriği üzerine etkisi. İRVAN, S. (der. ve çev.) içinde. *Medya kültür siyaset*. Ankara: Ark Yayınevi, s. 99-136.
- TAŞKIN, Y. (2009) Bir Kemalist restorasyon teşebbüsü olarak 12 eylül. BORA, T. ve GÜLTEKİNGİL, M. (der.) içinde. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce cilt 2: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 570-584.
- TAŞKIN, Y. (2013) *Milliyetçi muhafazakâr entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOPUZ, H. (1996) *100 Soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- TOKGÖZ, O. (2000) *Temel gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- VAN DIJK, T. A. (1985) Structures of news in the press. VAN DIJK, T.A. (der.) içinde. *Discourse and communication*. Berlin-New York: De Gruyter, s. 69-93.
- VAN DIJK, T.A. (1988) *News as discourse*. New York: Lawrence Erlbaum Associates Publication.
- VAN DIJK, T. A. (1999) Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. KÜÇÜK, M. (der.) içinde. *Medya iktidar ideoloji*. Ankara: Ark Yayınları, s. 271-327.

VAN DIJK, T.A. (2000) New(s) racism: a discourse analytical approach. COTTLE, S. (der.) içinde. *Ethnic minorities and the media*. United Kingdom: Open University Press, s.33-49.

ZELIZER, B. (1993) Journalists as interpretive communities. *Critical Studies in Mass Communication*, 10, s. 219-237.

Parisli Bir Kasabın Erkeklik Halleri

Uğur Ferhat Korkmaz

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

Özet

Kurgusal olandan yola çıkarak gerçek dünyayı yorumlamak, en nihayetinde hayali sonuçlar elde etmek anlamına gelebilir. Ancak kurgunun temelinde gerçek hayattan koparılamayacak kadar güçlü ve çoğu zaman yaratıcısının bile fark edemediği kodlar yatmaktadır. Bu kodlar eserin yaratıcısı tarafından hem kurgu içinde hem de gerçek hayatta birlikte kullanılabilir. İki dünyanın da (kurgu ve gerçek) birbiriyle sıkı bir etkileşim içinde olduğu düşünüldüğünde, bu kodlardan yola çıkılarak ortaya çıkarılan sonuçlar her iki dünya için de geçerli olabilir. Bu doğrultuda erkeklik meselesine dair birçok soru ve cevaba filmler üzerinden ulaşmak mümkündür.

Bu çalışma Gaspar Noé'nin yönettiği *Carne* (1991) ve *Herkese Karşı Tek Başına* (1998) filmlerindeki "le Boucher" (Kasap) karakteri üzerinden erkek kimliğinin inşasına dair bazı konu başlıklarına odaklanmaktadır. Filmler, gerçeklikle kurduğu sıkı bağla ortaya çıkan sonuçların gerçek hayata uyarlanmasını mümkün kılarken, bir erkek kahramanın bilinçdışını açığa çıkartarak da erkeklik meselesine dair eşsiz bir çalışma alanı sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Erkeklik krizi, toplumsal cinsiyet ve yemek kültürü, kasaplık, hegemonik erkeğin inşası, bilinç akışı.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

A Parisian Butcher's Moods of Masculinity

Uğur Ferhat Korkmaz

Ankara University Institute of Social Sciences
Department of Radio, Television and Cinema

Abstract

Interpreting the real world starting from a fictional one may finally lead to imaginary results. However, codes that are too strong to be separated from real life lie behind the fiction without their creator realizing this fact. These codes can be devised not only in fiction but also in the real world by their creator. When regarded, both these worlds are in a very strong interaction and the results based on these codes can be effective for both of the worlds. It is very likely to reach many questions and answers on the subject of masculinity in this direction, through such kind of movies.

This study focuses on some physical and social phases of the construction of hegemonic masculinity through "le Boucher" (Butcher) character in *Carne* (1991) and *I Stand Alone* (1998), movies of Gaspar Noe. These movies provide a unique view of masculinity crisis, revealing the subconscious of a male hero while making it possible to draw a parallel between fiction and non-fiction.

Keywords: Masculinity crisis, gender and food culture, butchery, construction of hegemonic masculinity, stream of consciousness.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

Giriş

Büyük bir makinenin değiştirilebilir bir parçası olmak istemiyorum.

Gaspar Noé'nin Fransa'da ve uluslararası alanda tanınmasını sağlayan ve sert eleştirilere maruz kalan ilk uzun metrajlı filmi *I Stand Alone*'dan (*Herkese Karşı Tek Başına*, 1998) alınan yukarıdaki cümle erkek kimliğinin inşasıyla ilgili bazı ipuçları verir. Bir erkek için sıradan olmak, görünmez olmak; yani büyük bir makinenin değiştirilebilir bir parçası olmak aynı zamanda gerçek bir erkek olmamak anlamına gelir. Çünkü erkek olmanın sürekli olarak sınanmak ve yeniden inşa edilmek gibi zorunlulukları vardır. Judith Butler'ın da belirttiği gibi, toplumsal cinsiyet aksiyonu tekrar edilen bir performans gerektirir ve söz konusu tekrar, toplumsal olarak tesis edilmiş bir dizi anlamın aynı anda hem yeniden icrası hem de yeniden deneyimidir. Bu imlemleri icra eden bedenler bireysel bedenler olsa da, bu eylem kamusal eylemdir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti, zaman içerisinde zayıf bir inşayla kurulan, edimlerin stilize tekrarı üzerinden dış mekânda tesis edilen bir kimlik olarak tasavvur etmeliyiz (Butler 2012, s.229-230). Erkek-kamusal alan ve kadın-özel alan ayırımının temeli de erkeklik ve performans arasındaki bu ilişkiye dayanır. Söz konusu toplumsal cinsiyet performanslarına göre erkek olmak -kadın olmanın aksi-

ne- görünür olmayı, daha da önemlisi toplum tarafından kabul gören, “meşru” bir kimlik için güçlü bir performans göstermeyi gerektirir.

Filmden alınan bu cümle, karakterin içinde bulunduğu sefil hayattan kurtulması için eril bir müdahalede bulunması gerektiğine işaret ederken, monologun tamamı ise erkek şiddetinin kaynağına dair önemli göndermeler içerir. Kasap, kendi kimliğinin inşası üzerine kurduğu bu cümlelerin ardından, erkek olmayı penis olmakla, kadın olmayı da vajina olmakla özetlediği bir analogiden sonra, içinde bulunduğu durumla erkeklik organının pasifliği arasında bir ilişki kurarak¹, kurtuluşunu yine erkeklik organı ile fakat bu sefer aktifliği üzerinden kurduğu bağlantıya dayandırır. Bu monologdan sonra, eve gittiğinde hamile sevgilisinin karnını öldürücü darbelerle yumruklayarak bebeğini düşürmeye çalışacak ve o hayatı bir daha geri dönememek üzere geride bırakacaktır.

Bu çalışmada Arjantin asıllı Fransız yönetmen Gaspar Noé'nin, şiddet eğilimli, kadın düşmanı, yabancı düşmanı, homofobik ve ensest arzulara sahip karakteri “le Boucher” (Kasap) üzerine kurulu iki filmi, *Carne*² (1991) ve *Herkes Karşı Tek Başına* erkeklik tartışmaları çerçevesinde incelenecektir. Noé'nin ilk olarak, yaklaşık 40 dakikalık filmi *Carne*'de ortaya çıkardığı Parisli kasap karakteri, yönetmenin ilk uzun metrajlı filmi *Herkes Karşı Tek Başına*'nın da başkarakter, aynı zamanda her iki anlatının merkezi konumundadır. Bu doğrultuda *Carne* ve *Herkes Karşı Tek Başına* iki ana başlık halinde ele alınacak ve erkeklik meselesi açısından incelenmeye değer temalar ön plana çıkarılarak ayrıntılı bir analiz yapılacaktır. *Carne*'de yalnız baba, kasaplık, et gibi temalar ön plandayken, *Herkes Karşı Tek Başına*'da ise işsizlik, milliyetçilik, homofobi, kadın düşmanlığı, şiddet ve ensest ilişki ön plandadır. Aslında tüm bu alt başlıkların ilk filmde başlayarak, neredeyse kronolojik bir sıralama içinde kendini göstermesi tesadüf değildir. Birinin bittiği yerde diğersinin başlaması, ataerkil sistemin erkek kimliğinin zedelendiği durumlarda sistematik olarak nasıl yeni savunma mekanizmaları ortaya çıkardığına dair iyi bir örnektir.³

• • • • •

- 1 “Ben üzgün, üzgün bir kamyım ve biraz saygı duyulmak için her zaman kalkmış olmam lazım.”
- 2 1991 Cannes Film Festivali'nde “SACD Award” adı altında en iyi kısa film ödülü aldı.
- 3 Ensest arzu meselesi bu kronolojinin dışında kalır. Şartlar ne kadar değişirse değişsin kasabın kızına karşı duyduğu ensest arzu her iki filmde de kendini gösterir. Ancak *Herkes Karşı Tek Başına*'da, ensest arzunun eyleme dönüştüğü sahne kronolojinin son halkasını temsil eder. Bu sahneyle birlikte kasabın erkek kimliği iflas eder, zaten bir parçası olmadığı toplumun ve toplumu temsil eden izleyicilerin arasına katılma şansını tamamen yitirir.

Bu bağlamda, ortaya çıkarılan temaların yaratılan kasap karakterinin erkek kimliğini korumasında ve geliştirmesinde ne gibi işlevlere sahip olduğu, temalara uygun düşecek toplumsal cinsiyet çalışmalarının ışığında açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, belirlenen temaların erkek kimliği üzerindeki etkisinin sinematografik açıdan her iki filmde nasıl farklı biçimde ortaya konulduğuna yanıt aranacaktır. Her iki filmin çözümlenmesi aşamasında, erkekliğe dayalı performansların belirgin biçimde ortaya çıktığı sahneler belirlenerek göstergelilik ve psikanaliz gibi yapısalcı teorik çerçeve içinde feminist film teorisine uygun bir okuma yapılması amaçlanmaktadır. Erkeklik çalışmalarının, kadın düşmanlığına, homofobiye ve ataerkil erkekliklere karşı pro-feminist bir alan olduğu düşünüldüğünde sahnelerin çözümlenmesinde sıklıkla feminist okumalara başvurulacaktır. Özellikle ekofemizme dayalı metinlerle, doğa üzerindeki eril tahakkümün sinematografik yansımalarının her iki filmde nasıl kendini gösterdiği üzerinde durulacaktır.

***Carne*, “Paris’in kenar mahallelerindeki bir at kasabının hikâyesi”**

Cannes Film Festivali’nde kazandığı ödül ve yarattığı etkiyle, Noé’nin ilk uzun metrajlı filmini çekmesi için gerekli olan finansmanı bulmasına kısmen de olsa yardımcı olan kısa filmi *Carne*, hem kurgusu hem de anlatı yapısı açısından farklı bir film. Erkeklik tartışmaları için önemi ise filmin (anti)kahramanı olan kasabın sahip olduğu kişisel özellikler ve sergilediği performanstır. Filmin ilk 20 dakikası, sevgilisinin, kızları doğduktan sonra onları terk etmesiyle birlikte dilsiz kızını tek başına büyütme zorunda kalan bir babanın hikayesi; sonraki 20 dakikalık bölüm ise dükkanını kaybetmiş, işsiz bir kasabın dramı olarak özetlenebilir. Kasap, film boyunca hem yalnız bir baba hem de işsiz bir erkek olarak kriz içindeki beyaz erkeğin portresini çizer. Bu portreyi farklı kılasa karakterin ve filmin içinde barındırdığı nihilist havadır.⁴

Kadinsız, yalnız bir baba

*O senin kızın, ben asla bir kız istemedim!*⁵

J. R. Macnamara, kitlesel ekonominin endüstri sonrası çağında teknolojik ve sosyal gelişimlerle paralel biçimde yeni imajlar ve yeni erkek kimliklerini kar-

•••••

4 Nihilizm tanımlaması Stephen Holden’ın New York Times’da *Herkes Karşı Tek Başına* filmi üzerine yazdığı bir eleştiriden ödünç alınmıştır. Holden (1998), filmin hiçbir filmin yapamadığı biçimde, acımasızca nihilizm psikolojisi içine daldığını, bunu da karakterin iç konuşmaları, çekim teknikleri, sarsıcı ses efektleri ile yaptığını ileri sürer. Bahsettiği özellikler her iki film için de geçerli olduğundan, nihilizm tanımını *Carne*’ye de uyarlayabiliriz.

5 Kasabın sevgilisi doğum yaptıktan hemen sonra kasaba bu sözleri söyler ve sonraki sahnede onları terk ettiğini yazan bir notu bebeğin içinde bulunduğu sepete bırakır.

sımaza çıkardığını söyler. Atlas Sendromu, işkolikler, bedavacı babalar, metro-seksüeller ve kadınsı yönleri olan erkekleri de örnek olarak verir (Macnamara 2006, s.1). Akça ve Tönel, Atlas Sendromu'nun liberal feminizme bir eleştiri olarak ortaya çıkan 'süper kadın' kavramıyla benzerliğine dikkat çekerler (2011, s.13), Atlas Sendromu'nu ise şöyle açıklarlar:

Atlas Sendromu, erkeklerin yalnızca iş hayatında değil, aile hayatında da 'mükemmelliği' sağlama çabasının sonucunda ortaya çıkan psikolojik rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır. (...)

21. Yüzyılla birlikte kadınların çalışma hayatında daha fazla yer alması ve giderek aile hayatındaki geleneksel rollerinden uzaklaşması, erkekleri iş hayatında başarılı olma görevinin yanı sıra, aile yaşamını da başarılı biçimde yürütme görevini üstlenmek zorunda bırakmıştır (Akça ve Tönel 2011, s.3).

Kasap karakterini, kızını bebeklikten itibaren yalnız büyüten, aynı zamanda kasap dükkânında zor bir işte çalışan, yalnız bir baba olarak düşünebiliriz. Kasap, hızlıca verilen görüntülerde bir yandan dükkanda kocaman kemikleri keserken bir yandan da kızının bakımını tek başına üstlenir; saçını tatar, oyun oynar, banyo yaptırır. Ama Atlas Sendromu tanısı kasabın içinde bulunduğu duruma pek uygun düşmez. Çünkü onun iş hayatının yanında aile hayatında da bazı roller üstlenmesi mükemmellik arayışından kaynaklanmaz, aksine kasabın zorunlu bir seçimdir; sevgilisi, onu ve kızını terk ettiğinde iki rolü de üstlenmek zorunda kalır. Yine de kasabın yalnız bir baba olarak içinde bulunduğu psikolojik durum Atlas Sendromunun sebepleri ve sonuçlarıyla ortak özellikler gösterir.

Fransa'daki yalnız ebeveynler üzerine yapılan çalışmada, yalnız babaların çocuk yetiştirme konusunda zorunlu olarak çoğu evli babalardan daha ilgili olduğu ve yalnız babaların davranışlarıyla çocuklarının beklentileri arasında önemli bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Miljkovitch, Danet ve Bernier 2012, s.786). *Carne'* nin ilk bölümündeki kasap ile kızı arasındaki ilişki de kısmen böyledir. Ama bu görüntü aldatıcıdır; çünkü ortada hasarlı bir iletişim vardır, babanın kızına olan ilgisinin aksine küçük kızın tek iletişim kaynağı büyük bir tutkuyla izlediği televizyondur.⁶ Sonuç olarak kasap, bu iletişimsizliğin ya da bir anne figürü eksikliğinin bedelini hapse girerek öder; küçük kız ilk defa adet kanaması geçirdiğinde korkuyla dışarı çıkar, çevredelikler onu bir işçile görüp kızını babasına getirir, kasap kızın eteğindeki kanı görüp kızına tecavüz edildiğini düşünür ve dışarı çıkıp bir işçiyi bıçaklar. Bu

•••••

6 Küçük kızın dilsiz oluşu da bu iletişimsizliğin etkenlerinden biridir.

sahne, kasabın üstlendiği iki rolün de o an iflas ettiğini gösterir. Kasap, hayatında bir kadının eksikliğini hissettiğini ise filmin sonlarına doğru kendi sözleriyle ifade eder: “Fakat ben ne istesem asla olmadı. Anne yok, eş yok.”

Ama filmde gerçek bir mağdur varsa o da şüphesiz kasabın küçük kızıdır. Küçük kız hayranlıkla izlediği televizyon dışında kimseyle iletişim kurmaz, çevresindeki hiçbir olaya tepki vermeden, pasif bir konumda hayata devam eder. En kötüsü ise o büyüdükçe bedenine farklı gözle bakmaya başlayan bir babayla tek başına, sessiz bir hayat sürmek zorunda kalmasıdır.

Kasaplık mesleğinin arkasındaki anlamlar

Filmin hemen başında, mezbahada tüm güzelliğiyle ölümü bekleyen kahverengi bir atın, Haneke'nin *Benny's Video* (*Benny'nin Videosu*, 1992) filminden aşına olduğumuz hayvan tabancasıyla vurularak öldürülmesinden hemen önce ekranda şu uyarı belirir: “Dikkat, Bu film şok edici görüntüler ve kaba bir dil içerir.” Film boyunca bunun gibi çeşitli bilgiler ve uyarılar veren, Godard'ı hatırlatan büyük puntolu yazılara bir de şok edici uyarı sesi eşlik eder. At, vurulduktan hemen sonra kesilir, kafası gövdesinden ayrılır, derisi yüzülür. Ardından yine aynı tarzda bir ara bilgiyle “Birkaç gün sonra” yazısı ekrana gelir; beyaz tabaktaki pişmiş at eti çatal ve bıçakla kesilir.

Sinema tarihinde birçok film kasaplık mesleğini, kanlı şiddeti ve korkuyu simgelemek için kullanmıştır.⁷ Kasap, sadece filmlerde değil, medyada ve yazılı eserlerde insanları öldüren bir katil, karanlık dünyası olan bir adam ya da öldürücü yeteneklere sahip bir asker olarak sıkça kullanılan bir figürdür. İçinde kasapların yer aldığı filmlere bakıldığında ise genelde korku ve aksiyon filmleri öne çıkar, bu filmlerde kasap, elindeki satırla masum insanları tehdit eden bir canavar gibi gösterilir.⁸

Kasap karakterinin, üstüne kan sıçramış bir katil figürü olarak öne çıkmasının nedeni kasaplık mesleğinin doğasından kaynaklanır. Kasaplar ellerin-

• • • • •

7 Bunlardan bazıları: *Andre the Butcher* (*Kasap Andre*, Philip Cruz, 2005), *The Butcher, the Chef and the Swordsman* (*Kasap, Şef ve Savaşçı*, Wuershan, 2010), *Blood: A Butcher's Tale* (*Kan: Bir Kasap Masalı*, Mark Tuit, 2010), *The Butcher* (*Kasap*, Edward Gorsuch, 2006), *The Butcher* (*Kasap*, Jesse V. Johnson, 2009).

8 *Kasap Andre* filminin afişinde elinde satır, üzerinde kanlar içinde bir önlük bulunan kasap, objektife tehdit edici bir tavırla bakar. *Kan: Bir Kasap Masalı* filminin afişi ise neredeyse aynıdır. İri yapılı erkek karakterin elinde yine bir satır, üstünde ise kanlı bir önlük vardır, karakterin diğer elinde ise bir kafatası vardır. İki fotoğraf da alt açıdan çekilerek karakterleri dev bir canavar gibi gösterir.

deki büyük satırlarla koca koca etleri, kemikleri parçalarken ya da mezbahada hayvanları canlı canlı keserken adeta bir katil gibidirler. Üzerlerindeki beyaz önlüğün kana bulanması da işlerinin bir parçasıdır. Kasaplık mesleği bu özellikleriyle ele alındığında fazlasıyla maço bir meslek olarak karşımıza çıkar. Parry, hayvan öldürmenin Batı toplumlarında maçoluğu koruyan bir davranış olduğunu, avcılarının büyük bir kısmının erkek olduğunu ve avcılık hakkındaki yazıların çoğunun cinsel (heteroseksüel) terimlerle ifade edildiğini belirtir (Parry 2010, s.385). Cudworth ise kasaplarla yaptığı görüşmelerin ışığında, kasaplık mesleğinin düşük statüsüne rağmen hayvan öldürmenin ve parçalamanın maçoluğun artırılması anlamına geldiği sonucuna ulaşır. Ayrıca çalışmasındaki bir röportaja göre, genç erkekler kasaplık mesleğini maço özellikleri yüzünden çekici bulurlar ve bu mesleği seçerler (Cudworth 2008, s.41).

Kasaplık mesleğinin maço yanı sıklıkla sinema temsillerine de yansıtılmıştır. Özellikle Yeşilçam melodramlarında kasapları sert, tutucu ve maço aile babaları olarak görmemiz mümkündür. Bu melodramlardaki kasapların bir diğer ortak özellikleri de erkeklik onurlarını sarsacak bir durum olduğunda (özellikle namus konusunda) elindeki büyük et bıçağıyla cinayet işlemek için dükkanlarından hızla çıkmalarıdır. *Carne'*deki kasap da henüz ergenlik çağında olan kızının elbisesindeki kanı görünce, tezgahın üzerindeki bıçağı alıp kızına tecavüz eden kişiye saldırmak üzere hızla dükkandan ayrılır. Kasabın o an içinde bulunduğu durum bir melodramı andırır. Bir melodram gibidir, çünkü kızına tecavüz edilmemiştir, kızı ilk kez adet kanaması geçirmiştir; kan lekesi o yüzdendir. Ayrıca yanlış işçiyi bıçaklamıştır, kızını ıssız bir yere götürüp öpmeye çalışan aslında başka bir işçidir. Ama bu sahneler melodram olmak için fazla hızlıdır, seri kamera hareketleri ve bu kamera hareketlerine eşlik eden uyarı sesleri melodram havasını iyice bozar.

Kasapların etleri kesmek için kullandığı bıçak, medyada sıklıkla bir cinayet silahı olarak gösterilir. Birçok cinayet haberi katilin cinayeti “kasap bıçağıyla” işlediğini anlatan başlıkla verilir.⁹ Bunların dışında yine medyada kasaplığa atıfta bulunulan tartışmalara da sıkça rastlanır. Özellikle siyasetçiler

• • • • •

9 TRT Haber sitesinden yayınlanan görüntülü haberin başlığı şöyledir: “Polise Kasap Bıçağıyla Böyle Saldırdı”. Bkz. <http://www.trthaber.com/haber/dunya/polise-kasap-bicagiyla-boy-le-saldirdi-52245.html> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014]. Zaman gazetesinin internet sitesinde “Katil, Bayram Ali Hoca’yı Kasap Bıçağıyla Öldürmüştü” başlığı altında bir haber yer alır. Bkz. http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=497557. [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].

birbirlerini suçlamak için kasap kelimesini çok sık kullanırlar.¹⁰ Ayrıca kasap kelimesi, bazı askeri figürler için, yapılan katliamların şiddetini ve sayısını niteleyen bir lakap olarak da kullanılır; Bosna Kasabı Ratko Mladić, Etiyopya Kasabı Rodolfo Graziani gibi.¹¹

İster gerçek ister film karakteri olsun verilen bütün örneklerde kasapların erkek olması tesadüf değil, kasaplık mesleğinin erkek-egemen statüsünün bir sonucudur. Birçok erkek, hayvan öldürmeyi, derisini yüzüp etlerini parçalamayı erkeksi bir uğraş olarak görürken, kadınların, hayvan bedenleri üzerindeki insan hakimiyetine karşı hassasiyeti ise erkeklerden farklıdır. Her ne kadar birçok kadın et tüketiminin parçası da olsa eti tüketim malzemesi haline getirenler erkeklerdir. Luke, bir kadının biftek satın aldığı anda, aslında bir erkeğin bir hayvanı öldürmesi sonucunda ortaya çıktığı düşünülen bir ürün satın aldığını belirtir. Eğer kadın daha sonra bu bifteği geleneksel olarak yapılandırılmış ailesi için pişirse, erkek şiddetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir ürünün bir erkek tarafından tüketilmesine yardımcı olmuş olur (Luke 2007, s.16). Öte yandan Adams'a göre, hayvanların kesimi, et yenilmesini mümkün kılan eylemin kendisidir. Hayvanlar kesim aracılığıyla kayıp göndergelere dönüşür. Hayvanların varoluşu ete indirgendikçe isimleri ve cisimleri ortadan kaybolur. Adams, hayvanların nasıl kayıp göndergelere dönüştüğünü ise dil üzerinden açıklar. Buna göre hayvanlar, tüketiciler onların ölü bedenlerini yemeden önce dil tarafından yok edilir ve "et" denildiğinde aklımıza kesilmiş, öldürülmüş hayvanlar değil mutfak gelir (Adams 2013, s. 99-100).

Kasapların yıllarca hayvanların etlerini, kemiklerini kesip, iç organlarını ayıkladıkları, her gün ellerini hayvan kanına buladıkları düşünüldüğünde,

•••••

10 www.ntvmsnbc.com'da "Erdoğan'dan MHP'ye: Kasap mısınız?" başlığı altında, "Başbakan Erdoğan, MHP'nin kendisine yönelik söylemine sert çıktı. 'Dilini koparacağız' sözüne yanıt veren Erdoğan, 'Siz kasap mısınız?' dedi." şeklinde bir haber yer alır. Bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25149566> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].

11 Birgün gazetesinde verilen bir haberde "'Kasap' lakaplı Kızıl Kmer komutanı öldü" başlığı altında, Kamboçya'da yüzbinlerce kişinin ölümünden sorumlu tutulan Kızıl Kmerlerin eski komutanlarından "kasap" lakaplı Ta Mok'un öldüğü haberi verilir. Bkz. http://www.birgun.net/world_index.php?news_code=1153525728&year=2006&month=07&day=22 [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].

Bir diğer haberde "Kaddafi'nin 'kasap' lakaplı adamı Sennusi yakalandı" başlığı kullanılır. Bkz. <http://t24.com.tr/haber/kaddafinin-kasap-lakapli-adami-sennusi-yakalandi/199602>. [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].

"'Kasap' lakaplı Taliban gözaltında öldü" başlığı altında başka bir haber de ntvmsnbc.com'da yer alır. Bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25002201> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].

hayvan bedenleri üzerinde uzun mesailer harcamanın bu mesleği yapanlar üzerinde psikolojik sorunlara neden olması öngörülebilir bir sonuçtur. Mezbahalarda ve perakende et sektöründe çalışan kasaplar üzerine yapılan bir araştırmada, mezbaha işçilerinin sürekli hayvan öldürmelerinden dolayı kaygı, panik, artan paranoya, dağılma duygusu gibi rahatsızlıklardan acı çektikleri belirlenmiş ve yüksek düzeyde ilaç ve alkol kullanımı da sık rastlanan durumlar olarak belirtilmiş. Anket yöntemiyle yapılan araştırma sonucunda, depresyon, kaygı, sinir bozukluğu, paranoya ve diğer psikolojik rahatsızlıkların oranının kasaplardan seçilen grupta, sıradan mesleklerden seçilen kontrol grubundakilerden daha fazla olduğu saptanmıştır (Emhan, Yıldız, Bez ve Kınır, 2012). Belki de *Carne'*deki kasabın hayata bakışındaki nihilist hava bunun gibi psikolojik etkenlerin bir sonucudur.

Bir erkeklik deposu: "et"

Et en çok nerede tüketilirse, en büyük cinsiyet adaletsizliği de orada olmalıdır.
(Rothgerber 2012, s.3).

"Carne", Fransızcada et, etli, at eti, sert et gibi anlamlara gelmektedir. Filmde et, hem filmin kendisi için hem de kasap için önemli simgeleri içerir. Kasap için et, işleyip sattığı ve ondan geçimini sağladığı bir mal, güçlenmek, kanlı canlı olmak için tükettiği bir besin ve hem kendisi hem de kızı için kullandığı bir tanımdır.¹² *Herkes Karşı Tek Başına* filminde ise et, kasabın sadece kızı için değil, diğer tüm insanlar için kullandığı bir ifadedir.¹³ Kasabın bir nihilist olarak görülmesinin en büyük nedenlerinden biri kasaplık mesleğinden miras kalan bütün canlıları sadece bir et parçası olarak görme anlayışında saklıdır. Adams, özellikle tecavüze uğrayan ve dayak yiyen kadınların kullandığı "Kendimi bir et parçası gibi hissettim." cümlesindeki gibi metaforların hayvanların kayıp göndergelere dönüşmesinde, yani onların yok sayılmasında bir yöntem olarak kullanıldığına dikkat çeker. Etin anlamı metafordan çıkarıldığında gerçek ortaya çıkar: Hiç kimse bir et parçası olmayı deneyimleyemez. Et metaforunda, hayvanların kaderi insan merkezli bir hiyerarşinin içine

• • • • •

- 12 Kasabın filmin başlarında, kızının vücuduna bakarak söylediği "...ve kadın olacak, benim etimle, benim kanımla" cümlesi ya da filmin sonlarındaki "Kızımı sevdim. O benim etim, o benim kanım" ifadesi onun bu bakış açısının kelimelere döküldüğü nadir anlardır.
- 13 Karnını yumrukladığı hamile sevgilisi acılar içinde "Bebeğim" diye ağlarken, kasap, "Ne bebeği, bebeğin bir parça köfteden başka bir şey değil. Et" der. Ya da tüm insanlar için bir eleştiride bulunup "Etten, kemikten ve yağdan ibaret olduğumuzu herkes unutuyor." der. Kızıyla otel odasında kurduğu fantezi sırasında ise "Ben çok fazla düşünen bir parça ettim.", "Kasap, kendi etini özgür bırak." gibi cümleler geçirir aklından.

çekilmiştir (Adams 2013, s.100-101). Öte yandan hayvanlar için geçerli olduğu gibi kadınlar için de kayıp gönderge sistemi geçerlidir. Adams'a göre ataerkil değerler kayıp gönderge aracılığıyla kurumsallaşır. Etten bahsederken kullandığımız dilde cesetlerin olmaması gibi, kültürel şiddetin açıklamalarında da çoğunlukla kadınlar kayıp göndergelerdir. "Dünyaya tecavüz edilmesi" gibi metaforlarla kadınların deneyimi başka baskıları açıklamak için araç haline gelir (Adams 2013, s.102).

Kasabın et ve insanlar üzerine ne düşündüğünden bahsettikten sonra, bu konuda araştırma yapanların ne düşündüklerine değinmek gerekir. Sobal, yiyeceklerin etnisite, milliyet, bölge, sınıf, yaş, cinsiyet, kültür ve hepsinden önemlisi toplumsal cinsiyet gibi birçok anlamı içinde barındırdığını belirtir (Sobal 2005, s.136). ABD'de ve birçok Batı toplumunda eril anlam yüklenmiş biftek, hamburger, patates ve birayı içeren yiyecekler erkek yiyecekleri olarak düşünülürken, kadınların yiyecekleri ise salata, makarna, yoğurt, meyve ve çikolata gibi kadınsı anlam yüklenmiş yiyecekler olarak görülür (aktaran Sobal, 2005, s.137). Potts ve Parry'e göre, Batı kültürlerinde et yeme ve erkeklik arasında yerleşik bir bağ vardır. Et tüketimi, normatif erkekliklerin sergilenmesinde merkezi konumdadır, ayrıca et, sağlıklı erkek bedeni için zorunlu bir besin maddesi olarak görülür (Potts ve Parry 2010, s.58). Adams, ataerkil kültürün mitlerine göre etin gücü artırdığını, erkeklik özelliklerinin erkeksi yiyecekler yiyerek elde edildiğini belirtir. Öte yandan erkeklerin et yiyemesinin erkeksi olmadıklarının ilanı olarak görülmesine, et yemekten imtina etmeye karar veren erkeklerin kadınsı sayılmasına yol açtığını söyler (Adams 2013, s.87-89). Erkeklik ve et yeme arasındaki bu bağlantılar tarih boyunca, özellikle de geleneksel erkeklik tehdit edildiğinde belirgin bir rol oynamıştır. Rogers, 2006 ve 2007'de, televizyon izleyicisine erkeklikle ilgili et odaklı bir dizi reklam sunulduğunu, Burger King¹⁴ ve diğer şirketlerin kırmızı eti cinsiyetleştirme konusunda önemli rol oynadığını belirtir. Ayrıca blog yazarlarının bu reklamların anti-feminist, anti-vejetaryen ve anti-çevreci mesajlarına dikkat çektiğini söyler. Bu reklamlarda et yemek basit bir erkeksi aktivite olarak

•••••

14 Burger King'in 2006'daki "Manthem" reklamının incelendiği bölümde, reklamın eti ve erkekliliği Helen Reddy'nin 1972'deki *I Am Woman* (Ben Kadınım) isimli feminist marşının parodisini yaparak övdüğünü söyler. Reklamda beyaz masa örtüleriyle dolu, minimal dizaynla dekore edilmiş, şık bir restoranda karşılıklı oturan genç çifte servis yapılır. Tabağın içinde iyi süslenmiş, oldukça küçük ve az soslu bir yemek vardır. Tabağı gören erkek hayal kırıklığıyla ayağa kalkar ve "I Am Man..." (Ben erkeğim) diye başlayan şarkıyı söylemeye başlar, elindeki peçeteyi fırlatır ve restorandan dışarı çıkar. Daha sonra Burger King'e gidip bir hamburger alır. (Rogers 2008, s.293-294).

değil, hegemonik erkekliğin devam eden hakimiyetinin tehdit edilmesi karşısında yeniden onarımının gerekliliği anlamında kodlanmıştır. Bu reklamlar erkeklik krizine ve bu krizin karşısında bir tehdit olarak duran feminizme işaret ederler (Rogers 2008, s.281-282).

Filmde kadın-erkek kimlikleri üzerinde et tüketiminin rolünü gözler önüne serecek sahneler oldukça fazladır. Filmin başında, at eti üzerine verilen uzun bilgiler erkeklerin et tüketimi konusundaki en önemli gerekçesini içerir: “At eti bilinen en lezzetli ettir, ayrıca çok da sağlıklıdır”. Filmde kasabın onu terk eden sevgilisi, tabaktaki etten bir lokma aldığı anda kasap, “Yemelisin, hamilesin ve güçlü olmasın” diyerek onu et yemeye teşvik eder. Kasabın kızıyla yemek masasındaki sahnesi ise cinsiyet ve et yeme eğilimi arasındaki farkı daha net ortaya koyar. Kasap iki parça etin birini kendi tabağına, diğeri kızının tabağına koyduktan sonra kendi tabağındaki eti yemeye başlar, ama kızı önündeki tabağına hiç dokunmaz, karşısındaki televizyonu seyreder. Kasap, kızına “Neden yemek yemiyorsun? Güçlü olmalısın” der. Küçük kız önündeki ete dokunmamakta ısrar edince babası onun tabağından bir parça et kesip zorla kızına yedirir ve uzun bir süre önündeki eti yemesi için ısrar eder. Kasabın et yemek ve güçlü olmak arasında kurduğu ilişki sadece ona özgü bir düşünce değildir, birçok toplumda et, gücün ve sağlıklı bir bedenin kaynağı olarak görülür. Adams’a göre iktidar sahibi insanlar hep et yemişlerdir. İşçi sınıfı karbonhidratlardan oluşan bir karışımı tüketirken, Avrupa aristokrasisi her çeşit etle dolu büyük öğünler yemiştir (Adams 2013, s.76). Filmdeki son et yeme sahnesinde ise et yeme ve iktidar arasındaki bu ilişki gözler önüne serilir. Kameranın önünde kasabın hapisten çıktıktan sonra sevgilisi olan kadın yer alır. Kadın önündeki etten bir parça alıp yemeye başlar, ağzı etle doluyken bir yandan da ağzını şapırdatarak konuşmaya devam eder. Önceki örneklerde et yeme konusunda isteksiz olanlar kadınların aksine bu sahnede eti zevkle yiyen kişi bir kadındır. Aslında bu durum kadının fiziksel özellikleriyle örtüşür; kadın şişman ve iri yapılıdır, bu da et ve güçlü beden arasındaki ilişkiyi pekiştirir. Öte yandan kadının kasap karşısındaki otoriter konumu, et yeme hakkının kasaptan alınıp kadına verildiğinin göstergesidir. Kadın, eril bir donanıma sahip, güçlü bir kadın olarak yemek masasının hakimi konumundadır.

Küçük kızın tabağındaki eti yemeyi reddetmesi feminizm açısından sembolik bir anlam taşır. Sobal’ın da belirttiği gibi, et yememek feminen bir davranış olarak düşünülürken, feminizmin erkek hegemonyasına karşı yemek kültürü içinde gerçekleştirdiği bir eylemdir. Vejetaryenlik de et yemenin en son noktasını temsil eder, et tüketen erkekliğin desteklenmesinin

karşısında negatif bir tutum sağlar (Sobal 2005, s.140). Rothgerber, et tüketiminin gerekçeleri üzerine yaptığı çalışmasında, erkeklerin et yeme konusuna daha olumlu anlamlar atfettiklerini, hayvanların acı çektiğini reddettiklerini, hayvanların hiyerarşik düzende insanlardan daha alt düzeyde olduklarını, et tüketimi konusunda dini sebepleri ve sağlık gerekçelerini ön planda tuttuklarını belirtir. Diğer taraftan kadınların ise hayvanları sadece tabaklarında kendilerine sunulan bir yemek olarak görmekten kaçındıklarını ve hayvanların acı çektiğinin farkında olup hayvan hakları konusunda daha duyarlı bir eğilim gösterdiklerini söyler (Rothgerber 2012, s.4). Kadınların ve erkeklerin et yeme konusundaki farklı eğilimleri, Merriman'ın vejetaryen diyet uygulayan kişiler üzerinde yaptığı çalışmasında da kendini gösterir. Buna göre babalar ve ailenin diğer erkek üyeleri vejetaryen diyet yapan erkeklerle¹⁵ biraz reaksiyon gösterip negatif yorumlar yaparken anneler ise diğer vejetaryen arkadaşlar gibi olumlu tepkiler verir ve diyetin oğullarının sağlığına iyi geleceğini, oğullarının olgunluğunu yansıttığını düşünürler (Merriman 2010, s.422).

Et tüketiminin erkek kimliği üzerindeki etkisinin yanında etin nasıl servis edildiği de bu etkinin güçlendirilmesi açısından önemlidir. Sobal, etin az pişirilerek, asgari düzeyde servis edilerek ya da az bir sosla direkt yemesinin, eti kadınsılıktan ve uygarlıktan kaçınmak için daha fazla erkeklettiğini belirtir (Sobal 2005, s.138). Steve Rose'un, filmin yönetmeni Gaspar Noé hakkında yazdığı makalenin ilk satırları ise yönetmenin yemek seçimi ile filmlerindeki sarsıcı atmosfer arasındaki ilişkiye işaret eder:

Gaspar Noé yorgun ve aç. Londra'da, bir restoranda sıcak bir öğleden sonra. Patates kızartmasız, kenarında sos olan bir biftek sipariş ediyor. Sosa dokunmuyor. Öğle yemeği sadece bir parça et. Bu, nedense tam da Noé'den bekleyeceğin bir şey. Onun filmleri yüzünüze bir tokat gibi çarpıyor ve güçlü bir mide gerektiriyor. 40 dakikalık filmi Carne'nin ilk sahnesi öldürülen ve kesilen bir atı gösterir. İkincisi ise tabaktaki bir bifteği, tıpkı şimdi Noé'nin önünde duran gibi... "Ahlâk sahibi olmadan önce, insanlar çoğunlukla, hakimiyet kurmak için ve hayatta kalmak için savaşıyor hayvanlardı." diyor ağız dolusu biftekle (Rose, 2010).

•••••

15 www.ntvmsnbc.com'daki "Et yemeyen erkek değildir" başlıklı haberde ABD'de yapılan bir araştırmanın sonucuna göre erkeklerin vejetaryen beslenmemesinin nedeni olarak bu beslenme şeklinin "yeteri kadar maço olmaması" şeklinde bir saptamadan bahsedilir. Haberin sonunda ise şu ifadeler yer alır: "Araştırmaya katılanlara yiyecekler üzerindeki metaforlar soruldu. Sonuçta 'etin sebze göre daha erkeksi bir yiyecek olarak kabul edildiği' ortaya çıktı." Bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25351216> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].

Herkese karşı tek başına (1998)

Noé'nin, *Carne*'den yedi yıl sonra çektiği ilk uzun metrajlı filminde neden aynı hikayeyi devam ettirdiği sorusunu bir yana bırakırsak, *Carne*'nin devam filmini neden bu kadar geç çektiğini anlamak için finansal süreçte yaşadığı zorlukları dikkate almakta yarar var. Yönetmenin devam filmini çekmesi hiç de kolay olmadı, ilk filmini yeterince şiddet dolu bulan yapımcılar daha şiddetli bir filmi uzun metrajlı bir projede desteklemeye yanaşmadılar, zaten eleştirilenler de filmi Fransız sinemasının dışında tuttular. Noé'nin filmi sadece ana akım Fransız sinemasının karşısında değil bütün Fransız sinemasının karşısındaydı, hatta kendisinin de parçası olduğu festival odaklı sinemanın bile. Noé, filminin anti-Fransız bir film olduğunu söyler ve fazla muhafazakar bulunduğu Fransız sinema endüstrisini altı insanın hangi filmin yapıldığı hangi filmin yapılmayacağına karar verdiği özel bir kulübe benzetir (Bailey, 2003).

Holden (1998), filmin Godard'ın dokunuşu ile Dostoyevski'in süzgecinden geçmiş daha karanlık bir *Taxi Driver*'in¹⁶ (*Taksi Şoförü*, Martin Scorsese, 1976) devam filmini temsil ettiğini belirtir. Noé ise *Straw Dogs* (*Saman Köpekler*, Sam Peckinpah, 1971) filminden ilham aldığını, filmdeki tecavüz sahnesinin çok güçlü olduğunu söyler ve sadece o zaman bir sinema salonundan çıkıp gittiğini, çünkü çok korktuğunu belirtir (Judell, 1998). *Irreversible* (*Dönüş Yok*, Gaspar Noé, 2002) filmi Cannes Film Festivali'nde gösterildiğinde ise bu sefer kendisi aynı tepkiyle karşılaşır. Monica Belluci'nin yaklaşık 10 dakika boyunca tecavüze ve fiziksel şiddete uğradığı sahnesinden dolayı, birçok izleyici filmin ortasında sinema salonunu terk edip, Noé'ye ateş püskürür.

İlk bölümde *Carne* filmi altında ele alınan yalnız baba, kasaplık ve et temaları *Herkese Karşı Tek Başına* filmi için de geçerlidir. Noé, ilk filmin ekibini ve hikâyesini bozmayarak ikinci filmde de aynı atmosferi yakalamış, hatta o atmosferi bir adım ileri götürüp uluslararası alana tanıtmıştır. *Herkese Karşı Tek Başına*'da eskilerin yanında yeni temalar ön plana çıkar. Öncelikle, kasap artık yalnız bir baba değildir, çünkü kızı o hapisteyken yetiştirme yurduna verilmiştir, hapisten çıktıktan sonra ne kasap dükkanı ne de bir evi vardır. Ka-

•••••

16 *Herkese Karşı Tek Başına* filminde kasap (Philippe Nahon) otel odasında, elinde silahla aynaya bakarak barda tartıştığı adamlara ateş ettiğini hayal eder. Bu sahne *Taksi Şoförü*'nde, Travis'in (Robert De Niro) elinde silahıyla karşısındaki boy aynasına bakarak yaptığı o meşhur konuşmaya üstü kapalı bir göndermeyi içerir, tıpkı *La Haine* (*Protesto*, Mathieu Kassovitz, 1995) filminde Vinz'in (Vincent Cassel) ayna karşısındaki performansı gibi. Ama kasap ne Travis gibi ne de Vinz gibi kendi kendine konuşur, sadece aynadaki yansımaya silahı doğrultur ve film boyunca yaptığı gibi tüm konuşmaları aklından geçirir.

kasap artık sevgilisinin parasına muhtaç bir adamdır ama sevgilisiyle zorunlu yürüttüğü bu ilişki de kısa sürer. Dolayısıyla artık yalnız bir baba değil, yalnız bir erkektir. Kasaplık ise hâlâ geçerlidir, tek farkı işsiz bir kasap oluşudur. İç konuşmalarında bile kendi ismini söylemez, onun yerine kendine kasap diye hitap eder. Son olarak et teması da bu filmde önemli yer tutar ama belirgin bir anlam farklılığı vardır. Kasap ilk filmde hem dükkanında hem de tabağında bolca gördüğü etlerle mutluyken ikinci filmde et, sadece rüyalarına giren bir arzu nesnesidir. Kasabın sevgilisi ve annesiyle yemek masasında oturduğu sahne onun sarsılan erkekliğine dair çok şey anlatır. Sevgilisi ve yaşlı kadın masada duran sucuktan bir dilim alıp yerken, kasap elini çenesine koymuş televizyon izler¹⁷, tıpkı *Carne'*deki yemek sahnesinde, kızının önündeki eti yemeyip televizyon izlemesi gibi. Eril bir simge olan et yeme eylemi artık bu iki kadının ellerindedir.

Eril suskunluk ya da dışıl sessizlik

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında kadınların sessizliği üzerine birçok anlam yüklenmiştir. Erkeklerin aile ortamındaki suskunluğu ise bu konu dahilinde ele alınan sorunlardan biri olmuştur. Polat, erkeğin kamusal alanlardaki hakimiyetinin bir çok kültürde sadece erkeklere özgü vakit geçirme mekanlarının oluşmasına neden olduğunu ve bu mekanların erkeklere erkekler arasında sosyalizasyon imkanı sunduğunu belirtir. Bu mekanlara sadece erkeklerin girebildiği kadınların alınmadığı yerler olan kahveleri örnek olarak verir (Polat 2008, s.147). Erkeklerin, homososyal iletişime imkan veren bu mekanlarda kendilerini ifade etmelerinin bir sonucu olarak aile içinde, kadınlara karşı bir suskunluk durumu ortaya çıkar. Evdeki erkek annesiyle, karısıyla, kızıyla konuşmak istemez, küçük erkek çocuk ailedeki yetişkin kadınları ciddiye almaz, bunun yerine daha ciddi konuları erkek aile bireyleriyle konuşmayı tercih eder. Erkeklerin kadınlar karşısındaki suskunluğunun altındaki asıl düşünce, kadınların, erkeklerin konuşmak isteyeceği alanlarda fikir sahibi olamayacağı görüşüdür. Doğal olarak bu erkekler, konuşma haklarını, önemli meseleler hakkında fikir sahibi olduklarını düşündükleri diğer erkeklerle birlikte kullanırlar.

Filmde kasap, sevgilisi ve onun annesiyle yaşarken onlarla neredeyse hiç konuşmaz, onun yerine film boyunca yaptığı gibi kafasından bir oda do-

•••••

17 Kasap bu sahnede et kesilirken aklından şu cümleleri geçirir: "Lanet sucuk, lanet şarap. Sıkıcı bir şehirde lanet aile." Kasabın daha önceleri etle arasında kurduğu iyi ilişki bu cümlelerle bozulmuştur.

lusu düşünce geçirir. Filmin başlarında kasabın sevgilisi gülümseyerek “O tarafta genelde babam uyurdu” der, ama kasap hiçbir tepki vermeden kafasında cümleler kurmaya başlar: “Böyle konuşmaya devam ederse kafasını keseceğim”. Sevgilisi ve annesiyle yemek yediği sahnede yaşlı kadın ona ailesi hayatta mı diye sorduğunda kasabın ağzından tek bir kelime bile çıkmaz, kafasını hafifçe televizyondan çekip yaşlı kadına döndürür ve küçümsercesine bir bakış atar. Kafasının içindeki düşüncelerin yüksek sesle dışarı çıktığı sahne ise sevgilisinin karnını yumrukladıktan sonra, yaşlı kadını evdeki silahın nerde olduğunu söyletmeye zorladığı sahnedir. Bu sahnelerde avazı çıktığı kadar bağırır, hakaret eder.

Erkeğin bilinçli suskunluğunun karşısında doğal olarak kadının zorunlu sessizliği ortaya çıkar. Sessizlik, zaten kamusal alanda söz hakkına sahip olmayan kadının, evde erkeğin onunla konuşmayı tercih etmemesinden dolayı kaderi haline gelir. Öztürk ve Tural’a göre, erkeklerin yanında kadınların, yetişkinlerin yanında çocukların sessiz kalması beklenir. Sessizlik aynı zamanda “söz” dinlemek, genellikle bir erdem olarak kodlanır. “Söz dinlemek” ifadesindeki kadından dinlenilmesi beklenen söz, eril sözdür. “Sessizlik”teki, kadının sahiplenmediği ses ya da yoksun bırakıldığı ses, erkeğin sesidir (Öztürk ve Tural 2001, s.105). Kadınların sessiz kalmayı erkek-egemen dile karşı bir protesto olarak, bilinçli bir şekilde tercih ettiği durumlar sinemada, özellikle de kadınların söz sahibi olmadığı ya da daha az söz sahibi olduğu doğu toplumlarının filmlerinde sıkça kullanılan bir metafor olmuştur. Öztürk ve Tural (2001), Zeki Ökten’in yönettiği *Sürü* (1978) filmindeki Berivan’ın, Yavuz Turgul’un yazıp yönettiği *Eşkîya* (1996) filminde sevmediği bir adamla evlendirilen Keje’nin, *Piano (Piyano)*, Jane Campion, 1993) filminde sessizliğini etkin biçimde kullanan Ada’nın ve *Persona*’da (Ingmar Bergman, 1966) kendisine dayatılan anne ve eş kimliklerine direnmek için susan Elisabeth Vogler’in sessizliklerine dikkat çekerler. Sıkça kullanılan bir diğer metafor ise dilsiz kız çocuğudur. *Herkese Karşı Tek Başına*’da kasabın küçük kızı da konuşamaz, ama kızın sessizliği erkek hegemonyasına karşı bir tepki olarak yorumlanması için fazla naiftir. Çünkü küçük kız konuşmamanın ötesinde tek bir tepki bile vermez, babası ne derse onu yapar, nereye götürürse oraya gider.

Filmin biçimsel açıdan en etkili özelliği kasabın adeta bilincinin akıp gittiği iç monologlarında gizlidir. Kimi zaman on dakikayı aşan bu monologlarda ağzından tek kelime bile çıkmayan kasap, konudan konuya atlayıp, izleyiciyi adeta kendi bilinci içinde oradan oraya savurur. Tüm bu iç monologlar garip bir şekilde erkeğin suskunluğu hakkındaki paradoksu da gözler önüne

serer. Birçok sanat filminde çok az konuşan, ağzını bıçak açmayan erkek kahramanların aksine, kasap çok konuşan bir geveze gibidir. Aslında ilk bakışta kasabın nerdeyse hiç konuşmadığını anlamak zordur. Biraz dikkatli izlendiğinde anlaşılır ki kasabın gerçek anlamda ağzından kelime çıktığı sahneler bir elin parmaklarını geçmez. Kasabın iç dünyasındaki monologlar atıldığında film de tamamen farklı bir film olur, sessiz bir sanat filmi halini alır. Daha da önemlisi bu monologlar olmadan kasabın sapkın görüşlerini anlamamız pek mümkün değildir. Bu özelliğiyle film bize, suskun kalmayı tercih eden erkeğin suskunluk mesaisinin sanıldığı kadar sessiz geçmediğini gösterir.

İşsiz bir kasabın, etsiz bir adamın şiddeti

Riding (1999), *Herkese Karşı Tek Başına* filmini işsizlik, reddedilme ve sevgi eksikliğinden dolayı umutsuzluğa sürüklenmiş orta yaşlı bir adamın hikayesi olarak tanımlar. Bu kısa ve öz tanım, kasabın karanlık psikolojisini anlamak için bazı ipuçları verir. Kasap işsizdir ve işsizliğin bir sonucu olarak sevmediği bir kadınla yaşamak zorundadır, üstelik hiç istemediği halde kadından bebek bekler. Daha da önemlisi herkese nefret dolu gözlerle bakan kasabın “sevgi” duyduğu tek kişi olan kızı onun yanında değildir, çünkü ne kendine ne de kızına bakabilecek bir işi vardır. Her şeyi geride bırakıp belinde bir silah ve az miktarda parayla Paris’e döndüğünde ise reddedilme serüveni başlar. Eski arkadaşları ve eski müşterisi ona borç para vermez, işçi bulma kurumu, dükkân sahipleri onun iş talebini reddeder.

Noé, kendi filminin kahramanı için yaptığı yorumda, sokak köpeklerinin onlara bakacak kimseleri olmadığını, bu yüzden öldürüldüklerinde ya da başlarına herhangi bir şey geldiğinde kimsenin haberi olmadığını, sadece kaybolduklarını söyler ve *Herkese Karşı Tek Başına*’daki kasabın da kayıp bir köpek olduğunu belirtir (Sterritt 2007, s.310). Noé’nin sokak köpeği gözlemi çok yerindedir, çünkü kasabın başına bir şey gelmesi durumunda onu merak edecek kimsesi yoktur, hatta hamile sevgilisine öldürürcesine saldırdıktan sonra polis bile onu aramaz. Kızının yüzünde ise hep aynı ifade vardır, belki dilsiz oluşu bu ifadesizliğin sebebidir, ama babasıyla ya da babasız değişen bir şey yoktur, o da merak etmez kasabı. Kasap yalnızca borç para ve iş istediği sahnelerde kısa bir süre için fark edilir.

İşsizliğin erkek kimliği üzerinde yarattığı yıkıcı etki belki de ekonomik etkilerinden daha önemlidir. Filmdeki şok edici sahnelerden birinde kasap hamile sevgilisini, karnındaki bebeği düşürmek için öldüresiye döver. Bu vahşetin arka planında kasabın ekonomik olarak sevgilisine bağlı kalması ve

ev içinde söz sahibi olmaması, bunun sonucunda da ekonomik olarak zarar gören erkek kimliğinin kurtarılması gerektiği inancı bulunmaktadır. Kasabın, *Carne*'de işçiyi bıçakladığı sahnedeki şiddetin sebebi namusu koruma gibi "güçlü" erkeklik halini temsil ederken, bu filmdeki şiddet sahnelerinin hepsi kasabın işsiz ve parasız oluşundan kaynaklanan "güçsüz" erkeklik durumlarına işaret eder.

Syzdek ve Addis (2010) eril normlara bağlılığın işsiz erkekler üzerindeki olumsuz etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, erkeklerin eril normlara göre sosyalleşmesinin işsiz kalmak gibi hayatlarında önemli bir olay meydana geldiği durumlarda, depresif etkileri fazlalaştırdığını belirtirler. Eril normlara bağlı kalmadaki başarı ise bazı toplumsal sınıflar arasında farklılık gösterir. DeKeseredy ve Schwartz, Amerika'daki etnik gruplara mensup genç erkeklerin eril kimliklerinin farklı sebeplerden dolayı reddedildiğini belirtir. Bu insanlar okullarda başarısız olurlar, iyi bir iş bulamazlar ve ırkçılığa maruz kalırlar. Sonuç olarak bu gençler ekonomik ve sosyal problemler sonucunda kaybettikleri erkeklik statüsünü ve saygıyı çeteler içinde kazanmaya çalışırlar (DeKeseredy ve Schwartz 2005, s.361). Filmin ilk sahnesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Siyah ekranda büyük puntuyla, beyaz renkte "AHLAK" yazar, sonra erkeklerle dolu bir barda deri ceketli adam, karşısındaki takım elbiseli adama, ahlakın ona sahip olana, yani zengine ait olduğunu söyler. Daha sonra ekran kararır, bu sefer "Adalet" yazısı görünür. Ardından deri ceketli adam "Size benim ahlakımı göstereyim mi?" dedikten sonra belinden bir silah çıkarıp "Bu benim ahlakım" der. Karşısındaki adamı silahla göstererek "Üniformalı bay ahlak her zaman kazanır" dedikten sonra silahı kastederek "Bu benim adaletim" der.

Filmdeki en dehşet verici sahneden önce siyah ekranda şöyle bir bilgi verilir: "Dikkat! Filmdeki görüntülerden uzaklaşmanız için 30 saniyeniz var", ardından saniyeler 30'dan geriye doğru gitmeye başlar. Sonraki sahneler gerçekten de dehşet vericidir; genç kızın, babası tarafından vurulduktan sonra boynundan uzunca bir süre kanlar akması, *Carrne*'de, atın boynunun kesilmesinden sonra akan kanları hatırlatır. Bu görüntülerin ve kasabın kızıyla ilişkiye girdiği sahnelerin hayal olması bir teselli olabilir ama yine de kızın kanlar içinde can çekişmesi izleyiciyi fazlasıyla dehşete düşürür. Noé, filmdeki şiddet görüntülerini kimsenin gereksiz bulmadığını, tüm yaptığının hayatın pozitif yanlarını filtreleyip, kasabı varoluşunun negatif gücüyle baş başa bıraktığını söyler (Riding, 1999). Graham ise film için "zavallı bir ruhun portresi" yorumunu yapar ama filmin uyarıcı bir yanı olduğunu da ekler. Ona göre

kasap, bir canavar olarak gösterilmez, bir sürünme hikâyesi değildir onunkisi. Kasabın hikâyesi günlük gazetelerdeki suç sayfaları haberlerinde bulunan cinsten bir hikâyedir (Graham, 1999). Son söz ise yönetmene ait, Noé'ye göre filmi izleyen birçok insan siyah yanları görüp içindeki mizahı görmez. Her şey izleyenin hayata bakış açısıyla ilgilidir. Eğer filmdekiler hayata bakış açımıza çok yakınsa mizahı göremeyiz. Ama hayata bakış açımızdan çok uzaktaysa mizahı görebiliriz. Bazen depresif karakterli insanların filme iyi tepkiler vermediğini belirterek sözlerine son verir (Judell, 1998).

Çöküşün sancuları: ırkçılıktan milliyetçiliğe, kadın düşmanlığından homofobiye

Spencer, 1995 yılında, Mathieu Kassovitz'in *Protesto*'sunun Fransa'daki ilk gösteriminin yapılmasıyla filmin kaba yoksulluk masalının, ırkçılık ve polis gaddarlığının, haklarından mahrum bırakılmış anti-kahramanlarını kendilerine çok yakın gören banliyö izleyicileri içinde ayaklanmayı harekete geçirdiğini belirtir. Noé'in de anlaşma yanlısı olmayan ilk filmiyle aynı güçlü etkiyi uyandırma arayışında olduğunu söyler. *Herkeseye Karşı Tek Başına* filminin garip bir şekilde hem sağ hem de sol kanat tarafından övgü aldığını da ekler (Spencer, 1999). Filmin iki taraftan da övgü alması şaşırtıcı değildir, çünkü kasabın iç monologları, sağcı grupları coşkuyla ayaklandıracak ölçüde serttir. Öte yandan kasabın yabancılara ve eşcinsellere karşı nefretine rağmen hiçbir başarı elde edemeyen, sıradan bir kaybeden oluşu da sol kanadın tesellisi durumundadır.

Kasap, Paris'te bir barda oturup kahve içerken, bara giren bıyıklı, Arap olması muhtemel, bir müşteri barmenden kahve ister. Ama barmen kahvesinin olmadığını, başka yere gitmesini söyler, bıyıklı adam da doğal olarak kasabın önündeki kahveyi gösterip kendisine neden servis yapmadığını sorar. Sonunda barmen niyetini açıkça belli eder ve dükkânından gitmesini, yoksa başının belaya gireceğini söyler. Kasap bu sahnede kafasını öne eğip kahvesine bakar, barmenin yaptığından utanmış gibidir ama yabancılara karşı tutumu her ne kadar eyleme yansımaya da barmenden farklı değildir. Filmin sonlarına doğru, barda kavga ettiği baba oğuldan intikam almayı düşünen kasabın aklından geçirdiği düşünceler Fransa'daki "yabancı" düşmanlığına dair ipuçları verir: "Hangi lağımdan çıktıklarını bilmiyorum, fakat Fransızla benzemiyorlar. Baba, İsa figürlü haç takıyordu. Belki İspanyol veya Portekizli bir çiftçidir. Bazıları Fransa'ya sızmak için isimlerini ve dinlerini değiştirirler. Fakat ben Fransız'ım, onlara biraz asilik öğreteceğim." Bu cümleler aslında

bazı Fransızların aynı dili konuşup aynı dine inansalar bile kendilerine benzemeyenleri asla Fransız olarak görmediklerini gösterir. Noé de aynı düşünceyi yaptığı bir röportajda şu sözlerle ifade eder:

Bugün Fransa'da olup Brezilya'da ya da başka ülkelerde olmayan bir şey var. Tıpkı... Sadece Avrupa'da bulacağınız bir çeşit bencillik var (...)

Fransa'da, tuhaf, çünkü azınlıklar Kuzey Amerika'daki azınlıklar gibi davranmıyor. Sadece bütünün bir parçası olmak istiyorlar. Ayrıca Fransa'da çok tuhaf bir şey var. Mesela bazı insanlar "Bu adam Fransız, bu adam Yahudi" gibi şeyler söyler. Sanki aynı anda hem Yahudi hem de Fransız olamazsınız. Eğer adam siyahsa, Fransız demezler. Onun yerine siyah derler. Ne zaman Fransız derlerse bu demektir ki adam beyazdır ve büyükbabaları da Fransız'dır (Judell, 1998).

Kendisi de Arjantin asıllı olan, New York'ta büyüyen ve 13 yaşında ailesiyle Fransa'ya yerleşen Noé'nin Fransa'daki azınlıklar hakkındaki bu görüşlerinde kendi deneyimlerinden izler olması muhtemel. Noé, filminin anti-Fransız olduğunu ve bu filmle Fransa'nın onurunu zedelemek istediğini, hatta filmin yasaklanmasının onu memnun edeceğini bile söyler (Spencer, 1999). Film, politik yanı her ne kadar ağır basmasa da basit bir dille Fransa hakkında çok şey anlatır. Fransa tüm azınlıkların mutlu mesut yaşadığı, herkesin Fransa için savaştığı bir ülke değildir. Her şeyiyle çamura batmış, beş parasız kalmış kasap bile dilenmeyi aklına getirdiği sahnede ülkesine olan sevgisini, azınlıklara olan nefretini aklından geçirir, hatta otel odasındaki son sahnede, psikolojik olarak dibe vurmuşken bile "Başbakan olacağım Fransa'yı yöneteceğim" cümlesi geçer aklından. Kasap her çukura düşüşünde bunun gibi, içini milliyetçilik coşkusuyla dolduracak düşünceler geçirir aklından. Milliyetçilik, erkek kimliğinin sert biçimde kendini gösterdiği alanlardan birisidir. Milliyetçi olmak, ırkçı olmak aynı zamanda sert bir erkek olmayı da beraberinde getirir. Aksi takdirde bir erkek olarak milliyetçi bir gurubun içine girmek mümkün değildir. Bu nedendir ki birçok ülkede eşcinsel hakları ve kadın hakları gibi hareketler hep sol kanat içinde yükselmiştir. Kasap da ekonomik nedenlerden dolayı kaybettiği erkekliğini ülkesine ve ırkına duyduğu bağlılıkla kapatmaya çalışır.

Bir başka önemli konu da kasaptaki kadın düşmanlığı ve artan homofobik düşünceleridir. Morris (1999), kasabın sevgilisini yumruklarken ve barda bir çocuğa sataştığında homofobik yanını açığa çıkartırken bir şeyin onu tahrik ettiğini söyler. Kasabın kadın düşmanı ve homofobik olduğunun belirtileri *Carne*'deki bazı sahnelerde kendini gösterir, bu özellikler onda bir anda ortaya çıkmamıştır. Ama *Herkese Karşı Tek Başına* filminde kadın düşmanlığı artık eyleme dönüşür; kasap sevgilisini döverek ekonomik anlamda

kaybettiği otoritesini tekrar kazanmak ister, aynı zamanda dünyaya bir bebek getirmeyi de önlemiş olur. Bebek istememesi aslında kasabın tüm insanlardan nefret etmesinin sembolüdür. Ona göre anneler yalnızca süt verdiği için, babalar sadece para verdiği için, kadınlar da erkeklerin aletini rahatlattığı için sevilir. Fazlasıyla pragmatist bu bakış açısı kasabı gittikçe artan bir nihilizme ve şiddete sürükler. “Kadınlar bazen çok aşağılık olabiliyor” dediğinde ise kendisini ve kızını Portekizli bir adam için terk eden sevgilisini düşünür. Annesi de o daha bebekken kasabı terk etmiştir. Kasabın kadın düşmanı olmasının altında bunun gibi terk edilmelerin önemli yeri vardır. Ama asıl neden ekonomik yönden tatmin edilemeyen erkekliğin sekteye uğramasıdır.

Filmde kasabın homofobik eylemlerinin öne çıktığı iki önemli sahne vardır, ilginç bir şekilde ikisinin de altında ekonomik nedenler yatar. İlk sahnede kasap, at kesimhane yöneticisinden iş istedikten sonra yöneticinin bir ay sonra gel iş başı yap demesine rağmen (o daha erken işe başlamayı ister) sabıkası olup olmadığını sorduğu için, yönetici hakkında onun eşcinselliğiyle ilgili hakaret dolu cümleler geçirir aklından. Hatta yöneticinin eşcinsel oluşunun Fransız erkeklerine yapılan bir hakaret olduğunu bile düşünür. Oysa yönetici daha önce hiçbir işverenin yapmadığını yapar, ona geç de olsa işe başlamasını söyler, hem de sabıkası olmasına rağmen. Burada Noé'nin sinema dilini kullanmadaki becerisi ön plana çıkar. Bu sahneden önce, kasap dükkanındaki ve mezbahadaki iş isteme sahnelerinde dükkan sahipleri kasabı aşağılayarak geri çevirirler. Kasap ezilip büzülüp bir şeyler demeye çalışırken lafı kesilir, “hayır sana yardım edemem” gibi sert tepkilerle karşılaşır. Oysa yönetici onu dinler, sabıkası olmasına rağmen onu bir ay sonra başlamak üzere işe alır. Diğer adamlar kasabı o kadar aşağılamasına rağmen kasap tepki vermez, çünkü onlar eşcinsel değildir. Kasabın homofobik yanı burada iyice açığa çıkar, görüşmeden çıktıktan sonra bir eşcinsel bana nasıl böyle davranır diye düşünür ve bu fikir onu yöneticiyi öldürme düşüncesine kadar götürür. Çünkü takım elbiseli, masası ve sandalyesi olan, iyi bir işe sahip eşcinsel karşısında ezilmek onun erkekliğini zedelemiştir.

İkinci örnek ise barda genç bir erkek ve onun babasıyla kavga ettiği sahnedir. Kasap bir barın önünden geçerken cebindeki paraya bakar, yaklaşık 11 frank kalmıştır, bara girip içki içer, hesabı sorduğunda 12 frank cevabını alır. Cebinden çıkardığı bozuk paraları masanın üzerine koyar ve “11.20 versem?” der, bu sırada hemen yanındaki gözlüklü genç erkek hafifçe güler. Paraları sayarken yeterince yerin dibine girmişken, buna bir de gencin alaycı gülümsemesi eklenince kasap iyice çileden çıkar. O da diğer erkeklerin yap-

tı gibi, sözlü şiddet yoluyla, karşısındakinin eşcinsel olduğunu kastederek erkeklik onurunu kurtarmayı dener ve karşısındaki genci "Benimkini emmek ister misin?", "İbne" gibi sözcüklerle tahrik eder. Kasap daha önce de aklından homofobik düşünceler geçirir ama sadece ekonomik anlamda çöküp, erkekliğinin hasar gördüğünü hissettiği anlarda bu düşüncelerini dışarı vurur.

Ensest fantezi

*Sen benim küçük kızımın ve ben seni... kadın yapacağım.*¹⁸

Garip bir şekilde filmle ilgili yapılan eleştirilerde kasabın kızıyla ilişkiye girdiğini hayal ettiği sahneler ve kızıyla kurmak istediği cinsel ilişkiyi meşrulaştırmak için söyledikleri üzerine durulmamıştır. Bu sekansın adının geçtiği cümleler de genelde genç kızın boğazından akan kanlarla ilgilidir.¹⁹ Bunun birkaç nedeni olabilir; ya ensest ilişkinin ele alınması zor bir konu oluşu ya eleştirmenlerin bu sahneyi fazla ciddiye almamaları ya da her şeyin hayal olmasının onları biraz olsun rahatlatması. *Carne*'de ilk sinyallerin verilmeye başlandığı kasaptaki ensest arzu, filmin en rahatsız edici özelliğidir, seyirci ilk filminden itibaren büyük bir gerilimle kasabın kızıyla cinsel ilişkiye gireceği anın gelmesinden çekinir ve nihayet o an geldiğinde ise Noé her şeyin bir hayal olduğunu gösterir. Ama seyirciyi yine rahatlatmaz. Çünkü hayalinde kızıyla cinsel ilişkiye giren kasap, gerçekte ise küçük tacizlerde bulunur; kızın göğüslerine dokunur, boynunu arzuyla öper. Son cümleleri ise kızıyla arasındaki ilişkiyi meşrulaştırmaya yöneliktir. Ona göre kızıyla birlikte olmasında hiçbir sakınca yoktur, her şey ikisi arasında kalacaktır. Onlar bunu yapsa da yapmasa da dünya değişmeyecektir.²⁰ Daha ironik olansa babası ağlamaya başlayıp kızı ona sarıldığında film boyunca hissedilen gerilimli havanın fonda

•••••

18 Kasap, otel odasında kurduğu hayal sonrasında otelin balkonuna çıkar, arkasından kızı gelir babasına sarılır. Kasap uslanmak bilmeyen bir sapık gibi kızının sarılmasından yararlanıp göğüslerini okşar. Ardından uzunca düşünceler geçirir aklından, bu cümle de o düşüncelerden biridir.

19 Yapılan yorumlarda "Dikkat! Filmdeki görüntülerden uzaklaşmanız için 30 saniyeniz var" uyarısının sadece kızın boynundan akan kanlar için verildiği fikri hakimdir, oysa aynı uyarı kasapla kızının ensest ilişkisi için de verilmiştir.

20 Yönetmenin 2002 yapımı *Dönüş Yok* filminin açılış sahnesinde, *Herkese Karşı Tek Başına*'da muallakta kalan ensest ilişkinin gerçekleştiğini öğreniriz. Kasap (Philippe Nahon) odadaki yatağında bir adamla konuşur, üzerinde sadece iç çamaşırı vardır. Adama bir süre hapis yattığını, çünkü kızıyla ilişkiye girdiğini söyler, daha sonra kamera onları terk eder, aşağı kattaki barın kapısına doğru yönelir. Noé bu sahneyle birlikte kasap dosyasını tamamen kapatmış olur.

çalan umut vaat eden klasik müzikle²¹ son bulmasıdır. Müzik devam ederken baba kız birbirine sarılır, kasap ağlamaya devam eder, bir yandan da kızını öper. Bu sahne “ahlâk” yazısıyla kesilir, fondaki müzik devam ederken bulanık görüntülerde kasap, eteğinin altından kızının bacaklarını okşar. Ardından sahne “İnsanlığın ahlâkı vardır” yazısıyla ve buna eşlik eden uyarı sesiyle son kez kesilir. Kasap balkondadır, müzik kesilmiştir, kızı arkasındadır. Ama müziğin etkisi, kameranın balkondaki baba kızdaki hayatın akıp gittiği caddeye çevrinmesiyle devam eder, dışarıda hâlâ umut vardır.

Sonuç

Gaspar Noé'nin her iki filmde başarılı biçimde kullandığı farklı sinema dili onu başarıya götüren en önemli etmenidir. Özellikle uyarıcı yazılar, hızlı kamera hareketleri ve buna eşlik eden şok edici sesler belirgin bir fark yaratır. Ama bunların hiçbirisi yukarıda ele alınan temaları güçlendirmede, kasabın bilincinin aktığı iç monologlar kadar etkili değildir. Noé, kasabın bitmek tükenmek bilmeyen monologları ile seyirciye olan biteni düşünme şansı vermez, izleyici kasabın hayal dünyasında onunla birlikte yuvarlanır. Noé, adeta bir psikiyatr gibi hasta ruhluların bilinçaltına ulaşmak için onu hipnotize edilmiş biçimde konuşturur. Dolayısıyla iki filmde de seyirci ve kasap arasındaki ilişki psikiyatr ve hasta arasındaki ilişki gibidir. Hasta gerçek bir hastanın özelliklerine sahiptir ve tüm açık sözlülüğüyle içini döker ama seyircilerin bir psikiyatr gibi filmi izlemesi çoğu zaman mümkün değildir. Seyircinin, filmin akışına, daha doğrusu kasabın düşüncelerinin akışına kapılıp, kendisini kasabın yerine koyma tehlikesi vardır. Bu, Noé'nin bir oyunudur, film boyunca nerdeyse kasaptan başka hiç kimseyi görmeyiz, hiç kimseyi duymayız, bir süre sonra kasaba acımaya başlarız, daha sonra acımanın yerini güçlü bir empati alır, empatiyle birlikte büyük bir vicdan azabı duyarız. Çünkü kasabın beynindeyizdir; onun sapkın düşüncelerinin acısını çekeriz. Steve Rose (2010) bir bakıma bu fikri destekler, ona göre Noé sinemayı sadece duygusal bir tepki uyandırmak için değil psikolojik bir tepki uyandırmak istediği için de kullanır.

Filmin asıl başarısı kahramanının bir hasta gibi kamera karşısına oturulup tanısının izleyici tarafından konulmasının beklenmesidir. Böylece toplumsal cinsiyet alanında çokça malzeme veren bir karakteri derinlemesine inceleme şansını yakalamış oluruz. Bu inceleme sonucunda ortaya çıkan sonuç

•••••

21 *Canon in D Major* (Johann Pachelbel).

ise açıktır: Hegemonik erkeklikler sistemik biçimde kodlandırılmış bir takım toplumsal değerler üzerinden sürekli olarak yeniden inşa edilerek sürdürülmektedir. Bu sürecin sürekliliği içinse alternatif savunma mekanizmaları ataerkil sistem içinde farklı yöntemlerle üretilmektedir. Sözlü ya da fiili şiddet ise bu savunma mekanizmalarının en son halkasını temsil etmektedir. Sonuç olarak kasap karakteri gösteriyor ki erkeklik krizi, kadınların kamusal alanda daha görünür olmasıyla ve ekonomik ayrıcalıkların kaybedilmesiyle birlikte hegemonik erkeklikleri zedeleyen yaygın bir virüs haline gelmiştir.

Kaynakça

- AKÇA, E. B. ve TÖNEL, E. (2011) Erkek(lik) çalışmalarına teorik bir çerçeve: feminist çalışmalardan hegemonik erkeklige. ERDOĞAN, İ. (der.) içinde. *Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil*. İstanbul: Kalkedon.
- BAILEY, M. (2003) Gaspar Noe. *Senses of cinema*. 17 Ekim 2013. <http://sensesofcinema.com/2003/great-directors/noe> [Erişim tarihi: 11/02/2014].
- BUTLER, J. (2012) *Cinsiyet belası*. Çev: Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- CUDWORTH, E. (2008) Most farmers prefer blondes: the dynamics of anthroparchy in animals' becoming meat. *Journal for Critical Animal Studies*, 6 (1), s.32-45.
- DEKESEREDY, W. S. ve SCHWARTZ, M. D. (2005) Masculinities and interpersonal violence. KIMMEL, M. S., HEARN, J. R. ve CONNEL, R. W. (der.) içinde. *Handbook of studies on men masculinities*. Londra: Sage.
- GRAHAM, B. (1999) Portrait of a pathetic soul/"I stand alone" a bold tale of hate. *San Francisco Chronicle*. 11 Haziran 1999. <http://www.sfgate.com/movies/article/Portrait-of-a-Pathetic-Soul-I-Stand-Alone-a-2926536.php> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- HOLDEN, S. (1998) Film festival review; a hard one to watch, even harder to live. *The New York Times*. 26 Eylül 1998. <http://www.nytimes.com/1998/09/26/movies/film-festival-review-a-hard-one-to-watch-even-harder-to-live.html> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- JUDELL, B. (1998) "I stand alone" with Gaspar Noe, US distribs nearing. *Indiewire*. 29 Eylül 1998. http://www.indiewire.com/article/i_stand_alone_with_gaspar_noe_us_distribs_nearing [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- LUKE, B. (2007) *Brutal: manhood and the exploitation of animals*. Illinois: University of Illinois Press.
- MACNAMARA, J. R. (2006) *Media and male identity the making and remaking of men*. Londra: Palgrave Macmillan.
- MERRIMAN, B. (2010) Gender differences in family and peer reaction to the adoption of a vegetarian diet. *Feminism and Psychology*, 20 (3), s.420-427.
- MILJKOVITCH, R., DANET, M. ve BERNIER, A. (2012) Intergenerational transmission of attachment representations in the context of single parenthood in France. *Journal of Family Psychology*, 26 (5), s.784-792.
- MORRIS, W. (1999) Neck-deep in the heart of a killer. *San Francisco Chronicle*. 11 Haziran 1999. <http://www.sfgate.com/news/article/Neck-deep-in-the-heart-of-a-killer-3079827.php> [Erişim tarihi: 11/02/2014].

- ÖZTÜRK, S. R. & TUTAL, N. (2001) Sinemada kadın karakterlerin sessizliği: sessizlik bir direnme pratiği olabilir mi?. *İletişim* 10, s.101-126.
- PARRY, J. (2010) Gender and slaughter in popular gastronomy. *Feminism & Psychology*, 20 (3), s.381-396.
- POLAT, N. (2008) Cinsiyet ve mekân: erkek kahveleri. *Toplum ve Bilim*, 112, s.147-157.
- POTTS, A. ve PARRY, J. (2010) Vegan sexuality: challenging heteronormative masculinity through meat-free sex. *Feminism & Psychology*, 20 (1), s.53-72.
- RIDING, A. (1999) Film; Nihilism gets a butcher's face, france a jolt of realism. *The New York Times*. 14 Mart 1999. <http://www.nytimes.com/1999/03/14/movies/film-nihilism-gets-a-butcher-s-face-france-a-jolt-of-realism.html?pagewanted=all&src=pm> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- ROGERS, R. (2008) Beasts, burgers, and hummers: meat and the crisis of masculinity in contemporary television advertisements. *Environmental Communication: A Journal of Nature and Culture*, 2(3), s.281-301.
- ROSE, S. (2010) Gaspar Noe: what's the problem? *The Guardian*. 16 Eylül 2010. <http://www.guardian.co.uk/film/2010/sep/16/gaspar-noe-enter-the-void> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- ROTHGERBER, H. (2012) *Real men don't eat (vegetable) quiche: masculinity and the justification of meat consumption. psychology of men & masculinity* [Çevrimiçi]. http://foodethics.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_foodethik/Rothgerber_Hank_2012_Real_Men_Dont_Eat_Vegetable_Quiche_Masculinity_and_the_Justification_of_Meat_Consumption.pdf [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- SOBAL, J. (2005) Men, meat, and marriage: models of masculinity. *Food and Foodways*, 13(1), s.135-158.
- SPENCER, L. (1999) Cinema to dishonour france. *The Independent*. 14 Ocak 1999. <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/cinema-to-dishonour-france-1046932.html> [Erişim tarihi: 11 Şubat 2014].
- STERRITT, D. (2007) "Time destroys all things": an interview with Gaspar Noé. *Quarterly Review of Film and Video* 24(4), s.307-316.
- SYZDEK, M. R. ve M. E. ADDIS (2010) Adherence to masculine norms and attributional processes predict depressive symptoms in recently unemployed men. *Cognitive Therapy and Research*, 34(6), s. 533-43.

Değini

Türkiye’de İletişim Araştırmaları İçinde 1970’li Yıllarda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Yapılan İletişim Konusundaki Doktora Tezlerinin Rolü ve Konumu*

Oya Tokgöz

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
(Emekli) Öğretim Üyesi

Türkiye’de iletişim araştırmalarının gelişim çizgisi

Türkiye’de iletişim araştırmalarının XX. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak yapılmakta olduğunu söylemek yanlış olmaz. İletişim araştırması olarak değerlendirilebilecek ve nitelenebilecek olan ilk çalışma, 1914 yılında ABD’de Columbia Üniversitesi’ne Ahmet Emin Yalman tarafından sunulan basın tarihi çalışmasıdır. Bu çalışmanın XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti’ndeki basın/ iktidar ilişkilerini değerlendiren bir çalışma olarak tarihi rolü ve önemi bulunmaktadır.

İletişimi konu alan çalışmaların XX. yüzyılın içinde ilerleyen yıllarda yapılmış olduğunu görebilmek mümkündür. Bu çalışmalarını, edebiyatçılar, siyaset bilimciler, sosyal psikologlar, sosyologlar, eğitimciler yapmışlardır. Tarihçi ve edebiyatçılar, gazete ve gazetecileri incelerlerken, sosyologlar, siyaset bilimciler, eğitimciler, sosyal psikologlar izledikleri konuya yardımcı olma-

•••••

* Daha önce *İletişim Ve* (A. Aziz ve S. Sungur, der.) isimli kitapta yer alan bu yazı, yazarın izniyle yayımlanmıştır.

sı nedeniyle kitle iletişim araçlarını değerlendirmeyi uygun görmektedirler. Bu gibi çalışmaların daha çok İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Cumhuriyetin ilk üniversitesi olan Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde yapılmış olmaları dikkat çekicidir. Özellikle, bu gibi çalışmaların Türkiye'de sosyal bilimlerin ve sosyal bilim çalışması yapma geleneğinin gelişmemiş olduğu yıllarda yapılmış olmaları gerçekten önemlidir.

1950'li ve 1960'lı yıllarda ise, iletişim araştırmaları bakımından önceki yıllara göre durumun biraz farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Devlet Planlama Teşkilatı ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılmış bulunan araştırmalar öne çıkmaktadır. Aynı yıllar içinde, ABD'de modernleşme yaklaşımları kullanılarak bazı araştırmalar yapılmaktadır. Ne olursa olsun, 1950'li yıllarla birlikte başlayan hareketlenme ve canlanma, Türkiye'de gerek kültürel alanda gerekse siyasal alanda bazı değişiklikleri birlikte getirmiştir. Bu değişiklikler, aynı zamanda Türk siyasal ve kültürel yaşamı bakımından önemli kırılma noktalarını da oluşturmuştur.

Türkiye'de toplumsal yaşamın farklılaşması ve zenginleşmesine neden olan koşullar

1945 yılında II. Dünya Savaşı bittikten sonra, Türkiye'de çok partili yaşama geçmek için çeşitli girişimler yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Bu girişimlerin en önemlisi ise, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan bir grupça Demokrat Parti'nin kurulmasıdır. Demokrat Parti 1946'da yapılan genel seçime katılmış, 1950 yılında da iktidara gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidarda bulunan CHP'den sonra DP'nin iktidara gelmesi, Türk siyasal yaşamı ve siyasal kültüründe hiç kuşkusuz değişikliklerin görülmesine neden olmuştur. Çok partili siyasal yaşama geçilmiştir.

Gazetecilikle görülen değişiklikler

1948 yılında Sedat Simavi tarafından kurulan Hürriyet gazetesi bir haber gazetesi olarak Bab-ı Ali'de yayın yaşamına girmiştir. Ali Naci Karacan tarafından kurulan Milliyet gazetesi 1950'de yayına başlamıştır. Her iki gazetenin yaptığı habercilik Bab-ı Ali'de hem çok ses getirmiş hem de çok yadırganmıştır. Bu gazeteler aleyhine kampanyalar başlatılsa bile, getirilen yeni habercilik anlayışı ile yılmadan çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir.

1950'de yeni Basın Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasa Demokrat Parti tarafından çıkarılan bir yasa olarak basın cezalarında daha uygar hükümler

taşımaktadır. Bununla birlikte, özgür hükümler taşıdığı ileri sürülen yasanın ömrü uzun sürmemiştir. 1950'li yıllar içinde pek çok değişikliğe uğramıştır. Yasanın özgür sayılan bazı hükümleri değiştirilmiş, önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Devlet tekeli altında yayın yapan radyo ise, DP tarafından 1950'li yılların sonuna doğru partizanca kullanılmıştır.

1961 anayasasının yürürlüğe girmesi

27 Mayıs 1960'da yapılan ilk askeri darbeden sonra, DP'nin on yıl süren iktidarı sona ermiştir. 1961 yılında Kurucu Meclis tarafından yapılan 1961 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Bir tepki anayasası olarak nitelenen bu anayasa, Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasasını değiştirerek, bireysel haklar ve özgürlükler bakımından daha ileri ve uygar hükümler getirmiştir. Ayrıca, bu anayasa ile birlikte bazı yeni anayasal kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar arasında Devlet Planlama Teşkilatı, Anayasa Mahkemesi ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun adlarını saymak gerekir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla birlikte, beş yıllık kalkınma planları yapılarak planlı ekonomi dönemi başlamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan yasaların yasallığının tartışılması açısından önemli bir adım oluşturmuştur. TRT'nin kuruluşu ise, zamanın koşulları bakımından bir devrim niteliğindedir denilebilir. İngiliz yayın kuruluşu BBC gibi özerk bir kamu kuruluşu olarak TRT'nin 1964 yılı başında kurulması, toplumda çok yadırganmıştır.

İşin ilginç tarafı TRT kurulduğu zaman, Türkiye'de birkaç kentte radyo vericisi bulunmaktadır fakat radyo vericilerinin teknolojisi çok eskidir. Radyo yayınları Türkiye'nin tümünü kapsamadığı gibi, radyo yayıncılığı fazla gelişmemiş durumdadır. Televizyon yayını ve alıcıları ise Türkiye'de hemen hemen hiç bulunmamaktadır.

Türkiye'de gazetecilik/iletişim eğitiminin başlaması

1950 yılında İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin, İstanbul Gazeteciler Sendikasının eğitimli gazeteci yetiştirilmesi yönünde istekte bulunmaları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi içinde Gazetecilik Enstitüsü'nün kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Aynı yıl içinde Gazetecilik Enstitüsü üç yıllık gazetecilik eğitimi vermek üzere, kapılarını öğrencilere açmıştır. Bu eğitim çalışmaları yıllar içinde aksayarak da olsa devam etmiştir.

Türkiye’de bu yönde ikinci girişim, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Gazeteciler Sendikası, Anadolu Ajansı tarafından yapılmıştır. Yapılan istek, eğitimi, dil bilen gazetecilerin yetiştirilmesi yönündedir. Gazetecilik kuruluşları tarafından yapılan girişimleri Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin kabul etmesi üzerine, UNESCO’nun desteği sağlanarak, 1964 yılında AÜ SBF Basın Yayın Yüksek Okulu kurulmuştur. Okul, İstanbul’daki Gazetecilik Enstitüsü’nün aksine, kitle iletişim araçları üzerine dört yıl eğitim verecek bir okul olarak kurularak, öğrencilerine 1964-1965 ders yılında kapılarını açmıştır.

AÜ SBF BYYO’nun programları gazetecilik, halkla ilişkiler ve radyo-televizyon programları olarak düzenlenmiştir. Bu programlara uygun şekilde öğrenci alınmış fakat halkla ilişkiler programı bakımından ilk yıl içinde okutulacak ders ve dersleri okutacak öğretim üyesi bulunmasının zorluğu nedeniyle, gazetecilik ve halkla ilişkiler programları birleştirilmiştir. Okul ilk mezunlarını 1969’da vermiştir.

Bu iki eğitim kurumu yanında 1967 yılından itibaren, Ankara, İstanbul ve İzmir’de 1961 Anayasasının ilgili maddelerinden yararlanılarak, özel basın yayın yüksek okulları açılmaya başlanmıştır. 1970 yılında her üç özel yüksek okul devletleştirilerek, iktisadi ve ticari ilimler akademilerine bağlanmışlardır. Sayısı 5 olan Basın Yayın Yüksek Okulu 1982’den sonra İstanbul, Ankara, Gazi, Marmara, Ege Üniversitesi BYYO’ları adını almışlardır.

iletişim alanında eğitici eğitime yönelik

İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü’nde derslerin bir kısmı, İktisat Fakültesi öğretim üyelerince verilirken, gazetecilik meslek derslerini çeşitli gazeteciler vermiştir. AÜ SBF BYYO’da ise, programdaki sosyal bilimler derslerini SBF öğretim üyeleri verirken, iletişimle ilgili dersler UNESCO ve Fullbright Komisyonu’nca sağlanan uzmanlarca verilmiştir. Bu işin böyle sürdürülmeyeceği anlaşılınca, AÜ SBF BYYO’da verilmesi gerekli olan iletişim dersleri için asistan alınarak öğretim üyesi olarak yetiştirilmesi uygun bulunmuştur.

Alınan asistanların bazılarını UNESCO tarafından burs sağlanarak ABD’de ve BBC’de eğitim almaları sağlanmıştır. Ayrıca, yine alınan asistanlar, SBF doktora programlarına yönlendirilmişlerdir. SBF’deki ilk iletişim doktoraları 1970’li yıllar içinde tamamlanmıştır. “İlk Beşler” adı verilen doktora tezlerini sırasıyla Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz, Uygur Kocabaşoğlu ve Nilgün Abisel hazırlamışlardır.

AÜ SBF’de tamamlanan doktora tezleri dışında iletişim alanında eğitici yetiştirilmesi yönünden farklı eğitim programları izlenmiştir. Bunları sırasıyla aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

1. Hukuk fakültelerinde 1960’lı yılların sonunda tamamlanan doktora tezleri
2. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nde tamamlanan doktora tezleri
3. Yurtdışında Milli Eğitim Bakanlığı’na sağlanan burslarla tamamlanan doktora tezleri
4. 1982 yılında Yüksek Öğretim Kurumu Yasası gereğince açılan lisansüstü programlarda tamamlanan doktora tezleri

AÜ SBF ile hukuk fakültelerinde tamamlanan doktora tezleri hangi koşullar altında hazırlandı?

Türkiye’de iletişim eğitimi bir yandan ilerlerken, iletişim eğitimini sürdüreceğ eğitimcilerin yetiştirilmesinde AÜ SBF’nin oynadığı rol gerçekten çok önemlidir. Hukuk Fakültesi/leri ise basın ve iletişim hukuku alanında doktora vererek, basın ve iletişim hukuku alanında eğitimcilerin yetişmesine katkı sağlamışlardır. Üzerinde önemle durulması gereken tezler ise, Hukuk Fakültelerinde 1960’lı yılların sonu itibarıyla yapılan doktora tezleri ve AÜ SBF’de 1970’li yıllar içinde verilmiş bulunan kitle iletişim araçları, radyo, televizyon, sinema üzerine yapılmış bulunan doktora tezleridir.

Hukuk Fakültelerinde tamamlanan iki tez, hiç kuşkusuz, Siyasal Bilgiler Fakültesinde tamamlanan doktora tezlerine hukuki alt yapı ve katkı sağlamıştır. Vurgulanması gereken ise, yedi doktora tezinin seçtikleri konuları itibarıyla, Türkiye’de kitle iletişim araçlarını üzerinde konuşulur, fikir yürütülebilir, tartışılabilir hale getirmiş olmalarıdır. Hiç kuşkusuz bu nokta gerçekten çok önemlidir çünkü kitle iletişim araçları öne çıkarılarak, bu araçların medya-siyaset ilişkileri açısından rolleri ve önemlerine vurgu yapılmıştır.

Üzerinde durulacak olan yedi doktora tezi hangi koşullar altında neden ve niçin hazırlanmışlardır? Nasıl bir ortam içinde tezlerin konuları seçilmiştir? Tezleri yazanlar yazarken ne gibi zorluklarla karşı karşıya gelmişlerdir? Bu zorlukları aşmayı başaramışlardır midir? Bu sorulara yanıt bulabilmek pek kolay değildir, hatta çetrefillidir. Bu noktada ise, tezlerin yapıldığı, yazıldığı

ve savunulduğu koşulları ve işledikleri konuları dikkatli bir biçimde irdelemek ve değerlendirmeyi gerektirmektedir.

1960 sonrası Türkiye’inde hem planlı ekonomiye geçilmiş hem de yeni kurulan TRT kurumu üzerinde fazlasıyla durulmaya başlanılmıştır. Planlı bir ekonomi, beş yıllık planlarla düzenlenirken, planlar hem ekonomik hem de sosyal planlamaya yer vermişlerdir. Yapılan ilk planlarda ülkede mevcut toplumsal ve ekonomik koşullar dikkate alınarak, nasıl bir toplumsal kalkınma ve gelişme sağlanabileceği, nelerin ülkede yapılabileceği üzerinde ayrıntılı olarak durulmaya çalışılmıştır.

İlk iki beş yıllık kalkınma planında, Türkiye’de mevcut bulunan radyoların teknolojisinin nasıl geliştirileceği ve radyonun nasıl ülke içinde yaygınlaştırılacağı üzerinde ayrıntılı olarak durulurken, ülke arazisinin engebeli olması nedeniyle ise, televizyon yayınlarının o yıllar itibariyle başlaması istenmemiştir. Üçüncü beş yıllık planla birlikte televizyon bakımından durumun değiştiğini söylemek gerekmektedir. Bu durumun ise çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ülke içinde yapılmakta olan radyo-link sistemleri tamamlanmakta olduğu gibi, 1968 yılında Federal Alman Hükümeti Türk Hükümetine televizyon yayınının başlatılabilmesi bakımından siyah beyaz yayın yapabilecek bir televizyon vericisi vermiştir.

31 Ocak 1968’de televizyon yayınları Ankara’da haftada üç yayın yapacak şekilde başlatılmıştır. 1970 yılında da radyo-link sistemlerinin tamamlanmasıyla birlikte, tek kanaldan yapılan televizyon yayınlarının ülke düzeyine yayılmasına yönelinmiştir. Hiç kuşkusuz, tek kanallı televizyon yayınına alabilmek için halk televizyon alıcısı almaya başlamış, alamayanlar ise televizyon vericisi bulunan komşusunda televizyon izleme yolunu tutmuştur.

Yeni bir kitle iletişim aracı olan televizyona merak ve ilginin büyük olması, ülkede yaygınlaşırken, paylaşarak, yardımlaşarak, komşuda televizyon izleme anlamına gelen “telesafirlik” olgusunu ve yaklaşımını da beraberinde getirmiştir. Televizyon ülkenin bazı yerlerinde fazla benimsenmemiş ve izlenmemiştir.

TRT’nin 1964 yılında özerk bir kamu kuruluşu olarak kurulması, özerkliğin anlamının ne olduğunun bilinmemesi ve anlaşılabilmesi nedeniyle çok yadırganmıştır. Hele hele televizyon yayınının başlaması, işleri daha da kızıştırmıştır. Halk radyoyu az çok bilmekte, yayınlarını izlemektedir. Ama radyo devlet tarafından kurulmakta, işletilmekte ve denetlenmektedir. Televizyon

gibi yeni bir kitle iletişim aracı ise, alışık olduğu radyo yanında halk için bambaşka bir dünyadır.

İşte bu noktada olanlar olmuştur. Halk hem şaşırmış, hem de televizyonunun ona ne getireceğini çok merak etmiştir. Radyo programcılığı fazla gelişmemiş olduğundan televizyon yayınlarının başlamasıyla birlikte, yayınlarda kullanılan yabancı yapım programlar halkı şaşkına çevirmiştir. Bir yandan halk yabancı yapım programları tartışırken, diğer yandan ise içeriğini eleştirmeye başlamışlardır. Bu noktada ise politikacılar devreye girmiştir. Televizyonu, medya ve siyaset açısından tartışmaya yönelmişlerdir.

Asıl önemlisi ise birdenbire halkın gündemine düşen özerklik ve tarafsızlıktır. BBC modeline uygun olarak kurulan TRT'nin yasasında yer alan özerklik ve tarafsızlık kavramlarına halk hiç alışık olmadığı gibi, bu kavramları bilmediği için önce çok yadırgamış, sonra da tartışmaya yönelmiştir. Bu kavramları anlayan ve anlamayanlar devamlı olarak "özerklik, tarafsızlık ne demek ola ki?" şeklinde tartışmalarını sürdürmüşlerdir. Kafaları ise bu kavramlara pek yatmamıştır. Politikacılar da bu işin içinde yer alarak, TRT'nin özellikle yaptığı televizyon yayınlarını ve verdiği haberleri kıyasıya eleştirmişlerdir. İş daha da kızıştırmışlardır.

1960'lı yıllarda tamamlanmış bulunan ve inceleme konumuza dahil ettiğimiz iki iletişim hukuku tezinin konularının özerklik ve özgürlükler bakımından seçilmesi ise, hiç kuşkusuz, günün koşulları itibarıyla çok tutarlıdır. Hukuk tezi olarak hazırlanan iki tezde araştırmacılar, radyo bakımından özerklik ve özgürlük kavramlarının üzerinde durarak, bu kavramların yasal olarak ne anlama geldiğini anlatmak ve değerlendirmek istemişlerdir. Aslında yapmak istedikleri arasında, 1964'ten itibaren TRT'nin, kuruluşuyla birlikte, özerklik, tarafsızlık ve özgürlük açısından konumunun ne olduğuna işaret etmek de bulunmaktadır.

12 Mart 1971 askeri darbesinden ve 1961 Anayasasında ve 359 Sayılı TRT Yasasında yapılan değişiklikten sonra, 1970'li yıllarda AÜ SBF'de yapılan doktora tezleri ise, özellikle kitle iletişim araçları olan radyo, televizyon, sinema üzerinde odaklanmışlardır. Hukuk açısından radyoya bakma yerine, radyo, televizyon, sinema üzerinde durma SBF'de yapılan doktora tezlerinin ana bakış açısını oluşturmakla kalmamıştır, bu tezler aynı zamanda günün toplumsal koşullarına uygun olarak hazırlanmışlardır. Ayrıca, bu tezler AÜ SBF BYYO'dan asistanlarca hazırlanmış olduğu için, BYYO'nun yapmakta olduğu iletişim eğitimiyle de yakın ilişki içindedir.

1971’den itibaren, 1972, 1975 ve 1978 yılında bitirilen beş doktora tezini hazırlayan Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz, Uygur Kocabaşoğlu ve Nilgün Abisel olmuştur. Bu isimler AÜ SBF BYYO’nun ilk asistanlarıdır. İlk dördü SBF mezunudur. Nilgün Abisel ise, BYYO’dan ikinci dönem mezunu olma özelliğini taşımaktadır. Hepsi alanında daha sonraki yıllarda önemli isimler olan doktora sahipleri, Ankara Üniversitesi’nden sonra farklı üniversitelerde hizmet vermişlerdir.

Radyo, televizyon ve sinema üzerinde SBF’de 1970’li yıllar içinde hazırlanan doktora tezleri, iletişim alanında hangi kitle iletişim aracı üzerinde çalışılabileceği bakımından ana çerçeveyi çizmiştir demek yanlış olmaz. Bununla birlikte, gazete, dergi, kitap üzerinde doktora tezinin hazırlanmamış olmasını ise büyük bir eksiklik olarak kabul etmek gerekmektedir.

1970’li yıllar içinde üç önemli kitle iletişim aracının üzerinde doktora tezlerinin hazırlanması önemlidir. Bu durumu o yıllar bakımından bir başlangıç noktası olarak ele almak yanlış olmaz. Üç kitle iletişim aracının 1970’li yıllar içinde yapılan doktora tezleriyle birlikte öneminin vurgulanması ve değerlendirilmesi, aynı zamanda, daha sonraki yıllar içinde yapılacak olan doktora tezlerinin yönünü belirlemiştir. Basın, halkla ilişkiler, reklamcılık, fotoğrafcılık, iletişim kuramı, yeni iletişim teknolojileri ve medya araştırmaları bakımından yapılan araştırmalar için gerekli olan zemini de hazırlamışlardır.

Hiç kuşkusuz, 1960’lı yıllarda TRT’nin özerkliği üzerinde başlayan çeşitli kavramsal ve hukuksal tartışmalar, iletişim alanına yön ve şekil kazandırmıştır. Yapılan bu tartışmaların, kitle iletişim araçlarının araştırılmasının gerektiğini vurgulamaları, bu araçların toplum içinde rolünün ve öneminin anlaşılmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de iletişim araştırmalarının yapılması bakımından yeni bir dönem başlarken, bu dönemle birlikte peş peşe pek çok yeni iletişim araştırmasının yapılmasının önünü de açmıştır.

1960’lı yılların sonu itibariyle hazırlanmış bulunan iletişim hukuku tezi olarak adlandırılabilir olan iki doktora tezi

Bu tezlerin ilki Cengiz İ. Taşer tarafından hazırlanmış bulunan, “Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği” başlıklı doktora tezidir. 194 sayfa uzunluğundaki doktora tezi, 1969 yılında TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü tarafından basılmış bulunmaktadır. Bununla birlikte, tezin Türkiye’de o yıllar itibariyle mevcut bulunan hangi hukuk fakültesinde, hangi tarihte savunulduğu hakkında bilgiler elimizde mevcut değildir.

Cengiz Taşer yapmış olduğu çalışmada radyonun organizasyonu ve özerkliği üzerinde dursa bile, bu duruşunun yalnız radyoyla ilgili olmayacağını, 1961 Anayasasının ve 359 sayılı TRT Yasasının ilgili hükümleri bakımından televizyonu da kapsayacağını çalışmasında belirtmektedir.

Bu konuda yapılmış bulunan ikinci tez Ersan İlal'a ait bulunmaktadır. "Radyo Hürriyeti ve Özerklik ve 1961 Anayasası" başlıklı doktora tezi, 1972 yılında basılmıştır. Ersan İlal'ın doktora tezinde Cengiz İ. Taşer'in çalışmasından yapılmış pek çok alıntı ve bu teze yapılmış olan çeşitli atıflar yer almaktadır. Cengiz Taşer'in tezinin, Ersan İlal'ın tezinden önce yapılmış ve savunulmuş olduğu, bu şekilde daha çok kesinlik kazanmaktadır denilebilir.

Her iki çalışmanın vurgulanması gereken en önemli özellikleri ise, 1961 Anayasası ve 359 sayılı TRT yasasının hükümlerini dikkate alarak hazırlanmış çalışmalar olmalarıdır. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra, gerek 1961 Anayasasında gerekse 359 sayılı TRT yasasında yapılmış olan değişiklikleri iki çalışma da dikkate almamıştır. Bu çalışmalar için asıl önemli olan özerk bir kamu kuruluşu olarak kurulan TRT'nin kurulmasıyla birlikte başlayan özerklik tartışmalarıdır.

Cengiz İ. Taşer'in yapmış olduğu çalışma

Cengiz Taşer'in hazırlamış bulunduğu çalışma, başlangıç, üç kısım, 12 bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. 194 sayfa uzunluğundadır. Çalışmaya Almanca bir özet de eklenmiştir. Radyonun organizasyonu ve özerklik dışında, radyo organizasyonları olarak dünyada mevcut bulunan organizasyonlara ayrıntılı olarak değindiği gibi, radyo ve televizyonla ilgili çeşitli kavramlar ve teknoloji üzerinde de durmaktadır.

Tekel altında bulunan ve özel teşebbüsçe kurulan ve işletilen çeşitli radyo organizasyonlarından ve yasal düzenlemelerden çeşitli örnekler vermektedir. Devlet tekeli altında işletilen radyolar bakımından Batı Almanya, Fransa, SSCB'yi gösterirken, "atipik devlet tekeli" örneği olarak İngiliz yayın kuruluşu BBC'yi vermektedir. Özel teşebbüsçe işletilen radyolar için ABD örneğini göstermektedir.

Türkiye'de radyonun 1964 yılı öncesi durumunu da dikkate alan Cengiz Taşer, Türkiye'de radyonun rejiminin ve mevzuatının kısa bir tarihçesini değerlendirmektedir. Taşer'in çalışmasının ana eksenini 1961 Anayasası ve 359 sayılı TRT yasası üzerinedir. Taşer, özerklik, özgürlük ve organizasyon

kavramlarını 1961 anayasasının nitelikleri ve 359 sayılı TRT yasasının ilgili hükümleri bakımından tartışmakta, TRT yasası ve uygulamaları bakımından ortaya çıkan çeşitli sorunlara da değinmektedir. Cengiz Taşer'in çalışmasının en önemli bölümünü ise çalışmasından çıkarmış olduğu sonuçlar oluşturmaktadır. Çalışmasının 187-191. sayfalarında yer alan sonuçlarda üzerinde durdukları bir hayli ilginçtir.

Çalışmasında "TRT'nin özerk bir kamu kurumu olduğunu" savunduğunu belirten Cengiz Taşer, "Özerk kamu kurumu niteliğindeki radyo yeterli şartlara rağmen, siyasi partiler veya siyasi akımlardan bir veya birkaçına anjaje olması ihtimal dışı değildir. Bu sorun bu noktada gerçekten son derece dikkat edilmesi gerekli bir dar geçit oluşturmaktadır" şeklinde bir sonuca ulaşmaktadır. Bu sonuç, 1971'den sonra getirilen değişikliklerle birlikte, TRT'de gerçekten yaşanacak çok önemli siyasal nitelikli sorunlara işaret eder niteliktedir.

"Olayları, objektif olarak tespit etmek ve yaymak, yorumlarında tarafsız olmak, özerk radyonun varlık şartıdır", "TRT Kurumunun tarafsızlığını yorumlarken Atatürk devrimleri, çağdaş uygarlık hedefi ve laiklik prensibi söz konusu olunca, bu devrimler, hedef ve prensiplerden yana taraflıdır" şeklindeki diğer bir sonucunda ise Taşer, tarafsızlık ve sınırlarına da değinmeden edemediğini göstermektedir.

Ayrıca, bir diğer sonucunda da özerklik üzerinde durmaktadır: "Özerklik, program yapmada özerklik, yönetimde özerklik, mali özerkliği içine alan bir bütündür. Radyo yayın kurumunun 'özerk' olması demek, bu üç alanda 'özerk' olması anlamına gelir."

"Devlet tarafsız yayın yapacak radyo kuruluşunun var olmasını sağlayacak şartları - serbestçe haber alabilmesi / verebilmesi veya radyonun programlarını serbestçe yapabilmesi, kişilerin herhangi bir engelle karşılaşmaksızın, radyoları dinleyerek bir kanaat sahibi olmaları ve kamu oyunu böyle bir ortam içinde oluşturmayı hazırlamak görevindedir. Bu şartları devlet sağlamak zorundadır" şeklinde çıkardığı başka bir sonucunda ise devletin radyo bakımından üstlenmesi gereken görevleri açık ve seçik sıralamaktadır. Cengiz Taşer'in çalışmasının son sonucu gerçekten çok önemli bir noktaya parmak basmaktadır.

"Siyasi iktidarın emrinde ve onun sözcüsü durumunda olmayan bir kamu kurumu niteliğinde organize edilmiş radyoculuğun yurdumuzda eski

bir mazisi yoktur. Bu yeni düzenin bazı çevreleri, bazı kişileri, bazı güçleri rahatsız etmesi pekala mümkündür. İşte özerkliğin değeri bu rahatsızlıkla iyi anlaşılabilir ve açıklanabilir” diyerek Taşer özerkliği tanımlamaya çalışmakta ve devam etmektedir:

Burada en büyük görev özerk radyonun kendisine aittir. Bu görev özerkliğin nedenini, amacını iyi anlamak, iyi değerlendirmek ve bu özerkliğe sahip çıkmaktır. Aksi halde özel mevzuat değişikliğine de lüzum kalmaksızın, özerkliğin küçük menfaatler karşılığında değiştirildiği veya kişiliksiz yönetimler elinde kaybolup gittiğini görmek gibi bir acı sonuca katlanmak gerekir.

Bu sonucunda daha önceki sonuçlarının bazılarını kısmen yinelemekle birlikte, sanki uzağı görüyormuş gibi, 1971’den sonra hem 1961 Anayasası hem de 359 sayılı TRT yasasında yapılan değişikliklere işaret ediyor gibidir. Özerk TRT’nin kuruluşuyla birlikte toplum içinde görülen rahatsızlıklara da değinerek, olabilecekler üzerinde durmuştur. Gerçekten 1964’te bir özerk kamu kuruluşu olarak kurulan TRT, 1961 Anayasasının ilgili maddeleri ve 359 sayılı TRT Yasasıyla 1971 yılına kadar ancak yedi yıl yönetilebilmiştir.

1971’de Anayasa ve 359 sayılı TRT yasasında yapılan değişikliklerle birlikte, TRT özerk bir kamu kuruluşu olmaktan çıkmış, tarafsız yayın yapan bir kamu kurumu şekline dönüştürülmüştür. Cengiz İ. Taşer ise, nasıl bir rastlantıdır ki, tarafsız yayın yapan bir kamu kurumu olan TRT’de 1978-1979 yılları arasında genel müdürlük görevinde bulunmuştur. 1979 yılında Taşer görevden alınarak Doğan Kasaroğlu genel müdür yapılmıştır.

Cengiz Taşer’in yaptığı çalışmanın, TRT’nin özerk bir kamu kuruluşu olarak özerkliğini savunan bir çalışma olması nedeniyle tarihsel açıdan önemi ve rolü olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. İletişim hukuku açısından ise önemini ve değerini yadsımamak gerekmektedir. Türk iletişim literatüründe ise çalışması bir iletişim hukuku araştırması olarak tarihi yerini çoktan almıştır.

Ersan İlal’in yapmış olduğu doktora çalışması (1969)

Ersan İlal’in hazırlamış bulunduğu “Radyo Hürriyeti, Özerlik ve 1961 Anayasası” başlığını taşıyan doktora tezi 1970 tarihinde İstanbul Hukuk Fakültesi’nde savunulmuştur. 113 sayfa uzunluğunda bulunan tezin yayınlanması ancak 1972 yılında gerçekleşebilmiştir. Cengiz Taşer’in çalışmasından sonra, Ersan İlal’in yaptığı çalışma radyo hürriyetinden başlayarak özerkliği savunan bir çalışma özelliğini taşımaktadır. Özerklik bakımından 1961 Anayasası gerekçelerinden başlayarak, ön tasarımlara da değinmektedir.

1961 Anayasasının ilgili hükümlerini inceledikten sonra, 359 sayılı TRT yasa-sının özerklikle ilgili hükümleri üzerinde durmaktadır.

Radyo rejimleri ve organizasyonları bakımından İlal'in verdiği örnekler Cengiz Taşer'le benzerlik taşımaktadır. Her iki çalışmada da, TRT'nin yapısı üzerinde ayrıntılı olarak durulduğu görülmektedir. Yayınlarda özerkliğe, mali ve teknik özerkliğe, denetimlere çalışmalarda yer verilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Ersan İlal'in tezinde Cengiz Taşer'den yaptığı alıntılar ve atıflar dikkate alındığında, bu çalışmadan İlal'in yararlanmış olduğunu söylemek yanlış olmamaktadır. Bununla birlikte İlal'in yaptığı çalışmanın Taşer'in çalış-masından ayrıldığı noktaların da bulunduğunu söylemek gerekir.

Giriş, iki bölüm ve özetten oluşan İlal'in tezine İngilizce bir özet eklenmiş olduğu görülmektedir. Radyo hürriyeti adı altında başlayan çalışmada radyo alanındaki teknik gelişmeye değinildikten sonra, ifade hürriyeti üzerinde durulmaktadır. İfade hürriyetinden sonra kitle haberleşme araçları ve haberleşme hürriyetine geçilmektedir. Çeşitli ülkelerde ilgili mevzuat ve radyo hürriyetine de yer verilmektedir. Hâlbuki Taşer çalışmasında ifade hürri-yetini kullanmamakta, düşünceleri açıklama, haber alma ve verme ile radyo özgürlüğünden söz etmektedir. Aslında, dikkatle incelendiğinde her ikisinde kullanılan terminoloji farklıymış gibi görünmekle birlikte aynı noktada birleşmektedirler.

Ersan İlal'in tezinde, 1961 Anayasası ve özerk radyoyu değerlendirirken, 1961 anayasası ön tasarısı ve gerekçesi üzerinde de durduğunu söylemek gerekir. Özellikle, 1961 Anayasasının 121. maddesinin gerekçesini çok dikkatle değerlendirmiştir. DP'nin 1960 öncesi devlet radyosunu partizanca propaganda aracı olarak kullanmasının, 1961 Anayasasındaki özerk radyo düzenlemesinin hazırlayıcısı olduğuna işaret eden İlal, bu durumun 1961 Anayasasının 121. maddesine aynen yansıdığını söylemektedir.

Ersan İlal'in çalışmasının belki en canlı alıcı noktası özel radyo istasyonları kurulması ve radyo hürriyeti üzerinde durmuş ve kendine göre yeni bir görüş ortaya atmış olmasıdır. "Özerklik, tek el ve kamu tüzel kişiliği ayrı kavramlardır. Özerklik zorunlu olarak kamu tüzel kişiliği ve tek el kendiliğinden gerektirmez" diyen İlal, özerkliği ön gören 1961 Anayasasının 121. maddesinin tek el ve kamu tüzel kişiliğini zorunlu kıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte, İlal, bu konunun tartışılmasını da istemektedir:

Özel radyo istasyonları ve radyoda ifade hürriyeti kavramları, 1961 Anayasası yapılmadan önce üzerinde durulmamış kavramlardır. Oysa 1961 Anayasasının

20. ve 26. maddeleri genellikle kamu tüzel kişileri elindeki haberleşme araçları ayrımı yaparak, radyo ifade hürriyetini düzenlemekte, 40. maddesiyle de özel teşebbüs hürriyeti hakkında hükümler getirmektedir (İlal 1972, s.88).

Bu noktada ise, İlal'in söyledikleri üzerinde durmak anlamlı olmaktadır. "Daha önceki anayasa düzeninde bulunmayan bu açık hükümler karşısında devlet radyosundan ayrı özel radyo kurma hakkında söz edilebileceği kanısındayız" diyen İlal bu duruma örnek olarak özel yüksek eğitim kurulabilmesinin mümkün olabilirliği üzerinden vermektedir. "Aynı ayrımın, radyo hizmeti için de yapılabilmesi gerekmektedir."

Bu görüşünü tamamlamak bakımından Ersan İlal'ın bazı eklemeler yaptığı da görülmektedir. "Örneğin bu muhteva ayrımını burada da yapmak, yalnızca müzik veya reklam yayını yapan özel radyoların 121. madde dışında kalacağını iddia etmek mümkün gibi görünmektedir." Bu bakımdan ise İlal, bazı hukukçuların görüşlerine yer vermeyi de ihmal etmemektedir.

Bu konuda ise Ersan İlal, "anayasanın düzenlenmesinin yetersiz ve çelişik bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir" şeklinde görüş bildirmektedir: "Özerlik bir hizmetin görülmesinde kamu yararını hem siyasi iktidarın hem de özel çıkarlar ve bunların iktisadi iktidarı karşısında koruyan bir araçtır."

İlal, "özerkliğin iki yönlü niteliğinin 121. maddenin yorumlanmasında göz önünde tutulması gerektiğini" de ileri sürmeyi uygun görmektedir. Anayasa Mahkemesinin son yıllarda Türkiye'de ortaya atılan görüşlere uygun olarak bu görüşlere katıldığını ekleyen İlal, "ancak özel radyo istasyonlarına anayasanın izin verdiği kabul edilse bile, kanımızca bu istasyonların özerk olarak düzenlenmesi gerekmektedir" şeklindeki görüşünü Alman Anayasasının bir kararı ile tamamlamaktadır.

"Radyo hürriyeti teminat altındadır hükmüne dayanarak özerklik gereklidir. Özerlik kamu tüzel kişiliğini zorunlu kılmaz". İlal bu noktada, "Bizde de Anayasanın 20. maddesine uygun olarak, böyle sonuca varılması gerekmektedir." şeklinde son sözünü söylemektedir (1972, s.88).

İlal'in çalışmasının sonuç bölümünde çalışmasından iki sonuç çıkardığı görülmektedir:

1. 1961 Anayasasının kamu tüzel kişiliği hakkında getirdiği hükümlerde kesinlik yoktur ve açık bir tekel hükmü getirilmemiştir.
2. 359 sayılı kanunda bir tekel hükmüyle birlikte özel hukuk kuru-

luşlarına yön veren hükümler de bulunmamaktadır. Her ne kadar Federal Alman Anayasa Mahkemesinin yorumuna uygun olarak, özel radyoların da özerk olarak düzenlenmesi gerektiği ve radyoda özerkliğin 1961 Anayasasının 121. ve hatta 26. maddelerinin dışında, yalnızca 20. madde hükmü gereği olarak savunulabilse de, organik bir düzenleme için yeterli anayasa teminatı bulunmaması, burada da özerkliği şüpheli kılacaktır.

Sonradan özetlemek gerekirse diye İlal eklemektedir: “1961 Anayasasında özerkliği siyasi iktidar ve özel çıkarlar karşısında koruyacak yeterli teminat hükmü bulunmamaktadır. Oysa uygulama ve olaylar, ülkemizin şartlarının kuruluş ve işleyişte, idari, mali ve teknik özerkliği teminat altına alacak değişiklikleri gerektirmektedir.”

Ersan İlal’ın vurgulamak istediği ise, özel radyoların kurulabilmesinin Anayasa ve 359 sayılı yasada yapılacak değişikliklerle mümkün olabileceğidir. Bu noktadaki görüşleri aynı yıllar içinde çeşitli gazete makalelerine yansısı bile, ancak 1982 Anayasasının 133. maddesinde 1993’te yapılan değişikliklerle birlikte yaşama geçebilmiştir. 1990’lı yıllarda özel teşebbüs tarafından kurulan radyo ve televizyon istasyonları yasal hale gelmiştir. Genel anlamda RTÜK Yasası olarak bilinen yasayla da radyo ve televizyonlar meşruiyet kazanmışlardır.

1970’li yıllarda AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesinde hazırlanan doktora tezleri: ilk beşler

Ünsal Oskay’ın yapmış olduğu çalışma (1971)

1970’li yıllarda AÜ SBF’de yapılan ilk iletişim doktora tezinin Ünsal Oskay tarafından yapılmış olduğu hep kabul görmüştür. Aslında, Ünsal Oskay’ın “Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon: Geri Kalmışlık ve Televizyon” adını taşıyan çalışması, Oskay’ın “TRT Bilimsel Araştırma Büyük Ödülü” ile onurlandırılmış bulunan bir çalışmasıdır. Çalışma, 1971 yılında SBF yayınları arasında yayınlanmıştır.

Ünsal Oskay’ın doktora tezi ise, “Gelişim Açısından Kültür Değişimi” başlığını taşıyan çalışmadır. Teze SBF Kütüphanesinde bulunan doktora tezleri arasında ulaşılamamıştır. Bu çalışmasının, TRT Bilimsel Ödülünü kazanan çalışmasından önce hazırlanmış olması olasıdır.

Ünsal Oskay'ın "Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon" adını taşıyan çalışması 118 sayfa uzunluğundadır. Giriş, 4 bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmanın ekleri arasında bazı haritaların yer aldığı görülmektedir. Tezin çeşitli belgeler incelenerek ve kitle iletişim kuramları bakımından çeşitli görüşler değerlendirilerek hazırlanmış olduğunu söylemek gerekmektedir.

Çalışmada, az gelişmişlik açısından ekonomik ve toplumsal gelişmede Türkiye ve dünyada radyo ve televizyon üzerinde durularak, I. bölümde Türkiye'de ve dünyada radyo ve televizyon yayıncılığının gelişimi anlatılmaktadır. II. bölümde üzerinde durulan ise, Türkiye'de radyo ve televizyondan yararlanma olmaktadır. III. bölümde, "Türkiye'deki Uygulamalar ve Değerlendirme" üzerinde durularak, çeşitli raporlarda yer alan görüşlere değinilmektedir. Ayrıca, bu bakımdan, Türkiye'de TRT öncesi ve TRT'nin kurulmasından sonraki uygulamalar da gözden geçirilmektedir.

Aslında Oskay, çalışmasının ilk üç bölümünde yaptığı değerlendirmelerle, Türkiye'de radyo ve televizyonun konumu ve yeri bakımından durum belirlemesi yapmak istemiştir. Çalışmanın IV. bölümünde ise Türkiye'de durum belirlemesi yaptıktan sonra, kitle iletişim kuramları bakımından neler söylenebileceğini tartışmaya açmıştır. Bu yönden de, Ünsal Oskay'ın kitle iletişim kuramları bakımından üç temel kuramsal yaklaşım üzerinde durduğu görülmektedir.

Oskay'ın kullandığı birinci kuramsal yaklaşım kitle haberleşme araçlarının "yapabildikleri" bakımından olurken, ikincisi ise kitle haberleşme araçlarının "yapamadıklarını" değerlendirmek olmaktadır. Kullandığı üçüncü kuramsal yaklaşımda Oskay, "toplumsal gelişmeye yönelebilmemiş bir toplumda radyo ve televizyonun değişimci etkinliğini artırma" üzerinde durmaktadır. Oskay kullandığı kuramsal yaklaşımlarda, daha çok modernleşme ile yeniliklerin yayılması kuramlarını tartışmayı ve değerlendirmeyi uygun görmektedir.

Oskay'ın çalışmasının sonuç bölümünde ise, yapmış olduğu bazı saptamalar da yer almaktadır:

1. Diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de radyo ve televizyon yayınlarından ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmada yararlanabilmek bugünkü toplum yapısı içinde ve bugünkü anlayışla radyo ve televizyon yayınlarıyla çok şeyler yapılabileceği zor görünmektedir.

2. Az gelişmiş ülkelerde toplumsal gelişme alanında hatta eğitim alanında bile radyo ve televizyondan yararlanma konusunda bilimsel bir görüşe varabilmek, ya da tutarlı bir yayın politikası saptayabilmek için, az gelişmiş ülkelerde “gelişmemişlik” ya da “gelişememe” koşullarını doğru değerlendirmek gerekmektedir. Bu durumun, aslında siyasal ve sosyal bir sorun olarak ele alınması çok önemli bir ön koşul teşkil etmektedir.
3. Türkiye’de radyo ve televizyondan ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma alanında yararlanma konusunda ilgilenenlerin ellerindeki bu iki aracın büyümesine kapılıp, az gelişmiş bir ülke olan Türkiye’de “gelişmişlik” sorununun ekonomik, toplumsal, kültürel ve ülkenin dış ilişkileri alanında önemli kökleri olduğunu gözden kaçırmamaları gerekmektedir.
4. Az gelişmiş bir ülke olan Türkiye’de radyo ve televizyondan ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmada yararlanma olanağının, ülkede düzensiz, dengesiz ve dışa bağımlayıcı değil, fakat yenileşmek için girişilen değişimin, bu üç alanın bütün bir değişim süreci boyunca bir toplum yapısına yönelmiş “toplumsal gelişme” modelinin izlenmesine bağlı olmasıdır.
5. Böyle bir model, Türkiye’nin Batı’ya bağımlayıcı, taklitçi bir Batılılaşma yerine, tıpkı Mustafa Kemal dönemindeki ilk arayışlar gibi, daha anlamlı ve özlü bir “uygarlaşma” yolunu bulmasını sağlayabilir.

Ünsal Oskay’ın yapmış olduğu saptamaların günümüzde bile geçerliliği bulunmaktadır. Dönemin “toplumsal gelişme” kuramıyla uygunluk içinde olan görüşleri yanında Mustafa Kemal döneminde istenilen “muasır medeniyet düzeyine ulaşılmasına” değinmesi önemli ve anlamlıdır.

Bu çalışmasıyla Ünsal Oskay derli toplu bir şekilde modernleşme ve toplumsal gelişme kuramlarını özetleyerek, bu kuramları Türkçe olarak düzenlemiş ve tanıtmıştır. Bu bakımdan, bu çalışmanın Türk iletişim literatürü içinde önemi ve rolü çok büyüktür.

Oya Tokgöz’ün doktora tezi (1972)

AÜ SBF’de hazırlanan ikinci doktora tezi, Oya Tokgöz’e ait bulunmaktadır. 1970’li yıllarda AÜ SBF BYYO’da hazırlanan bu çalışma radyo ve televizyon sistemleri, medya sistemleri üzerinedir. Kullanılan kuramsal yaklaşımlar, kavramlar ve yapılan analizler itibariyle Türkiye’de yapılmış ilk siyasal iletişim çalışması özelliğini taşımaktadır.

“Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo ve Televizyon Sistemleri: Mukayeseli Bir Araştırma” adını taşıyan bu çalışmada Cengiz İ. Taşer ile Ersan İlal’in de değinmiş olduğu devlet tekeli altında veya özel teşebbüs elinde bulunan radyo ve televizyonu karşılaştırmalı olarak incelemek ve o yıllar itibariyle durum değerlendirmesi yapılmak istenmiştir.

Bu çalışmada Türkiye dışında, İran, Ürdün, Mısır Arap Cumhuriyeti, Irak, Suriye, İsrail ve Lübnan’daki radyo ve televizyon kuruluşlarının yönetim yapıları ile devlet tekeli modeli ile rekabetçi model (özel teşebbüsçe kurulan) tartışmaya açılmaktadır.

Yapılan çalışmanın tamamı 243 sayfa olup, giriş, dört bölüm, dokuz bahis ve sonuçtan oluşmaktadır. İletişim, kitle iletişim araçları ve düzenlenme şekilleri, çalışmanın I. bölümünde değerlendirilirken, aynı zamanda radyo ve televizyon sistemlerinden örnekler verilmektedir. Ayrıca bu bölüm içinde sistem analizine de yer verilerek, devlet/siyasal sistem ayırımından ne anlaşılması gerektiği, serbest iletişim/ güdümlü iletişim üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın II. bölümünde ise Türkiye’deki radyo ve televizyon sistemi tartışmaya açılmaktadır. Bu yönden, Türkiye’de radyo ve televizyonun kısa tarihçesi, radyo ve televizyon bakımından mevcut olan düzen, TRT’nin yayın politikası ile 1971’den sonra getirilmiş bulunan değişiklikler üzerinde durulmaktadır. III. bölümde ise Ortadoğu ülkelerindeki radyo ve televizyonun gelişimi üzerinde durulduktan sonra, bu ülkelerden seçilen bazı örnek ülkelerdeki radyo ve televizyon sistemleri incelemeye alınmaktadır.

Sonuç bölümünde ise Oya Tokgöz’ün hazırlamış olduğu araştırmanın bir özeti ile çıkan sonuçlar yer almaktadır:

1. Devlet tekelinin neden ve niçin kurulduğu gerçeği, bu araştırmanın en önemli bulgularından bir tanesidir.
2. Radyo ve televizyonun kullandıkları yayın ilkelerinin devlet tekeli altında tutulan radyo ve televizyonun siyasal sistemlerin otoritesini meşrulaştırmak bakımından kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.
3. Radyo ve televizyona ait yayın olanakları, hatta yayın hatları bile devlet mülkiyetindedir.
4. Reklam yayınlarının kullanılması devlet tekeli altında tutulan ve çalıştırılan radyo ve televizyon örgütleri bakımından tuhaf gelmek-

teyşe de, ticari yayınların rekabetçi modelin esası olmasına rağmen tekel modelinde de kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

5. Devlet tekeli altında radyo ve televizyonun kullanılmasında dinin rolü bulunmaktadır.

Oya Tokgöz'ün ayrıca "bölgesel bir model kurulabilir mi?" üzerinde durduğu görülmektedir. Bu yönden ise şunlara işaret etmektedir: "Ortadoğu Bölgesine has bir radyo ve televizyon sistemi kurma denemesi yapmanın ancak siyasal sistem ile iletişim sistemi arasındaki yakın ilişkiden hareketle olabileceği ortaya çıkmaktadır. Bölgeye has siyasal sistem modeli, bu bakımdan farklılık gösteren bugünkü siyasal sistemler arasından, belki en akla yatan bir şekilde bölgenin stratejik önemi dikkate alınarak kurulabilir. Bu da otoriter yönetime meyyal, askeri yönü ağır basan bir siyasal sistem olarak tasvir edilebilir. Bölgeye has otoriter sistem modelinin ilişki kuracağı iletişim sistemi de siyasal sistem ile iletişim sistemi arasındaki yakın ilişkiden dolayı yönetiminin şekli ve yapısıyla az veya çok bağlantılı olarak çalışmak durumundadır" (Tokgöz 1972, s.231-233).

Bu modele göre bölgesel siyasal sistem ile iletişim modelinin çalışması bugünkü durumda bölgedeki mevcut koşulların etkisiyle olmaktadır. Bölgede, hukuki güvenlik mekanizmaları gelişir, iyi çalışırsa, anayasa, yasalar ve uygulamaları, yürütme organının görev ve yetkilerini belirleme yolunu tutacaktır. Ayrıca iletişim sistemini işleten araçlar da güvenliğe kavuşacaklardır. Bireylerin de özgürce yaşamaya başlamaları, siyasal sistemin eylemlerini daha yakından izlemelerini, denetlemelerini sağlayacaktır. Bütün bu koşulların işlemesi, bölgeye huzur ve denge getirecek olan barışın sağlanmasına bağlıdır. İletişim sisteminin bağımsız olarak işlemesi, bir yandan hukuki güvenlik mekanizmasının gelişmesine bağlıysa da, asıl bağımsızlığı siyasal sistem ile sosyal yapı arasındaki etki tepki ilişkilerinin düzenli bir şekilde işlemesiyle sağlanabilecektir (Tokgöz 1972, s.233-234).

Oya Tokgöz'ün yapmış olduğu bölgesel model denemesiyle sistem analizi üzerine kaydığını, sistem analiziyle bölgede durum değerlendirilmesi yapmış olduğunu söylemek gerekir.

Ünsal Oskay'la Tokgöz'ün çalışmaları birlikte değerlendirildiklerinde ise, her iki çalışmanın da o yıllar itibarıyla Anglo-Amerikan ana akım iletişim kuramlarının Türkiye'ye uyarlanabilirliğinin denemesini yapmaya çalıştıklarını belirtmek hatalı olmaz.

Aysel Aziz'in yapmış olduğu doktora çalışması (1974)

Aysel Aziz ve ondan sonra SBF'de 1970'li yıllarda yapılmış olan doktora tezlerinde artık tek bir kitle iletişim aracına yönelme olmuş olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu yaklaşımla birlikte tek kitle iletişim aracı üzerinde yoğunlaşarak bu araç bakımından neler söylenebileceğini tartışmak öne çıkmakta, aynı zamanda ele alınan kitle iletişim aracının daha iyi tanıtılması yapılmıştır. Hiç kuşkusuz, bu yaklaşımın benimsenmesi hem Türk iletişim araştırmaları hem de literatürü için hem bir yenilik ve hem de büyük bir kazanç olmuştur.

Aysel Aziz'in yapmış olduğu "Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri" başlıklı doktora çalışması, Türkiye'ye yeni girmiş bulunan bir kitle iletişim aracı olan televizyonun yetişkin eğitimindeki yerini araştıran ampirik iletişim araştırması olma özelliğini taşımaktadır. Türk iletişim literatüründe televizyon üzerinde yapılmış ilk araştırmalar arasında yer almaktadır. Araştırma ampirik bir araştırma olarak önemlidir ve dikkat çekici özelliklere sahiptir.

Çalışma, 1973 yılında bir ampirik araştırma olarak sahada uygulanmış, 1974 yılında SBF'de doktora tezi olarak savunulmuş, 1975 yılında da yayınlanmıştır. 264 sayfa uzunluğundaki çalışmada, giriş, beş bölüm ve sonuç yer almaktadır. Çalışmanın I. bölümünde yapılan deneye dayalı araştırmanın amacı, varsayımları üzerinde durulmakta, neden araştırmanın Ankara'da yapıldığı anlatılmaktadır. II. bölüm ise kalkınmakta olan ülkelerde ve Türkiye'de temel sorunlar ve bu sorunlar içerisinde yetişkin eğitimin yerine ayrılmış bulunmaktadır. III. bölümde yetişkin eğitiminde kitle iletişim araçlarından ve televizyondan yararlanma üzerinde durulmaktadır.

Türkiye'de televizyon yayınları ise IV. bölümde incelenmektedir. V. bölümde ise Ankara'da gerçekleştirilen ampirik araştırmadan elde edilen bulgularının değerlendirilmesi yapılmaktadır. VII. bölümde yapılmış bulunan ampirik araştırmanın toplu özeti ve sonucu verilmektedir.

Aysel Aziz'in toplumsal kalkınma kuramını ve yetişkin eğitimini dikkate alarak yapmış olduğu ampirik araştırmasından genel sonuç bir çıkarılmıştır: "Televizyon yayınlarının ülkemizdeki yeni ve bu yeniliğinden ötürü birçok eksiklik ve yetersizliği olmasına rağmen, kamu tarafından artan bir ilgi ile karşılanmaktadır. Kişi, eğlence, eğitim, kültür ve hatta haber kaynağını bu araca çevirmiştir" (Aziz 1975, s.238).

Aysel Aziz ayrıca yapmış olduğu ampirik araştırmasının bulgularına bakarak çeşitli sonuçlar çıkarmıştır:

1. Şimdiki durumda, televizyon yayınlarından yararlananları, daha çok yaşam düzeyi orta ve yüksek olanlar oluşturmaktadır.
2. Düşük yaşam koşullarında bulunanlar televizyon alıcılarının yüksek ücrette oluşu nedeniyle ya hiç yararlanamamakta ya da oldukça sınırlı olarak yararlanabilmektedirler.
3. Televizyon yayınları ülkemizde salt eğlence ya da eğitim ve haber aracı olarak görülmekte, her ikisinin birlikte verildiği hatta verilmesi gerektiği bir araç olarak kabul edilmektedir. Burada sözü edilen eğitim, gerek geniş anlamı ile bilgi genişletici, kültür verici eğitim ile dar anlamda kişinin yaşamında uygulayabileceği beceri ve uğraşının öğretilmesini amaçlayan eğitimidir (Aziz 1975, s.238).

Çalışmada ayrıca araştırma bulgularına göre televizyonun yetişkin eğitiminde etkin bir kitle iletişim aracı olduğu varsayımlarının geçerliliğinin kanıtlandığı belirtilmektedir.

Asıl önemli olan ise, “televizyonda yer alan eğitsel yayınların etkili olabilmesi, ulusal amaç ve ereklere destekleyici katkıda bulunabilmesi için bulguların ve kanıtlanan varsayımların da yardımı ile şu önerilerde bulunmak istiyoruz” demesidir. Bu bakımdan Aysel Aziz araştırmasının sonunda yedi öneri ileri sürmektedir:

1. Televizyon bir eğlence aracı olarak değil, bir eğitim-haber aracı olarak ele alınmalıdır.
2. Eğitici yayınların amacının ne olduğu saptanmalıdır.
3. Öğrenilmesi amaçlanan konunun izleyici grubunun özellikleri ve öğrenme yöntemleri göz önünde bulundurularak izlenmesi gereklidir.
4. Eğitsel yayının hangi izleyici grubuna sesleneceği daha önce gerek televizyondan gerekse diğer iletişim kanalları ile duyurularak, hedef izleyicinin gerek maddi gerekse manevi olarak hazırlanması sağlanmalıdır.
5. Olasılığı bulunduğu durumlarda, eğitsel yayınların yazılı basınla desteklenmesi sağlanmalı, yayından önce bu olanağın bulunduğu izleyiciye duyurulmalıdır.

6. Büyük projelerin gerçekleştirilmesini amaçlayan, örneğin okuma-yazma gibi eğitsel yayınlarda pilot proje çalışmaları yapılmalıdır.
7. Gerek yayın sırasında, gerekse yayın sonrası izleyici grupları ile karşılıklı bir iletişim kurulmalıdır (Aziz 1975, s.241-242).

Aysel Aziz'in yapmış olduğu doktora çalışması, Ünsal Oskay ve Oya Tokgöz' içinde yer aldığı Anglo-Amerikan ana akım iletişim kuramını Türkiye'de tanıtmaya ve Türkiye'ye uygulanabilirliği üzerinde durma yaklaşımından ayrılmayan bir çalışma özelliğini taşımaktadır. Ampirik çalışma olması ise, diğer iki çalışmadan ayırıcı özelliğidir.

Uygur Kocabaşoğlu'nun hazırlamış bulunduğu doktora tez çalışması (1978)

1970'li yıllarda SBF'de savunulan dördüncü tez çalışmasını Uygur Kocabaşoğlu hazırlamıştır. "Şirket Telsizinden Devlet Radyosu: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihi Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı" başlıklı doktora tezi Temmuz 1978'de SBF'de Uygur Kocabaşoğlu tarafından savunulmuş bulunmaktadır.

Radyo Tarihi (İletişim Tarihi) araştırması olarak hazırlanmış olan bu çalışma, TRT arşivlerinde bulunabilen belgelere dayanılarak hazırlanmış bir çalışma özelliğini taşımaktadır. 454 sayfa uzunluğundaki çalışma 1980 yılında yayınlanma olanağı bulmuştur. Giriş, iki kesim, dokuz bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci kesimi Türk Radyoculuğunun ilk on yılına (1926-1936), ikinci kesim ise Devlet Radyosuna (1936-1946) ayrılmıştır. Ayrıca ikinci kesim içinde (1946-1960) ve (1960-1964) yılları içindeki radyonun konumunun değerlendirilmeye alındığı da görülebilmektedir. Daha başka deyişle, radyonun Türkiye'ye girişinden TRT kurumu kuruluncaya kadar geçirilmiş dönemler incelenmeye alınmış bulunmaktadır.

I. kesimde Türk radyoculuğunun ilk 10 yılı içinde (1926-1936) özel teşebbüs elinde bulunan radyoların ayrıntılı olarak incelemesi yer almaktadır. II. kesimde ise, devletin radyoyu üstlenmesi değerlendirilmektedir. Kocabaşoğlu tarafından her iki kesim bakımından yapılan değerlendirmelere bakarak şunları söylemek mümkün görünmektedir. Tarihi belgeler ışığında Türk radyoculuğunun gelişimi kronolojik ve ayrıntılı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmanın sonuçları ise çok ilginçtir. Uygur Kocabaşoğlu'nun 40 yılı kapsayan bir döneme ilişkin belgeler bakımından yapmış olduğu değerlendirmeleri iki küme içinde toplamış olduğu görülmektedir. Her iki küme içinde çıkarmış olduğu sonuçlar yer almaktadır (Kocabaşoğlu 1980, s.421-428).

- a. Bir kitle iletişim aracı olarak radyonun nicelik ve nitelik açısından genel görünümü
- b. Türk siyasal ve toplumsal hayatında radyonun yeri ve işlevi

Birinci küme bakımından çıkarmış olduğu sonuçlara gelince,

1. Türkiye'de radyonun sağlıklı bir biçimde büyümediği görülmektedir. Radyonun yöneldiği kitle zaman içinde büyüyüp farklılaşmış olduğu halde, radyo yayınları gerek nicelik gerekse nitelik yönünden bu gelişmeye ayak uyduramamıştır (Kocabaşoğlu 1980, s.421-422).
2. Radyonun yayın politikası bakımından yazılı kuralların bulunmaması, örgütsel –yönetmel yetersizliğin bir sonucu olduğu gibi, radyo yayıncılığının kişisel ve siyasal etkilere alabildiğine açık bırakılması gibi bir sonuç doğurmuştur (Kocabaşoğlu 1980, s.422).
3. İncelenen yıllar boyunca gözlenen başka bir olgu ise, radyonun özellikle program personeli yönünden içinde bulunduğu olumsuz koşullardır. Uzmanlaşma ve profesyonelleşme görülmemiştir. Türk müziği çalışmalarının ise daha ciddi bir personel politikasına sahip olması, radyonun bu işi üstlenmek durumunda kalmasına bağlanabilir (Kocabaşoğlu 1980, s.422-423).
4. Vericiler, alıcılar, yapım olanakları v.b yönünden de radyo son derecede geri kalmıştır. Türkiye radyolarında söz programları, 1960'lara gelene değin, metin okumaktan öteye geçememiştir. Bu durumun nedeni bilgisizlik değildir. Programlar açısından gözlenen gerilik, bilmemenin değil, yapamamanın bir sonucudur. Bunun önde gelen nedeni ise, radyo örgütünün yeterince kurumsallaşamaması, radyoda çalışanların uzmanlaşmamasıdır (Kocabaşoğlu 1980, s.423).

Bununla birlikte, Türk radyoculuğunda gerek örgütsel ve yönetmel, gerekse de programcılık açısından iki atılım gözlenebilmektedir. Bunlar sırasıyla, radyonun 1940 yılında Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlanması ve 27 Mayıs 1960'dan sonra yaşanan değişikliklerdir.

1964 yılında TRT örgütlenememiş, uzmanlaşmamış, profesyonelleşmemiş bir radyoculuğu, hem de uzun yılları kapsayan uygulamalar sonucu yerleşmiş bir takım olumsuzluklarla devralmıştır (Kocabaşoğlu 1980, s.423-424).

Uygur Kocabaşoğlu'nun ikinci kesim bakımından çıkardığı sonuçlar birinci kesim ile bağlantılıdır demek yanlış olmamaktadır:

1. Nicelik ve nitelik yönünden 40 yıllık süre sonunda radyoculuğun ulaştığı yer, devletin radyodan yeterince etkin bir şekilde yararlanamadığı gerçeğidir.
2. Siyasal iktidarların radyo konusunda genellikle bilinçli oldukları, buna rağmen radyodan etkin bir şekilde yararlanamadıkları görüşünü iki noktada tamamlamak gerekmektedir (Kocabaşoğlu 1980, s.425-426).
 - a. Radyonun daha etkin kullanılması için zaman zaman girişimler olmuştur.
 - b. Ancak bu girişimler uzun soluklu ve kalıcı olmamıştır.
 - c. Radyo önceleri burjuva ve küçük burjuva kesimlerinin gereksinmelerini gidermek durumunda iken, alıcı sayısı artışı ve marjinal dinleyicilerin devreye girmesiyle bunların beklentilerini de dik-kate almak durumunda kalmıştır. Bununla birlikte, radyo esas olarak iktidarda bulunan sınıf ve tabakaların istemlerine, zevklerine uygun olarak çalışmıştır.
 - d. Türkiye'nin dış dünya ile olan ilişkilerinin özellikle Türkiye'nin Batı kapitalizmiyle bütünleşmesi sürecinde radyodan görece daha etkin bir biçimde yararlanılmış olmasıdır.

Kocabaşoğlu'na göre, 1926-1964 yılları arasındaki Türk radyosunun uygulamalarına baktığımızda şöyle bir genelleme yapabiliriz:

- a. Türkiye'de resmi ideolojinin temel öğelerinden birisi "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle"nin varlığını savunmak olmuştur.
- b. Mevcut toplum düzeninin somut, toplumsal alternatiflerini kötüleme konusunda da radyonun bir hayli etkili olduğu söylenebilir.
- c. Türkiye içinde radyonun ticari çıkarlara hizmet etme biçimleri, Türkiye'deki kapitalizmin özel koşullarına bağlı olmuştur.

Uygur Kocabaşoğlu'nun alışması Türk radyoculuğunun tarihi gelişimini derli toplu bir biçimde anlatmıştır. Aynı zamanda kitle iletişim aracı olan radyoyu çeşitli açılardan irdelemiş olan bir çalışma olma özelliğini de taşıtmaktadır. alışması Türk radyoculuğu bakımından tarihi bir belge olmakla kalmayıp, radyoculuğun gelişim sürecini de kronolojik olarak değerlendirmiş bir çalışmadır.

Nilgün Abisel'in sinema üzerine yapmış olduğu alışma (1978)

SBF'de 1970'li yıllar içinde iletişim tezi olarak yapılmış bulunan beşinci alışma Nilgün Abisel tarafından hazırlanmış bulunmaktadır. 1978 yılı Temmuz ayında savunulan alışma "Türk Sinemasının Gelişimine Genel Bir Bakış" adını taşıtmaktadır. Giriş, 3 bölüm ve sonuçtan oluşan çalışma 186 sayfa uzunluğundadır. Tez yayınlanmadığı için, teze SBF Kütüphanesinin doktora tezleri arasından ulaşılabilmıştir.

Nilgün Abisel yapmış olduğu doktora çalışmasının giriş bölümünde Türk sinemasının yapısına ve işleyişine dair bilgilerin çok az derlendiğinin üzerinde durarak, sürekli veri ve malzemenin sağlanmasında zorluklar bulunduğuna işaret etmektedir. Konunun seçilmesinin yadırganması nedeniyle, yaptđđı çalışma için gözlemlerle bilgi toplanıldığını, kendisine daha çok Yeşilçam'daki sinema çalışanlarının destek verdiğini ifade etmekte ve eklemektedir:

Türk sinema endüstrisinde ham madde üretimine geçilemediği gibi, karmaşık teknolojik sistemler gerektiren aygıtların üretimi de kuşkusuz ülkemizde yapılamamaktadır. Bu eksik yn ilk günden bu yana sinemamızın ana sorunlarını hazırlamıştır. Türk sinema dünya sineması içinde kendine özgü bir yer sağlayabilecek ve gelişen uluslararası film alışverişinden pay alabilecek denli yetkin ürünler verememektedir. Türk sineması uzun süre kolay kar getiren maceracı bir meslek olmaktan öteye gidememiştir (Abisel, 1978).

Nilgün Abisel alışmasının II. bölümünde Türk sinema sisteminin işleyişini anlatmaktadır. Bu yönden film yapımı, film yapımcısı, film yapma fikri, mali olanaklar, ham madde, yapım işlemleri, yapım maliyetleri, filmlerin pazarlanması, dağıtım sistemi, işletmeciler, seyirci ile yabancı filmlerin Türk sinemasına etkisini tartışmaya almaktadır. Çalışmanın III. bölümünde Nilgün Abisel Türk Sinemasına ilişkin yasal düzenlemeleri değerlendirmektedir.

Asıl önemli olan ise Abisel'in çalışmasının sonuç bölümünde söylemiş olduklarıdır denilebilir:

1. Sinema alanının bugünkü durumuna ilişkin olan nokta, kapitalist ekonomik sistemin geçerli olduğu ülkemizde, bazı sektörlerde bu sistemin kurallarının daha çok işlerlik kazanmasına karşın, sinemanın bu konuda da diğer sektörlerle göre geride kalmış olmasıdır (Abisel 1978, s.183).
2. Türkiye’de yerli film yapımına girişmek ve sürdürmek, olumsuz bu durumda, elindeki çok az sermayeyi kaybetmekten büyük zarar görmeyecek olan, maliyeti alabildiğince düşük tutarak kar elde etmeye çalışan serüven meraklısı girişimcilere kalmıştır. Yabancı film ithalatı bugün de yerli yapımlara oranla daha karlı bir girişim niteliğini korumaktadır (Abisel 1978, s.184).
3. Siyasal iktidarlar, Türk sinemasının verdiği ürünlerin evrensel standartlarının uygunluğu konusunda herhangi bir yönlendirmeye gitmemiş ancak filmlerin içeriğinin egemen sınıfların konumunu tehlikeye sokup sokmaması açısından denetlemeyi uygun bulmuştur (Abisel 1978, s.185).
4. Önemli ölçüde yatırım sermayesi gerektiren sinema endüstrisinin Türkiye’de gösterdiği bir başka farklılık da, hammaddesinin ve aygıtlarının tümüyle yurtdışından ithal edilmesidir (Abisel 1978, s.185).
5. Türk sinemasında yıllar boyu duyulan gereksinmelerin kural dışı yollardan sağlanması, temelinde yine girişimci sermayesizliği yatan, üretim, dağıtım, gösterim sürecinin kopukluğu sonucunu doğurmuştur. Türk sinemasında, film yapımı giderlerinin tefeci niteliğindeki işletmeciler tarafından karşılanması özel bir durum yaratmaktadır. Bu da çok değişik bir işletmecilik modelidir. Bu model zaten pek çok açıdan yetersiz yapımcıların ürettiği filmlerin bir de parayı veren tefeci işletmecilerin sinemada belirleyici bir rol oynamalarına yol açmaktadır (Abisel 1978, s.185-186).
6. Kısıtlı parasal olanaklarla ve küçük yatırımlarla işleyen, Türk sinema endüstrisinden önemli ölçüde kaynak kaybı olmamaktadır.
 - a. Gişe hâsılatlarından denetimsizlik nedeniyle olan kayıp, salon sahipleri ve işletmecilerin yapımcıya gitmesi gereken gelirleri sinema dışına sızdırmasıyla olmaktadır.
 - b. Nakit para ödeyerek film izleyen seyirciden elde edilen hâsılatın paylaşılmasında senet kullanımı, Türk sinema endüstrisinde bir diğer parasal değer kaybına neden olmaktadır.

- c. Milyonlarca lira, senet kıran faizciler eliyle sinema dışına çıkarılmaktadır.
- d. Son yılların ekonomik dar boğazları Türk sinemasını içinden çıkılması çok güç gibi görünen bir duruma itmişse de, çok köklü önlemler alınmadıkça ya da yepyeni bir düzenlemeye gidilmedikçe, getirilecek pek çok çözüm sistemin işleyişini temelde etkilemeyecek gibi görünmektedir (Abisel 1978, s.186).

Nilgün Abisel'in yapmış olduğu çalışma tümünden özel sektör elindeki sinemanın durumunu anlattığı için kendisinden önce hazırlanmış olan dört doktora tezinden ayrılmakta olduğunu söylemek gerekir. Bu çalışmasıyla, Türk iletişim araştırmaları açısından çok önemli noktalara parmak basmış bir çalışma hazırlamıştır.

Değerlendirme

1960'lı yılların sonu itibariyle ve 1970'li yıllar içinde hazırlanmış bulunan 7 çalışma artık Türk iletişim literatürü içinde çoktan yerlerini almış bulunmaktadır. Bu araştırmalar bakımından karşılaştırmalı olarak bir değerlendirilme yapıldığında ise, aşağıda sıralananları söylemek mümkün olmaktadır:

1. SBF'de hazırlanan tezler, o yıllar Türkiye'sinde geçerli olan koşullar ve çıkarılmış bulunan yeni yasal düzenlemeler dikkate alınarak ve önemsenerek hazırlanmış bulunan çalışmalar özelliğini taşımaktadırlar. Dönemin ruhunu ve inancını yansıtmak için büyük bir çaba göstermişlerdir.
2. Doktora tezlerini hazırlayanlar büyük zorluklarla karşılaşarak veri ve belge toplamışlardır. Zorluklara göğüs germekten kaçınmamışlardır.
3. Bu çalışmalar bir veya iki kitle iletişim aracını gündemlerine alarak, bu araçların üzerinde fikir yürütülür, konuşulur, tartışılır bir konuma getirmişlerdir.
4. Medya ve siyaset arasındaki yakın ilişki, hazırlanmış bulunan çalışmalara doğrudan veya dolaylı olarak yansımış bulunmaktadır.
5. Bu çalışmaların hepsi geçirilen bir akademik eğitim sonucu olarak bir unvan kazanmak yönünden olduğu kadar aynı zamanda, eğitim amacına dönük olarak hazırlanmış bulunan çalışmalar özelliğini taşımaktadırlar.

6. Cengiz İ. Taşer ve Ersan İlal iletişim hukuku açısından Türk iletişim literatürüne katkıda bulunmuşlardır. Buna karşın Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz, Uygur Kocabaşoğlu ve Nilgün Abisel daha sonraki yıllarda yapılacak olan iletişim araştırmalarının çerçevesini çizmişler ve yönünü belirlemişlerdir.

Kaynakça

- ABİSEL, N. (1978) *Türk sinemasının gelişimine genel bir bakış*. Yayınlanmamış tez (Doktora, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi).
- AZİZ, A. (1975) *Televizyonun yetişkin eğitimdeki yeri ve önemi*. No:148. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü Yayınları.
- İLAL, E. (1972) *Radyo hürriyeti, özerklik ve 1961 anayasası*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- KOCABAŞOĞLU, U. (1980) *Şirket telsizinden devlet radyosuna: TRT öncesi dönemde radyonun tarihi gelişimi ve Türk siyasal hayatı*. No:142. Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- OSKAY, Ü. (1970) *Gelişim açısından kültür devrimi*. Yayınlanmamış tez (Doktora, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi).
- OSKAY, Ü. (1971) *Toplumsal gelişimde radyo ve televizyon: gelişmişlik açısından olanaklar ve sınırlar*. No:2. Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- TAŞER, İ. C. (1969) *Radyonun organizasyonu ve özerkliği (mukayeseli bir anayasa hukuku araştırması)*. No:5. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TOKGÖZ, O. (1972) *Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde radyo ve televizyon sistemleri: mukayeseli bir araştırma*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- TOKGÖZ, O. (1985) Siyasal iletişim. ATAUZ, S. (der.) içinde. *Türkiye’de sosyal bilim araştırmalarının gelişimi*. Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s.97-116.
- TOKGÖZ, O. (2000) Türkiye’de iletişim araştırmaları nereden nereye? *Kültür ve İletişim*, 3(2), s.12-30.
- TOKGÖZ, O. (2006) Türkiye’de iletişim araştırmalarında iletişim eğitiminin rolü ve önemi [Çevrimiçi]. <http://globalmedia-tr.emu.edu.tr>.
- YALMAN, A. E. (1974) *The development of modern Turkey as measured by its press*. USA: Columbia University.

Değini

Emek ve Temsil Ekseninde Günümüz Medyasında Kadınlar Sempozyumu'nun Ardından

Çağla Kubilay

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi ve ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampusunun işbirliğiyle düzenlenen “Emek ve Temsil Ekseninde Günümüz Medyasında Kadınlar Sempozyumu” 8-9 Mayıs 2014 tarihlerinde yapıldı. ODTÜ KKK Kültür ve Kongre Merkezi'nde gerçekleştirilen sempozyumun amacı, “emek süreçleri ve temsil sorunu çerçevesinde medyada kadınların var oluş biçimlerini irdeleyen bir bilimsel platform oluşturmak” olarak saptanmıştı. Bu bağlamda “medya sektöründe çalışan kadınların konumları ve sorunları”, “medyada çalışan kadınlara yönelik yatay ve dikey ayrımcılık biçimleri”, “medya sektöründeki cinsiyetçi yapılanma karşısında çözüm önerileri”, “medyada kadınların temsil düzeyi ve biçimleri” ve “medyada kadın imgeleri” gibi temalar başta olmak üzere medya ve kadın konusunda çalışan bilim insanlarına çağrı yapılmıştı. Türkiye ve KKTC'nin 15 üniversitesinden 32 bilim insanının katıldığı sempozyumda, emek süreçleri ve temsil sorunu bağlamında medyada kadınların var oluş biçimleri çeşitli boyutlarıyla ele alındı. Sempozyumda “sinema ve toplumsal cinsiyet”, “cinsellik ve beden politikaları”, “popüler kültürde kadın temsilleri”, “kadına yönelik şiddet”, “kadın emeği ve medya”, “yeni medyada kadın imgeleri”, “reklam ve toplumsal cinsiyet” ve “medyada kadınlık halleri” başlıklı 8 oturumda toplam 28 sunuş yapıldı.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

İki gün süren sempozyum, Kampus Rektörü Prof. Dr. Turgut Tümer ve Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanları'ndan Doç. Dr. Özgür Erdur Baker'ın yaptıkları açılış konuşmalarıyla başladı. Açılış konuşmalarının ardından Gloria Bremer ve Maria Luisa Gambale'nin yönettikleri *Sarabah* adlı film gösterildi. 2011 yapımı film, Senegalli kadın şarkıcı ve aktivist Sister Fa'nın kendi ülkesinde kadın sünnetini engelleme mücadelesine odaklanıyordu. Film gösteriminden sonra Maria Luisa Gambale, kadın yönetmenlerin kadın konulu filmlerinin dağıtımını ele alan bir sunuş yaptı.

Öğleden sonra başlayan "Beyaz Perdeden Yansıyanlar: Sinema ve Toplumsal Cinsiyet" başlıklı ilk oturumun ilk bildirisini Selçuk Üniversitesi'nden Dr. Sinem Evren Yüksel sundu. "Komedi Filmlerinde Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin İnşası" başlıklı bildirisinde Yüksel, 2000 sonrası üretilen popüler komedi filmlerinden hareketle, komedinin ataerkil ideolojinin cinsiyet kodlarıyla ilişkilene biçimine ve toplumsal cinsiyet kimliklerine dair egemen söylemlerin kırılmasında ya da yeniden üretilmesinde oynadığı role odaklandı. Yüksel, çözümlendiği filmlerin önemli bir kısmında toplumsal cinsiyet ideolojisinin yeniden üretiminin baskın olduğunu, ancak zaman zaman kırılmaların da gözlemlendiğini ifade etti. Oturumun ikinci bildirisi ise Ankara Üniversitesi'nden Dr. Eren Yüksel'e aitti. Yüksel, Kadın yönetmenlerin 2000 sonrası çektiği minimalist nitelikli filmlerde erkek kimliğinin inşa edildiği biçimini sorunsallaştırdığı bildirisinde, erkekliğin sorgulanmasına ilişkin anlamların bu filmlerde dolaşıma sokulduğunu vurguladı. Yüksel, kadın yönetmenlerin filmlerinde kadınların baskı altına alınış biçimleri dile getirilirken erkekliğin de problemleri bir alan olduğuna işaret edildiğini belirtti. Oturumun son konuşmasını Ankara Üniversitesi'nden Tolga Ulusoy yaptı. Hayao Miyazaki'nin filmleri aracılığıyla, animasyon dünyasındaki kadın karakterlerin çözümlenmesini ve toplumsal cinsiyetlendirilişlerini inceleyen Ulusoy, yönetmenin filmlerinin mevcut cinsiyet rejimine yönelik mücadelede önemli fikirler ortaya koyduğunu ifade etti. Ulusoy, özellikle de Disney animasyonları ile karşılaştırıldığında Miyazaki filmlerinin toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sunumu açısından önemli bir alternatif olduğunu vurguladı.

İlk günün ikinci oturumunun teması, cinsellik ve beden politikalarıydı. Oturumun ilk sunuşunu yapan Atatürk Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Elif Küçük Durur ve Elif Taner, Türk sinemasında bekâretin temsili farklı yıllarda yapılmış beş film üzerinden analiz etti. Durur ve Taner, bekâretin temsili açısından farklı yıllarda yapılan filmlerde herhangi bir söylemsel değişim olmadığını, bekârete yönelik erkek egemen söylemin sürdüğünü iddia

ettiler. Oturumun ikinci konuşması ise bana aitti. “İslâmi-Muhafazakâr Kadın Köşe Yazarlarının Perspektifinden Kürtaj Tartışması” başlıklı bildirimde, İslami kesimin kadın yazarlarının kürtaja ilişkin yaklaşımlarını, hem yasağı savunan İslami kesimin erkeklerine hem de “bedenim benimdir” anlayışını savunan kadınlara karşı yürüttükleri söylemsel mücadele düzleminde ele aldım. Üçüncü konuşmacı olan Ankara Üniversitesi’nden Dr. Deniz Sezgin ise “Medyada Kadın Sağlığı” başlıklı bildirisinde, yazılı basında kadın sağlığının yer alma biçimlerine odaklandı. Sezgin, ulusal basından çok sayıda gazeteyi incelediği çalışmasında kadınlara ilişkin sağlık haberlerinin sayısının sınırlı olduğuna ve bu haberlerin belirli konular etrafında çerçevlendiğine işaret etti. Oturumun son konuşmasını Bülent Ecevit Üniversitesi’nden Araş. Gör. Atilla Barutçu yaptı. “*Masters & Johnson Cinsellik Araştırması*’nın Gösteremedikleri: “Masters of Sex” Dizisi Üzerinden 1950’ler Amerikasında Kadınlık Halleri” başlıklı bildirisinde Barutçu, dizinin kadın karakterleri üzerinden anelik, cinsellik ve beden konularını feminist bir bakış açısıyla ele aldı.

Sempozyumun ikinci gününün sabahında iki paralel oturum yapıldı. İlk paralel oturumun teması, kadınlara ilişkin en yakıcı sorunlardan biri olan kadına yönelik şiddetti. Bu oturum, şiddet meselesini geniş bir perspektiften ele alan Prof. Dr. Güzin Yamaner’in “*Köpekdişi (Kynodontas)* Filminde Aile, Ebeveynliğin Sınırları ve Çocuk Eğitiminde Şiddet Olgularına Feminist Bir Bakış” başlıklı bildiri ile başladı. Feminist eleştirel pedagoji, şiddet ve toplumsal cinsiyet çalışmaları literatüründen hareketle toplumsal cinsiyet hiyerarşileri bağlamında filmi analiz eden Yamaner, filmin ailenin çocuklar için güvenilir bir yer olup olmadığı, ebeveynliğin ve ebeveynlerin çocukları üzerindeki tasarrufunun sınırları gibi konuları tartışmaya açtığına işaret etti. Galatasaray Üniversitesi’nden Simge Süllü ise “Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinde Etik: Sarai Sierra Örneği ve ‘Diğerleri’” başlıklı bildirisinde doğrudan kadına yönelik şiddet meselesi üzerinde durdu. Türkiye’nin gündeminde önemli bir yer işgal eden Sierra cinayetine ilişkin haberler ile yine aynı dönemde yayımlanan diğer kadına yönelik şiddet haberlerini *Hürriyet* gazetesi üzerinden inceleyen Süllü, haberlerdeki etik ihlallere dikkat çekti. Oturumun son konuşmacısı Başkent Üniversitesi’nden Araş. Gör. Didem Hekimoğlu-Tunceli ise, kadına yönelik şiddet ve şiddeti önlemeye dönük kampanyalarla ilgili olarak Başkent Üniversitesi çalışanları ve öğrencileri üzerinde yürüttüğü araştırmanın sonuçlarını paylaştı.

Sabah yapılan ikinci paralel oturumda popüler kültürde kadın temsilleri tartışıldı. İlk konuşmayı yapan Yeditepe Üniversitesi’nden Dr. Özlem Akka-

ya, “Kadın Yayıncıların Popüler Kültürde Değişen İmajları” başlıklı bildirisinde 1970’lerde ve 1980’lerde haftalık televizyon dergilerinin yayıncı kadınları temsil etme biçimlerini ele aldı. Akkaya, incelenen yıllarda televizyon dergilerinin yayıncı kadınları çoğunlukla ev kadını ve anne kimliklerini öne çıkararak temsil ettiğini; ancak 1980’lerde dönemin tüketimci değerleri yaygınlaştırma politikasına uygun olarak kadınların bireyselliklerinin de vurgulanmaya başlandığına işaret etti. Oturumun ikinci bildirisini, Ankara Üniversitesi’nden Araş. Gör. Emine Gülal ve Araş. Gör. Türker Şahin’e aitti. “Olmayan Kadının Adı: Nil Karabrahimgil ve ‘Modern Kadın’ Şarkıları” başlıklı bildirisinde Karabrahimgil’in şarkılarını Lacancı psikanalizden hareketle çözümleyen Gülal ve Şahin, şarkıcının “özgür kız” imajı ve “modern, ideal kadın” göstereniyle tanındığını, ancak şarkılarında belirli anlamların yeniden üretildiğini belirttiler. Konuşmacılar, dolaşıma sokulan bu anlamların “özgür kız” imajının aksine “erkeğin tamamlayıcısı olma gayretindeki modern kadın” a işaret ettiğini ileri sürdü. Oturumun üçüncü konuşması, uzun süredir Türk televizyonlarında yayımlanan Arçelik reklamlarındaki toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkındaydı. Ankara Üniversitesi’nden Zeynep Saygın Sarbay, “Her Genç Robotun Hayali: Arçelik Reklamlarında Kullanılan Animasyonların Kadın ve Erkek Temsilleri” başlığını taşıyan bildirisinde, reklamlarda yer alan Çelikle’nin bir robot olarak “ideal kadın” temsiline hizmet ediş biçimini, evlilikteki rolü ile hetero-normatif bir yapıda bir öteki olarak yer alışı değerlendirildi. ODTÜ’den Hanen Çiftdoğan, oturumun son konuşmacısıydı. Çiftdoğan, konuşmasında, 2011-2012 futbol sezonunda seyircisiz oynama cezası olan maçlara kadınların alınmasına ilişkin kararı merkeze alarak, bu uygulama öncesi ve sonrasında medyada futbola ilişkilendirilen kadın imajındaki değişimler üzerinde durdu.

Sempozyumun ikinci gününde öğleden sonra dört paralel oturum yapıldı. Paralel oturumların birincisi, sempozyumun temel eksenlerinden biri olan emek süreçleri üzerineydi. “Kadın Emegi ve Medya” başlıklı oturumda medyada kadın çalışanların durumu ve sorunlarına odaklanan bildirilerden ilki, Çukurova Üniversitesi’nden Doç. Dr. Nüket Elpeze-Ergeç ve Yard. Doç. Dr. Tülay Görü-Doğan’a aitti. “Medyada Emek Bağlamında Kadının Varoluşu” başlıklı bildiride, yerel medyada çalışan kadınların koşulları ve toplumsal cinsiyet bağlamında yaşadıkları sorunlar Adana ili örneği üzerinden değerlendirildi. Kadın gazetecilerin kendilerine “gazeteci” demekten çekinmesi, bunun yerine “medya emekçisi, basın emekçisi” sözcüklerini tercih ettiklerinin bulgulanması bildirinin dikkat çeken sonuçlarından biriydi. Oturumun ikinci bildirisini, Galatasaray Üniversitesi’nden Yard. Doç. Dr. Gülsün Güvenli

ve Araş. Gör. Melda Sunar'ın ortak çalışmaları olan "Dizi Sektöründe Çalışan Kadınlar" başlığını taşıyordu. Bildiriyi sunan Güvenli, dizi sektöründeki erkek egemen yapılanmadan hareketle, kadınların bu alanda işgücüne katılım biçimlerini 49 yerli dizinin jenerikleri temelinde değerlendirdiklerini ifade etti. Güvenli, kadınların dizi sektöründe yer almalarına rağmen yönetmenlik, yapımcılık, teknik kısım gibi bazı alanların "erkek alanı" olarak görülmeyle devam ettiğini ve kadınların bu alanda var oluşlarının sınırlı olduğunu belirterek dizi sektöründeki yatay ayrımcılık biçimlerine dikkat çekti. Üçüncü bildiri, Işık Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Nalan Büker'e aitti. Televizyon sektöründe çalışan kadınların sorunlarını ele alan Büker, kadınların işgücüne katılımında 1990'ların oranlarına ulaşmaya çalıştığını vurgulayarak bu sektörde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğini söyledi. Kadın ve erkeklerin eşit düzeyde temsilinin önemine dikkat çeken Büker, eşitliğin sağlanabilmesi için ayrımcılıkla mücadele kanununun geliştirilmesi, RTÜK ve RATEM Akademi'nin ortak çalıştay düzenlemesi, İŞKUR ve sektör işbirliği ile yürütülen politikaların revize edilmesi gibi çeşitli önerilerde bulundu. Oturumun son konuşmasını ise Kastamonu Üniversitesi'nden Araş. Gör. Şeyma Balcı yaptı. Balcı, "Yerel Medyada Kadın Gazeteciler: Kastamonu Örneği" başlıklı bildirisıyla Kastamonu'da yayımlanan 16 gazetede çalışan 15 kadın gazeteci ile yaptığı anket ve derinlemesine görüşme teknikleriyle elde ettiği sonuçları paylaştı.

"Kadın Emeği ve Medya" oturumuna paralel olan oturum, "Reklam ve Toplumsal Cinsiyet" başlığını taşıyordu. Lefke Avrupa Üniversitesi'nden Dr. Esra Aydın-Kılıç, "cam tavan sendromu"nu merkeze alarak kadınların toplumsal rollerinin televizyon reklamlarında kurgulanma biçimlerine dair bir değerlendirme yaptı. Oturumda ikinci olarak Ankara Üniversitesi'nden Araş. Gör. Esra İnce ve Dr. Deniz Sezgin, toplumsal cinsiyet ekseninde televizyon reklamlarında kadın imgesinin kullanımına ilişkin bir sunum yaptı. Atatürk Üniversitesi'nden Tolgahan Ünal, kadın ve erkek dergilerindeki reklamlar üzerinden bir toplumsal cinsiyet analizi yaparken, ODTÜ KKK'dan Deniz Mat Artun ise 1970-2010 yılları arasında yazılı ve görsel medyada yayımlanan reklamlarda, kadınların temsilinde yaşanan değişimi ve bu değişimin nedenlerini ele aldı.

Sempozyumun son iki paralel oturumunun ilkinde, "Medyada Kadınlık Halleri" tartışıldı. Oturumda ilk olarak Mersin Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Aslıhan Ardiç Çobaner, "Medyada Kadına Yönelik Stereotipler: 'Sığara İçen Kadın İmgesi' " başlıklı sunuşunu yaptı. Medyada kadınlık rolleri-

nin belirli imgeler ve yaşam tarzları doğrultusunda sunulduğunu, bunlardan birinin de kadının cinsel kimliği olduğunu belirten Ardiç-Çobaner, Türk basınından seçtiği dört gazetede sigarayla ilgili haberlerde ve yazılarda kullanılan görsellerde “sigara içen kadın” imgesine odaklandı. Konuşmasında, “sigara içen kadın” görsellerinin basında sıklıkla kullanıldığını ve söz konusu görsellerde kadına yönelik cinsiyetçi bakış açısının “özgürlük, incelik, çekicilik ve arzu edilir olma” stereotipleri yoluyla sürdürüldüğünü ifade etti. Oturumun ikinci konuşmasını Başkent Üniversitesi’nden Öğr. Gör. Nesli Tuğban Yaban yaptı. Medya sektöründe çalışan kadınların, kadın kimlikleri nedeniyle emeklerinin görmezden gelindiğini ifade eden Yaban, kadın emeğinin kayboluşunu medyada yer alan kadın imgeleriyle ilişkisi bağlamında tartıştı. Sanat yapıtlarında temsil edilen kadın imgesi ile medyadaki kadın temsilleri arasında kurduğu bağlantıyla dikkat çeken konuşmasında Yaban, medyada dolaşıma giren kadın imgeleri nedeniyle, üretim aşamasında olan kadınların görmezden gelinerek kadınların bir tür “vitrin” olarak sergilendiğine işaret etti. Oturumun üçüncü ve son konuşması ise yine Başkent Üniversitesi’nden Araş. Gör. Sevil Bal’a aitti. “Annelik Olgusunun Yeniden Üretimi Sürecinde Reklamları Konumlandırmak: Anneler Günü Kampanyaları İçerikli İnternet Reklamları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme” başlıklı bildirisinde Bal, son beş yılda farklı sektörlerde faaliyet gösteren kurumların internette yayımlanan anneler günü temalı ilan ve broşürlerindeki annelik mitini tartıştı.

Sempozyumun nihai oturumu, iletişim çalışmaları alanında önemli bir yer tutan yeni medyaya ilişkindi. Üç konuşmanın yapıldığı oturumda ilk olarak Ankara Üniversitesi’nden Araş. Gör. İlkin Esen Yıldırım “Toplumsal Cinsiyet Üzerinden ‘Reklamdaki Kadın’ı Okumak: Morhipo Örneği” başlığını taşıyan bildirisinde internet alışveriş sitelerinden Morhipo’nun televizyonda yayımlanmış reklamlarındaki kadın imajını ele aldı. Yıldırım, sunuşunda Morhipo reklamlarında sunulan “tüketmek için rekabet eden kadın” imgesinin altını çizdi. İkinci konuşmacı Gazi Üniversitesi’nden Dr. Pelin Öztürk-Göçmen de Yıldırım’a benzer şekilde yeni medya reklamlarındaki kadın imgesine odaklandı. Öztürk-Göçmen, Facebook’ta yer alan reklamlar üzerinden anlamın yeniden üretimi ve temsil kavramları ekseninde kadın imgesinin medyada dönüştürülme biçimi üzerinde durdu. Gazi Üniversitesi’nden Kamil Mingü, “THY Ruj Yönetmeliği ve Kamusal Alan Kapsamında Yer Alan Yeni Medyadaki Tepkilerin Etkisi” başlıklı sunuşu ile oturumun son konuşmacısı oldu. THY’nin kadın kabin memurlarının kırmızı ruj kullanmasının yasaklanmasını kamusal alanda ataerkil örüntülerin sürdürülmesi olarak nitelendiren Mingü, bu çerçevede haberlere yapılan okuyucu yorumlarını ele

aldı. Söz konusu yasağa internet ortamında gelen tepkilerin yasağın kaldırılmasında etkili olduğunu ifade eden Mingü, buradan hareketle internetin bir toplumsal güç olarak önemine dikkat çekti.

İletişim, güzel sanatlar ve kadın çalışmaları gibi farklı ama birbiriy-le kesişen alanlardan gelen araştırmacıları buluşturan sempozyum, ODTÜ KKK'nın misafirperverliği ile oldukça sıcak bir ortamda yapıldı. Kısa bir sürede hayata geçirilen, yoğun ve titiz bir çalışmanın ürünü olan sempozyumda hemen hemen hiçbir aksaklık yaşanmadı. Gerek medya, gerekse kadınlar üzerindeki baskıların neoliberal ve neomuhafazakâr politikalar doğrultusunda artırıldığı bir dönemde, bu iki sorunlu alanı bir arada ele alan bilimsel toplantıların sürdürülmesi gerekliliği sempozyumda ortaya çıkan en önemli sonuç oldu.

Kitap Eleştirisi

“Azınlıklar, Ötekiler ve Medya” Üzerine

Tezcan Durna

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

Azınlıklar, Ötekiler ve Medya

Der.: Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban
İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 362 sayfa.

“Öteki kimdir?” sorusunun yanıtını vermek kolay değildir. Aslında bu soruya verilebilecek en kestirme ve ham yanıt “hepimiz bir diğerimizin ötekisiyiz” dir. Ancak bu yanıtı ekonomik, siyasal, toplumsal ve psikolojik perspektifle değerlendirdiğimiz anda “öteki”nin siyaseten ne işlev gördüğünü de anlamaya başlarız. Hepimiz bir diğerimizin ötekisiyiz, ancak bir toplumsal birlik, cemaat ya da topluluk söz konusu olduğu zaman, öteki, bir toplumsal bütünlüğün bir diğerini ezmesi ya da tahakküm altına almasına neden olan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Öteki her zaman ya azınlık ya güçsüz ya da marjinaldir. Öteki tam da bu nedenlerle “acayip”tir, “tuhaf”tır, “ahlak dışı”dır ve “yadırgatıcı”dır. Öteki, eğer toplumsal alanı bir bahçe olarak düşünürsek, ayıklanması, ıslah edilmesi ya da bunların hiçbiri yapılamıyorsa sökülüp atılması gereken “ayrık otu”dur. Her zaman bahçedeki “işe yarar” sebzeleri boğacağından korkulan yabancı ottur. Aslında bu algının temelinde ekonomik

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

kaygılar yatar. Toplumsal alanda üretim aygıtlarını elinde bulunduranlar, diğerlerini öteki olarak tarif ederler. Bu tarif kabul görüp hegemonik hale geldiği anda, üretim aygıtlarına sahip olmayanlar çeşitli kategoriler halinde “ötekiler” olarak ilan edilmeye ve marjinalleştirilmeye başlanır.

Aslında Türkiye özelinde düşündüğümüz zaman “öteki” olarak tarif edilen her kesimin çoğunlukla ekonomik olarak güçsüz olduğunu görürüz. Romanlar, Aleviler, Kürtler, Ermeniler, Rumlar, LGBT bireyler ve ateistler ekonomik olarak güçsüz oldukları için de bir anlamda ötekidirler. Kendilerini nasıl tanımladıkları üzerinden değil, gücünün onları nasıl tanımladığı üzerinden bir kimlik sahibi olurlar. Örneğin bir Alevi “ben böyle inanıyorum” der, buna karşılık egemen, “hayır sen böyle inanamazsın, böyle inanırsan ‘Ali’siz Alevi’sindir”¹ der. Yani öteki kendisini nasıl tarif ederse etsin son noktayı egemen koyar. Bu son noktanın meşrulaştırılması ve hegemonik hale gelmesinde ise yaygın medyanın son derece hayati bir yeri vardır. Çünkü yaygın medya toplumun vasatına hitap eder ve egemenin dilini halkın tüm kesimlerine tercüme eder.

Medyanın ötekilerin egemen tarafından tarif edilmesindeki hayati rolüne dikkat çekmeyi amaçlayan bir derleme geçtiğimiz aylarda Ayrıntı Yayınları’ndan çıktı. Kitabın derleyenleri Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban önsözde, medyanın egemenlerin ötekilere karşı kullandığı en önemli baskı araçlarından biri olduğuna dikkat çekerek “öteki” konusundaki araştırmanın medya ayağının ne kadar önemli olduğunu vurguluyorlar. Kitabın en dikkate değer iddialarından biri, medyanın “ötekileri” egemenin diliyle tarif etme eğiliminin Cumhuriyetin kuruluşuna kadar götürülebileceği. Zira yazarlar önsözlerinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin, kuruluşundan bu yana “Türk-Sünni” çoğunluğun dışındakileri “öteki”leştirdiğini, sistemli ve sürekli bir devlet politikasıyla onları tehdit olarak gördüğünü hatırlatıyorlar (s.9). Bu teamül doğal olarak basın/medyanın da teamülü olarak benimseniyor. Zira basın, başından itibaren devletin/egemenin bir propaganda aracı olarak görülmüş; ister gönüllü isterse de zorunlu olarak resmi ideoloji benimsenmiş; bunun dışındaki bakışlar/duruşlar; baskılar, zulümler ve hatta suikastlar yoluyla bertaraf edilmiştir. Kitapta yer alan yazıların neredeyse tümünü, Türkiye Cumhuriyeti tarihi içindeki ötekilerin bertaraf işlemlerinin tarihi olarak okumak mümkün görünmektedir.

•••••

1 Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Köln’de 2014 Haziran’ındaki Gezi Olayları’nın yıldönümünde polisin tavrını protesto eden Alevileri “Alisiz Aleviler” olarak tanımlamıştı.

Kitap Gündüz Vassaf'ın şiirsel ve fazla gerçekçi önsözünü başlıyor. Vassaf, önsözünde son yıllarda neden öteki ve azınlıklar üzerine bu kadar fazla söz söylendiğine ilişkin kendi yaşamından ve Türkiye tarihinden hazin örneklerle ironik bir yanıt veriyor. Vassaf aslında bu ülkenin her daim ötekilerinin olduğunu, ancak Türkiye tarihinde “benim” diyen herkesin bir şekilde hedef haline geldiğini hatırlatarak şöyle devam ediyor: “Çocukluğumda elinizdeki kitapta değinilen ‘öteki’ sorunları yoktu. Yoktu çünkü bilincimizde ‘onlar’ yoktu. Onlar da korkularından ‘ben varım’ diyemiyordu. Daha geçen gün bile taksidi Ermeniler hakkında atıp tutan şoföre yolcusunun ‘Ben Ermeni’yim’ demesine ‘Estağfurullah’ diye karşılık verildiği bir ülkede yaşıyoruz”(s.14).Vassaf'ın şiirsel bir üslupla yazdığı şu satırlar da “Türk-Sünni” erkeğin kadın konusundaki ikircikli ve hastalıklı tavrını çok iyi ortaya koyuyor. Zira kadınlar tam da ataerkinin ürettiği toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkardığı güçsüzleştirici etki nedeniyle Türk toplumunun belki de en büyük nüfuslu ötekisi konumundadır. Akli başında bir erkeğin suratına tokat gibi çarpacak şu kısacık soru cümlesinde şöyle diyor Vassaf: “Takım tutan, maça giden kadını ‘Bizden’ diye sahiplenen erkekler, ‘Bizden olmayan kadınların’ ırzına geçmeyi meşrulaştırıyor mu?”(s.12).

Baskın Oran, ise “Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu?” başlıklı yazısında, kendi uzmanlık alanıyla ilgili ve Osmanlı'dan günümüze azınlıkların tarihsel, sosyolojik ve özellikle de hukuksal konumunu netleştirmeye çalışıyor. Öncelikle azınlık olgusunun dünyada ve Türkiye’de nasıl ortaya çıktığını, hangi anlaşmaların Osmanlı/Türkiye’de hangi azınlığa ne gibi hakları tanıdığını tarihsel arka planıyla açık bir biçimde anlatıyor. Aslında Oran'ın anlattığı bu bilgiler, pek çoğumuzun zihninden resmi tarih anlatılarıyla silinen gerçeklikler. Bu gerçeklerin zihnimize işlenen resmi ideoloji tarafından nasıl üstünün örtüldüğünü, evrensel hukuk çerçevesinden baktığımız zaman bir yere oturduğunu Oran, tafsilatlı yazısında bize gösteriyor. Yazar, Lozan Anlaşması'yla Türkiye'deki azınlıklara verilen hukuksal statülerin bile neredeyse hiçbirine Türkiye Cumhuriyeti'nin uymadığını, bunu da güvenlik kaygıları ve homojen bir ulus devlet olma kaygısıyla meşrulaştırdığını tüm açıklığıyla ortaya koyuyor. Velhasıl, Oran'ın anlatımına göre, hukuksal statüleri uluslararası anlaşmalar tarafından tanımlanmış “azınlık”ların yaşama koşulları, bizzat garantörü olan Türkiye Cumhuriyeti tarafından olanaksız hale getirilmiş. Böyle bir tarihsel ve hukuksal vesikayı okumayan hiç kimse, bu gerçekleri görme şansına sahip değil.

Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban, “‘Ötekileştirme’ Sürecinde Medyanın Yeri” başlıklı yazılarında, “ötekileştirme” sürecinin temel dinamiğinin ekonomik koşullardan geçtiğinin altını özellikle çizerek, medya ile milliyetçilik, nefret söylemi ve ırkçılık arasındaki yakıcı ilişkilere dikkat çekiyorlar. Yazarlar, özellikle ulus devletle hâkim medya arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekerek, çokkültürlü, barışçı ve nefret söylemi içermeyen bir yaygın medyanın tam da bu yakın ilişki nedeniyle imkânsız olduğunu hatırlatıyorlar. Nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasında çok ince bir çizginin olduğunu vurgulamaları ve internet medyası, bloglar ve sosyal medyaya ifade özgürlüğünün genişleyebilmesi açısından atfedilen potansiyelin de bir takım sorunlar taşıdığına dikkat çekmeleri oldukça önemli görünmektedir. Yazarlar, “devletin ideolojik görüşleri değişmedikçe ve barışçı bir yaklaşım devlete hâkim olmadıkça” (s.98) egemen medyanın barışın değil savaşın sesi olmaya devam edeceğine vurgu yaparak ve alternatif medyanın da bu kadar yoğun bir baskının olduğu ortamda uyanışın ve özgürleşmenin mecrası olarak görülemeyeceğini kaydederek yazılarını bitiriyorlar. Yazarların baskıyı ve medyanın işleyişinin sonuçlarını, büyük ölçüde sahiplik yapısına bağlamaları, yaslandıkları “çokkültürcü” yaklaşımları ile çok da örtüşmemektedir. Sahiplik bağlamında ele alınan medyanın üretim ilişkileri ile medyanın çıktılarının değerlendirilme yöntemi arasında ciddi bir eklektizm gözlenmektedir. Yazarlar bir yandan medyanın yapısal sorunlarının daha çok toplumsal ve tarihsel sorunlardan kaynaklandığına işaret ederken, diğer yandan ulus devlet mantığından kaynaklanan “devletin ideolojik görüşleri”nin değişmesi gerektiğinden bahsetmektedirler. Birincisi devletin ideolojik görüşü olur mu? İkincisi eğer olursa bile bu ideolojik görüş nasıl değiştirilir? Bu iki soru hem çelişkili hem de yanıtı tam olarak verilmemiş sorular olarak durmaktadır. Bu gibi çelişkiler nedeniyle, her ne kadar yazarlar nefret söylemi, ırkçılık ve milliyetçilik gibi kavramlarla medya arasındaki rabıtayı kurmaya çalışsalar da bu bağlantı benimsedikleri paradigmanın belirsizliği nedeniyle kimi sorunlar taşımaktadır.

Son cümlesi umut dolu olan kitapta Hasan Cemal’in “Özgürlük ve Duvarlar” başlıklı yazısı da yer alıyor. Kısa bir özeleştiri olarak da okunabilecek yazıda, Cemal, haklar düzleminde tanımlanması gereken ancak hep sorun olarak tarif edilen özellikle “Kürt sorunu” ve “irtica sorunu” gibi konuların, demokrasiye, özgürlüklere ve çoğulculuğa karşı çekilen duvarlar yüzünden bu zamana kadar hak ettiği şekilde ele alınmadığına vurgu yapıyor. Yazar, bir öz eleştiri de yaparak, kafalardaki bu duvarların sadece tepeden devlet tarafından çekilmediğini bireysel olarak gazetecilerin de bunda önemli bir payının olduğunu ifade ediyor. Cemal, mesleğin ilk yıllarında farkında olmadığı

“Kürt sorunu” ile ilgili gerçekleri zaman içerisinde nasıl fark ettiyse herkesin bu gerçeklere vakıf olabileceğine dair bir umut da taşıyor. Bu umudun canlı tutulması gerektiğini şu cümlelerle anlatıyor: “Medyaya özgürlük düzeni eninde sonunda gelecek, gazeteciliği iktidara karşı, gerektiğinde patronlara karşı savunacak *gazeteci milleti* sayesinde gelecek ve yüzü güç odaklarına doğru yapılan *kötü gazetecilik*² bu ülkede de sona erecek” (s.107). Bu son cümle umut dolu olsa da kendi içinde bazı sorunlar ve çelişkiler taşıyor. Birincisi hali hazırdaki üretim ilişkileri içinde gazeteciler kendi içlerinde örgütlenmekten dahi acizken nasıl gazetecilik mesleğini iktidara, gerektiğinde de patronlara karşı savunacak? İkincisi, zaten hakim medya içerisinde yapılan gazetecilik, toplumsal iktidar ilişkilerini yeniden üretmekten başka bir işlev görmezken, “iyi gazetecilik-kötü gazetecilik” gibi kategoriler bu yapı içerisinde anlamsız kategoriler olarak durmaktadır.

Kitabın bir diğer yazısı ise Hüseyin Aykol’un kendi deyimiyle 40 yıllık basın hayatının 23 yılını kapsayan ve yazının başlığına da ilham veren “Özgür Basın Geleneği”nin bir kronolojisi kıvamında. Yazar, Kürt siyasal hareketinin yayın organları olarak da bilinen, “Özgür”le başlayıp her kapanışında başka bir ad alan ve tam da bu nedenle hem Kürt siyasetinin özgürlük mücadelesiyle simgelendiği için hem de özgür sözcüğünden dolayı bir gelenek halini alan mücadele sürecini kendi deneyimleriyle de birleştirerek anlatıyor. Genellikle ömrü çok kısa olan basın organlarının acı serüvenlerinin ve bu basın organlarını ayakta tutmaya çalışan mücadeleci gazetecilerin mesleki ve siyasi mücadelelerinin detaylarıyla ve anekdotlarıyla anlatıldığı yazıyı, Türkiye siyasi tarihinin belki de en acılı ve hazin dönemi olan 90’lı yılların resmi olmayan siyasi bir panoraması olarak da okumak mümkün. Yazıdan Türkiye Cumhuriyeti’nin “Özgür basın geleneği”ne -90’lı yıllar kadar olmasa da- hala pek de tahammülü olmadığını çıkarsamak mümkün.

Cengiz Alğan ise “Medyanın Kürt’le İmtihanı” başlıklı yazısında, Türk medyasının Kürtlerle ilgili algısındaki dışlayıcı tavrı birkaç örnek olayla açığa çıkarmaya çalışıyor. Hem sosyal medyadan hem de yaygın medyadan örneklerle Kürt düşmanlığı ve ırkçı yaklaşımı serimlemeye çalışan yazar, özellikle Van depreminde ortaya çıkan insanlık dışı “tweet”lerden örnekler vererek sözkonusu Kürtler olduğunda insanlığın Türkiye kamuoyu ve basınında nasıl rafa kaldırıldığını ortaya koyuyor. Yazarın Abdullah Öcalan’la ilgili yaygın medyada çıkan haberlere atılan başlıklardan seçtiği örnekler okuyucuyu acı

•••••

acı “gülümsetiyor”. Bu tür örnekler, yazarın meramını ve Türk basınının hali pürmelâlini anlamamız açısından yeterli olacaktır: “Sünepe Katil” (*Sabah* gazetesi), “Apo’yu Günde 3 öğün asacağız (*Akşam* gazetesi), “Bir insan ancak bu kadar ödlele olabilir” (*Hürriyet* gazetesi), “Apo Hanya’yı Konya’yı Gördü” (Gani Müjde, *Milliyet* gazetesi). Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenlerinin dillerine pelesenk olan “vatan bölünmez” sloganının, ülkenin bir etnik kesimi için kahraman diğere etnik kesimi içinse “ödlele”, “hain” vs. olarak görülen bir aktör düzleminde değerelendirildiğinde ne kadar hamaset dolu olduğunu görmemizi sağlayan yazıda, medyanın bu memleketin en önemli müzisyenlerinden birisi olan Ahmet Kaya’nın lincine nasıl yol açtığı da kısaca çözümleniyor.

Esra Arsan’ın, “Savaşı ve Barışı Çerçevelemek: Türk ve Kürt Basınında ‘Öteki Acının’ Tanıklığı” başlıklı yazısının özeti, yazarın Judith Butler’dan yaptığı şu alıntıda gizlidir: “Medya, birbirinden farklı yas pratiklerini çerçeveler ve insanlar da hangi hayatların üzülmeye değere, hangilerinin değeremez olduğu konusunda bir fikir edinir.” (s.145). Bu cümlenin yazarın Türk medyasının acıya nasıl tanıklık ettiğine dair gözlemlerini özetlediğı söylenebilir. Yazarın en önemli tespitlerinden biri, gerek Roboski katliamında gerek başka çatışmalarda Türk medyasının Kürt etnisitesine ilişkin genel tavrının dışlayıcı, buyurucu, had bildirici veya değersizleştirici olduğu ve asla uzlaştırıcı olmadığıdır. Arsan’ın özellikle barış süreci ile ilgili Türk ve Kürt medyasının tavrına ilişkin tespitleri ders niteliğinde. Yazar, burada Türk ve Kürt medyasının vurgu farklarına dikkat çekiyor. Buna göre, Türk medyası barış dilini teşvik etmek yerine tarihsel olarak PKK ile Kürt etnik kimliğini birleştirerek bu kimliği düşman kategorisine yerleştirmeye devam ederken, Kürt medyası umuda ve barış sürecinin her şeye rağmen sürdürülmesi gereğine vurgu yapmaktadır.

Hasan Oral ise “Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Asimilasyon ve Laz Halkı” başlıklı yazısında, Türkiye’nin bir başka “gizli” ama “sadık” ötekisi olan Laz halkının tarihsel olarak nasıl asimilasyona tabi tutulduğunu, asimilasyon kavramını hem hukuksal hem de sosyolojik olarak detaylı bir biçimde tanımlayarak anlatıyor. Uluslararası hukuk normlarında azınlık hakları ve azınlık haklarının korunması gibi konuların tarihsel bir bakış açısıyla uzun uzun açımlandığı yazıda, Lazlar’ın kimliği, dili ve tarihi ile ilgili aslında çoğumuzun pek de bilmediğı, resmi tarihin dışında bilgiler veriliyor. Türkiye’nin modernleşmesinin, eğitim politikalarının, tek dilli politikaların ve “Laz fıkraları”nın Lazların gönüllü asimilasyon sürecine nasıl hizmet ettiğine dik-

kat çeken yazar, Lazlara dönük bir eleştiri de yapıyor. Yazı, azınlık haklarına ilişkin hem hukuk hem de sosyoloji alanıyla ilgili Laz etnik kimliği örneğinde önemli bir ders materyali olarak dahi görülebilir.

Yetvart Danzikyan, “Değişmeyen Öteki Ermeniler” başlıklı yazısında Türkiye’nin öteden beri var olan resmi ideolojisini ancak medya sayesinde yürütülebileceğine ilişkin temel bir tespitte bulunuyor. Bu yürütme süreci ise, yazara göre, ağırlıklı olarak medyanın iktidar ilişkilerini hissederek, koklayarak ve bu ilişkiler bağlamında belli bir alışkanlık kazanmasıyla işlemektedir. Yazarın deyimine göre “merkez medya”nın alışkanlık kazanmış her bir üyesi belirli bir vaka önüne geldiğinde ne yapacağını, nasıl davranacağını iyi bilir (s.221). Yazarın bahsettiği bu “bilme” eylemine aslında Türk gazetecilik geleneğinde “haber kokusu almak” adı da verilir. Bu haber kokusu almak deyimi, iyi bir gazeteci olmanın en temel kriteri olarak tarif edilir. Ancak bu aynı zamanda, iktidar ilişkilerini iyi takip etmeyi, kimin güçlü kimin güçsüz olduğunu sezmeyi ve buna göre manevra yapmayı da içerir. Yazar tarihsel acılardan dolayı Türkiye’nin en kırılğan ötekileri olan Ermenilerin medya tarafından nasıl değişmeyen öteki olarak bırakıldığını bu ilişkileri sistematik olarak tanımlayarak açıklamaktadır. Medyanın Ermenilerle ilgili yaptığı haberlerden yazarın çıkardığı kategoriler, her koşulda Ermenilerin nasıl ebedi ötekiler olarak tarif edildiğini çok iyi göstermektedir. Bu kategoriler ise şöyle sıralanabilir: “İyi Ermeni”, “Kötü Ermeni”, “Örnek Ermeni” ve “Türk kılığına girmiş gizli Ermeni”.

Karin Karakaşlı’nın, “Gül Olmayı Beceremeyen Medya ve Siyaset Diline Dikenleri” başlıklı yazısı, bir açıdan bakıldığında “söz” yüzünden ölenlerin hikâyesidir. Yazar, Türk medyasındaki “tetikçi gazetecilik” geleneğinin dikenli sözlerinin ne hayatları yaşanmaz hale getirdiğini ve ne hayatları söndürdüğünü, Pınar Selek vakasından Hasan Cemal olayına kadar çeşitli vakalara dayanarak içli ve duygu dolu cümlelerle anlatıyor. Tetikçi gazeteciliğin nelere kadir olduğunu ise Pınar Selek’in şu cümleleri çok iyi ifade ediyor: “Oyunun kuralıymış, öğrendim. Eğer şifreyi yüksek sesle söylemeye çalışırsan, suçlu ilan edilirsin. Üstelik suçun şifreyi yüksek sesle söylemeye çalışmak olmaz. Tam da senin karşı durduğun, mücadele ettiğin bir tutum sana mal edilir. Örneğin bir rahibeyse, fahişelik yapmakla suçlanırsın. Hayatını İslami değerlerin canlı tutulmasına adanmış bir insansan, boynuna içki ya da uyuşturucu tüccarı yaftası asılır. Ya da bir antimilitarist olarak bombacılıkla suçlanırsın” (s.242). Pınar Selek’in hayatını zindana çeviren bu ironi çok acı bir biçimde Hrant Dink’in yaşamına da mal oldu. İşte Karin Karakaşlı, “Siyas-

set dilinin dikenleri”nden bu hazin hikâyeleri kastediyor ve anlattığı farklı ülkelerden hüznü örnekler bu “dikenlerin” marifetleriyle dolu. Karakaşlı’nın verdiği örnekler Yunus Emre’nin şu dizelerinde de yıllar önce can bulmuştu: “Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı, söz ola ağulu aşı, yağ ile bal ede bir söz”. Karakaşlı’nın söze dair umudu gene de bitmiş değil. Yazısının sonunda yüzyıllar önce gene Yunus’un “Kişi bile söz demini, demeye sözün kemini, bu cihan cehennemini, sekiz cennet ede bir söz” demesi gibi, “Çoğaltan sözü mümkün kılan hayatta ve edebiyatta ise gonca bir gül var” (s.274) demektedir. Yazara göre, medya ve siyasetin dili dikenlerle dolu olduğundan ancak bu dikenler ayıklandığı zaman öldürmeyen, yaşatan, barışı ve huzuru mümkün kılan bir dünya mümkün olabilir.

Nilgün Tural, “Televizyon: Patalojik ve Sağaltıcı Kamusal Alan ve Ötekinin Acısı ve Yasının İmkânsız Kılınması” başlıklı yazısında televizyon anlatısının, ölüm, trajedi ve felaket gibi olayların acısının deneyimlenmesi konusunda patolojik bir algı yarattığına dikkat çekmektedir. Yazarın yaptığı, “medya geçici olanda çözünür gider. Hafızası yoktur, hatta bir karşı-hafızadır” tanımlaması, medyanın acıları aktarmak ve bu acılardan mütevellit bir hafıza yaratmak yerine, medyatik bir gündem yaratarak zamanı doldurduğu ve tükettiği hatta satın aldığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Yazarın yaptığı “patalojik ve sağaltıcı kamusal alan ayrımında”, televizyona düşen rol “patalojik kamusal alanı” yaratmaya hizmet edecek içerik üretmektir. Yazar Hrant Dink’in o bildik ölüm anı fotoğrafının televizyon tarafından uzun uzun gösterilmesinin ve simgeleştirilmesinin asla bir empatiye yol açmadığını aksine ahlaksız bir biçimde medyatikleştirmeye yaradığına dikkat çekmektedir. Yazara göre bu ahlaki olmayan medyatikleştirme sürecinde televizyon, yazılı basından farklı olarak “travma anının otomatik zamanının ardından, kurbanla ya da kurbanlarla, faciaya ya da şiddete maruz kalanlarla özdeşleşmenin ve onlarla duygudaşlık kurmanın zamanını ekrandan serimler” (s.280-281). Yazara göre televizyon; ölüm, şehitler ve kanlı olaylar gibi travmatik temsillerle izleyicide geçici bir duygusallık yaratır ve bunları çok sık tekrar ettiği takdirde de izleyende bu tür travmatik olaylara karşı bir mesafe oluşturur. Bu mesafe bir anlamda temsil edilen imgelerin korkunçluğuna tahammülü mümkün kılar. Bu açıdan, televizyon anlatısının her türlü olayı sıradanlaştırma potansiyeli hem milliyetçi hamasetlerin yayılmasında hem de “Soma” gibi “aşırı gerçek” bir travmanın sıradanlaştırılmasında çok hayati önemdedir. Bu potansiyelin farkında olan bir egemenin bundan faydalanmaması mümkün müdür?

Mihail Vasiliadis ve Savaş Çoban'ın yazar olarak görüldüğü, "Miha-il Vasiliadis'le 'Apoyevmatini' Üzerine" başlıklı yazıda aslen Vasiliadis, "İstanbul Rumlarının Cumhuriyetle yaşıt Rumca gazetesi"nin hazin hikâyesini anlatıyor. Aslında hazin olan gazetenin hikâyesi değil, Türkiye'nin önce mübadeleyle, sonra varlık vergisiyle ve daha sonra da 6-7 Eylül Olayları'yla neredeyse yok olma noktasına gelen Rum nüfusunun hikâyesi. Aynı zamanda da Türkiye'nin hikâyesi Vasiliadis'in deyimiyile. Gazetenin hikâyesinin hüznü ise, Rumların tükenmesinden kaynaklanan artık okuyacak kişinin kalmamasından dolayı. Vasiliadis, son bir hamleyle gazetenin Rumca dahi bilmeyen duyarlı insanlarca abone olunarak kurtarılmaya çalışıldığına dikkat çekiyor; ancak taşıma suyuyla değirmen dönmeyeceğinin de gayet farkında. Gazete, siyaset yapmadığı ve resmi ideolojinin aksine bir şey yazmadığı için neredeyse hiç kapanmamış ama yıllar içinde Rum nüfusu o kadar azalmış ki kalanların tümü dahi gazeteden satın alsa bir gazeteyi çevirecek sayıya ulaşmak mümkün olmuyor. Ortaya çıkan bu durum, aslında Türkiye'nin kendi dallarını kesmesinin en hazin sonucu olarak görülmelidir.

Tanıl Bora ise "Ecyad Kalesi'nden Arap Baharı'na Türkiye'de Medyada Arap 'Fikri' Üzerine Gözlemler" başlıklı yazısında, "Arap" klişesinin medyada ve Türk toplumunda neyi temsil ettiğine dair gözlemler sunmaktadır. Yazar, yazısının bir bölümünü 2002 yılındaki Ecyad Kalesi olayı üzerine yaptığı gözlemleri geliştirerek oluşturmuştur. Yazarın günümüzle yaptığı karşılaştırmalardan, 2002 yılındaki Arap fikriyle günümüzdeki Arap fikri arasında çok da büyük bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır. "Arap" büyük ölçüde Türk medyasının algısında, Edward Said'in "Oryantalizm" adlı eserinde yaptığı tespitlere çok benzer özellikler göstermektedir. "Arap", Batılılaşma-medeneleşme yolunda engel teşkil eden bütün gerilik unsurlarının simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda "Arap" Türk medyasının, dolayısıyla Türk kamuoyunun nazarında tembelliği, ataleti, miskinliği ve teslimiyetçiliği simgelemektedir. Siyasi ya da çekişmeli bir olay söz konusu olursa eski defterler açılır; zamanında Arapların "Osmanlı'yı nasıl sırtından vurduğu"ndan dem vurulur ve o saat Arap fikri hainlikle mündemîç olarak düşünülür. Yazar yazısının sonunda, önyargıları en fazla besleyenin bilgisizlik olduğuna dikkat çekerek, Türk medyasının mutad ötekilerinden birisi olan "Arap fikri"nin de bu bilgisizlikten beslendiğinin altını çiziyor. Her türlü "öteki" öncelikle söylemde yekpare olarak kurulur; hâlbuki hiçbir insan birbirine benzemediği için bir topluluğun tüm üyeleri de birbirinin aynısı değildir. Öteki kurulurken, yazarın "Arap fikri"nin nasıl üretildiğine dair verdiği örneklerde gösterdiği gibi, öncelikle o gruba ait bir üyeye olumsuz bir nitelik yapıştırılır ve sonra o olumsuz nitelik grubun tüm üyelerine teşmil edilir.

Kitabın son yazısı Yeldar Barış Kalkan'a ait olan "Anadolu'daki Çerkes Etno-Kültürel Varlığı Üzerine Düşünceler" başlıklı yazıdır. Yazar, Çerkes Ethem'den de kaynaklanan, Çerkeslerin Türk siyasi tarihindeki önemli ve aynı zamanda kırılğan rolünden dolayı bu grubun her an ötekileştirilmeye müsait unsurlar olduğuna dikkat çekmektedir. Bu ötekileştirilmeye, Çerkeslerin yüzyıllar önce Müslümanlaşmış olmaları ve bu dine mensup olarak Anadolu'ya göç etmiş olmalarından dolayı asimilasyona açık olmaları eşlik etmektedir. Hem öteki olmak hem de dindaş olmak, Çerkeslerin kimliğinde tuhaf bir çifte duygu yaratmaktadır, yazara göre. Bu çifte duygulu hal, Çerkeslerin Türkiye'nin Pantürkist emelleri uğruna savaştırılmasında yıllarca kullanılmıştır. Kalkan'ın Çerkeslere getirdiği öneri, etnik bilince ulaşmak ve fundamentalist İslami bir bakış yerine Müslümanlık öncesinde benimsenmiş olan ve Çerkeslere asıl kimliğini veren hümanist bir yaşama biçiminin tercih edilmesidir. Yazarın Çerkeslerin deneyimi üzerinden yaptığı çözümlemeler, ötekileştirme ile asimilasyonun Janus'un iki yüzü gibi olduğunu çok net bir biçimde anlatmaktadır.

"Azınlıklar, Ötekiler ve Medya" başlıklı derleme çalışması, mümkün olduğu kadar Türkiye'deki farklı öteki kategorilerinin deneyimlerini ve bu deneyimlerin medyada temsil biçimlerini hem bilimsel hem de edebi olarak ele alan farklı yazılardan oluşmuştur. Kuşkusuz Türkiye'de daha pek çok öteki var. Kitabın önsözünde derleyenlerin de bahsettiği gibi, bunlar Romanlar, Aleviler, LGBT bireyler, kadınlar, Süryaniler, sokak çocukları, Gürcüler ve Yahudiler gibi grupları içeriyor. Tabi ki Türkiye gibi hem ataerkil ilişki örüntüleri güçlü hem de ulus devletleşme sürecini geç tamamladığı için ulus kimliğine çok sıkı sarılmış ve tabi ki topluluk çimentosunun temel unsurları "Türk" ve "Müslüman" olmak olan bir toplumda/devlette, ötekiler saymakla bitmez. Kitapta deneyimleri en travmatik ve hüzünlü olan unsurlardan yola çıkılarak bir çerçeve kurulmuş ve bu çerçeve doğrultusunda kaleme alınan yazılardan resmi tarih ve ideoloji gözlüğüyle hayata bakanların hiç kuşkusuz öğreneceği çok şey var.

Yazı Teslim Kuralları ve Yayın Süreci

1. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar öncelikle Editör tarafından amaç, konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir. Bu yönleriyle uygun bulunanların yazar adları gizlenir ve Editör ve/veya Yayın Kurulu üyelerinin görüşü doğrultusunda, bilimsel bakımdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hiçbir şekilde hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara hakem adı açıklanmaz. Hakem raporları iki yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu nihai kararını raporlar üzerinden verebilir. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar.
2. Dergiye gönderilecek yazılar, dipnotlar ve kaynakça dahil 8000 sözcüğü geçmemelidir.
3. Dergiye gönderilecek yazılara ortalama 150 sözcükten oluşan özetlerle birlikte 5 anahtar sözcük Türkçe ve İngilizce olarak eklenmelidir.
4. Yazıya ek olarak yazarın kısa biyografisi ve iletişim bilgileri gönderilmelidir.
5. Yazı teslimi ve dergiyle ilgili her türlü iletişim için editor@ilefdergisi.org adresi kullanılabilir.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

6. İLEF Dergisi'nde yer alacak tüm yazıların metin içi referansları ve kaynakçaları Harvard Stili'ne (The Harvard System of Referencing) uygun olarak gösterilmelidir. Bunun için Kaynak Gösterme Formatına bakabilirsiniz.
7. Yazıda kullanılan başlıklar kısa ve net olmalıdır.
8. Yazılar doc ya da docx uzantılı dosyada Times New Roman yazı tipinde, 12 punto ve çift satır aralığıyla yazılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.
9. Yazılarda varsa içerik notları rakamla ve sayfanın sonunda yer almalıdır.
10. Yazının ana başlığı kalın ve büyük harflerle yazılmalıdır. Ara başlıklar, kalın ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmalıdır.
11. 40 sözcüğü geçen alıntılar, paragraftan bir santim içerde, blok halinde, tek satır aralığında ve 11 punto ile yazılmalıdır.
12. Eserde yer alan illüstrasyon, tablo, figür ve başka yerde yayınlanmış uzun alıntılarının telif haklarından yazarlar sorumludurlar.
13. Alıntı yapıldığı durumlarda kaynaklar, tablo ve figürlerin altına yazılmalıdır.
14. Yayına hazır eserler için yazardan onay alınır.
15. Her bir yazara derginin basılı kopyasından birer adet gönderilir.
16. Yukarıdaki kurallara uymayan yazılar, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra değerlendirme sürecine kabul edilir.

Kaynak Gösterme Formatı*

Metin içi referans

- Tek yazar varsa
Yazarın (soy) adı cümlede geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve çalışmanın/eserin yayın yılı yazılır:
(Stevenson, 2008)

Yazarın (soy) adı cümlenin bir parçasıysa çalışmanın/eserin yayın yılı parantez içinde gösterilir:
Stevenson (2008) sosyal teorinin medya çalışmaları için bir temel oluşturduğuna işaret etmektedir.

Kaynaktan belli bir sayfa söz konusuysa, parantez içinde yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası verilir:
(Stevenson 2008, s.28)
- İki yazar varsa

(Mattelart ve Neveu, 2007)
(Mattelart ve Neveu 2007, s.122)
- • • •

* Bu De Monfort Üniversitesi (Leicester) tarafından hazırlanan Harvard Kaynak Gösterme Sistemi'nin kısaltılmış ve yer yer değiştirilmiş versiyonudur. Daha fazla bilgi için bkz.:
<http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>

- ikiden fazla yazar varsa

(Hall vd. 1978)

- İkincil Kaynaklar

Kullandığınız kaynağın yazarı başka bir yazardan alıntı yapmışsa metinde iki kaynak da belirtilir; ancak sadece aktaran kaynak kaynakçaya eklenir: (aktaran Maigret, 2011, s.164)

Aynı bilgi için birden fazla kaynağa referans söz konusuysa bunlar aynı parantez içinde (en önce yayınlanan ilk sıraya gelecek şekilde) yayın yıllarına göre sıralanarak gösterilir: (Park 2002; Sorensen 2011; McPherson 2012)

Kişisel İletişim (mektup, e-mail, hatırlatıcı not, fax, görüşme, enformal konuşma, telefon görüşmesi dersteki sunum) metin içinde referans olarak verilmekle birlikte genellikle kaynakçada yer almamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- *Tek yazarlı kitaplar:*

DURSUN, Ç. (2013) *İletişim, kuram, kritik*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- *İki veya üç yazarlı kitaplar:*

BİNARK, M. ve GENCEL-BEK, M. (2007) *Eleştirel medya okuryazarlığı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- *Üç yazardan fazla ise:*

HALL, S. vd. (1978) *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*. New York: Palgrave Macmillan.

- *Editörlü kitaplar:*

DURNA, T. (der.) (2010) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BÜKER, S. ve ÖZTÜRK, S. R. (der.) (2012) *Oğuz Onaran için: sinemada hayat var*. Ankara: De Ki Yayınları.

- *Kitapta bölüm:*

ÇAM, Ş. (2010) Türkiye’de ana-yayın kuşağı dizilerinin Rum ve Yunanlıları.

MİLAS, H. (der.) içinde. *Sözde masum milliyetçilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 93-139.

- *E-Kitaplar:*

E-kitaplara yukarıdaki kurallara uygun olarak aynı basılı kitaplar gibi referans verilmelidir.

Dergiler

- *Basılı dergilerdeki makaleler:*

DURNA, T. ve KUBİLAY, Ç. (2000) Basının şiddeti: siyasal gösterilerde “polise taş atan çocuklar” örneği. *SBF Dergisi*, 65 (3), s. 51-85.

- *Çevrimiçi dergilerdeki makaleler:*

İnternet ve veri tabanlarındaki makalelere aynı basılı makaleler gibi yukarıdaki kurallara göre kaynakçada yer verilmelidir. Sadece sayfa numarası olmadığı durumda, web adresi ya da veri tabanının adı eklenmelidir. Web adresi eklenirken, sadece ana web adresi kullanılmalıdır.

STAMM, M.C. et al. (2013) Information Forensics: An overview of the First Decade. *IEEE Access*, 1. Available from www.ieee.org/IEEEAccess

- *Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla çalışması varsa:*

GENCEL-BEK, M. (2004a) Research note: tabloidization of news media, an analysis of television news in Turkey. *European Journal of Communication*, 19 (3), s. 371-386.

GENCEL-BEK, M. (2004b) Turkish journalists' views on their profession and the mechanisms of news production in the changing media environment. *Boğaziçi Journal*, 18 (1-2), s. 43-57.

Diğer Kaynaklar

- *Gazete Yazısı:*

İnternet ve veri tabanlarındaki haberlere aynı basılı makaleler gibi yukarıdaki kurallara göre kaynakçada yer verilmelidir. Sadece sayfa numarası olmadığı durumda, web adresi ya da veri tabanının adı eklenmelidir. Web adresi eklenirken, sadece ana web adresi kullanılmalıdır.

ÖĞÜNÇ, P. (2008) Bir Chomsky söyleşisinin düşündürdükleri. *Radikal*. 2 Eyl. <http://www.radikal.com.tr>.

- *Radyo Yayını:*

Ma'nın Tınısı (2014) Radyo. Açık Radyo. 15 Şubat, 13:00.

- *Televizyon Yayını:*

Hayatın Tanığı (2014) Radyolar ve radyocular. TV. CNNTürk. 14 Ocak, 18:00.

- *Tezler:*

BAYRAKTUTAN-SÜTÇÜ, G. (2010) *Blog ortamı ve Türkiye’de blogosferdeki akademik entelektüeller örneği*. Yayımlanmamış tez (Doktora), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- *Web Siteleri:*

BBC TÜRKÇE (2014) *Türkiye basın özgürlüğünde 180 ülke arasında 154. sırada*. [Çevrimiçi]. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140212_rsf_turkiye.shtml [Erişim tarihi: 12/02/2014]

Paper Submission Rules and Publication Process

1. The papers sent for publication are examined firstly by the Editor in terms of purpose, subject, content and grammar rules. Those works approved in these aspects are sent, with the identity of their authors being concealed, to two referees recognized in their fields for their works and studies in order for the submitted works to be subjected to scientific evaluation. The identity of the authors is neither transmitted, nor disclosed to the referees in any way whatsoever. Reports of the referees are retained for a period of two years. In case one of the referee reports is positive, the other is negative, the paper in question may be sent to a third referee, or the Editorial Board may make its final decision on the basis of the reports. The authors take into consideration the criticisms, recommendations and correction requests of the referees and of the Editorial Board.
2. The papers to be sent to the Journal must not exceed 8000 words including footnotes and bibliography.
3. Abstracts averaging 150 words together with 5 key words must be attached in Turkish and English to the papers to be sent to the Journal.
4. Papers must be supplemented with a brief biography and contact information of the author.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

5. The address: "ilefdergisi@ankara.edu.tr" may be used for all kinds of communications concerning submission of papers and the Journal.
6. In-text citations and references of all papers to be published in *İlef Journal* must follow the Harvard System of Referencing. Please see: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.
7. The headings used in the paper must be short and clear.
8. The papers must be typed in Times New Roman, font size 12 and double spaced, in a file with doc or docx extension. Footnotes must be typed with font size 9 and be single spaced.
9. Content notes, if any, of the papers must be numbered at the end of the page.
10. The main title of the paper must be typed in bold capital letters. The subtitles must be bold, with the first letters of the words capitalized.
11. Quotations exceeding 40 words must be typed as a block with one-centimeter indentation, with font size 11 and single space.
12. Authors are responsible for the copyrights of the long excerpts from works published elsewhere and for the illustrations, tables, figures contained in the work.
13. Sources of excerpted tables and figures must be written underneath such tables and figures.
14. Author's approval is obtained for the works that are ready for publication.
15. One printed copy of the Journal is sent to each author.
16. Those papers not conforming to the above rules are accepted for evaluation process after required corrections are made.

Reference Style

Harvard System of Referencing*

Citations in the text

- If there is one author

If the author's name does not naturally occur in your writing, put the author's surname and date in brackets:

(Stevenson, 2008)

If the author's name is part of the statement, put only the year in brackets:

Stevenson (2008) indicated that...

If there is a reference to specific part of a work, put the author's surname, date and page number(s) in brackets:

(Stevenson 2008, s.28)

- If there are two authors

(Mattelart ve Neveu, 2007)

(Mattelart ve Neveu 2007, s.122)

• • • • •

* This is an abridged and revised version of the Guide for Harvard System of Referencing prepared by De Monfort University, Leicester. For more information please see: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.

- If there are more than two authors

(Hall vd. 1978)

- Secondary Referencing

When an author quotes or cites another author, you must acknowledge both sources in the text, but only include the item you actually read in your reference list.

(cited in Maigret, 2011, p.164).

- Information found in more than one source

If you find information in more than one source, you may want to include all the references to strengthen your argument. In which case, cite all sources in the same brackets, placing them in order of publication date (earliest first).

(Park 2002; Sorensen 2011; McPherson 2012)

- Personal Communication

Personal communications (a letter, memo, email, fax, an interview, an informal conversation, telephone call or a lecture presentation) should be included within the text but not generally in the reference list as the reference is not traceable.

References List/ Bibliography

Books

- *Books with one authors:*

DURŞUN, Ç. (2013) *İletişim, kuram, kritik*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- *Books with two or three authors:*

BİNARK, M. ve GENÇEL-BEK, M. (2007) *Eleştirel medya okuryazarlığı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- *Books with more than three authors:*

HALL, S. et al. (1978) *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*. New York: Palgrave Macmillan.

- *Books with one or more editors:*

DURNA, T. (ed.) (2010) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BÜKER, S. ve ÖZTÜRK, S. R. (eds.) (2012) *Oğuz Onaran için: sinemada hayat var*. Ankara: De Ki Yayınları.

- *Chapters in books:*

ÇAM, Ş. (2010) Türkiye’de ana-yayın kuşağı dizilerinin Rum ve Yunanlıları. In: MİLAS, H. (ed.) *Sözde masum milliyetçilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi, pp. 93-139.

E-books

Electronic books should be cited exactly the same as print, following the rules above.

Journals

- *Articles in print journals*

DURNA, T. ve KUBİLAY, Ç. (2000) Basının şiddeti: siyasal gösterilerde “polise taş atan çocuklar” örneği. *SBF Dergisi*, 65 (3), pp. 51-85.

- *Articles in online journals:*

Journal articles taken from the Internet or a database should be cited as print using the rules above, only include the web address or database name if there are no page numbers. When including the web address just use the main web address.

STAMM, M.C. et al. (2013) Information Forensics: An overview of the First Decade. *IEEE Access*, 1. Available from www.ieee.org/IEEEAccess

- *If there is more than one work by the same author in the same year:*

GENCEL-BEK, M. (2004a) Research note: tabloidization of news media, an analysis of television news in Turkey. *European Journal of Communication*, 19 (3), pp. 371-386.

GENCEL-BEK, M. (2004b) Turkish journalists' views on their profession and the mechanisms of news production in the changing media environment. *Boğaziçi Journal*, 18 (1-2), pp. 43-57.

Other Sources

- *Newspaper Articles:*

Newspaper articles taken from the Internet or a database should be cited as print using the rules above, only include the web address or database name if there are no page numbers. When including the web address just use the main web address.

ÖĞÜNÇ, P. (2008) Bir Chomsky söyleşisinin düşündürdükleri. *Radikal*. 2nd Sept. <http://www.radikal.com.tr>.

- *Radio broadcast:*

Ma'nın Tınısı (2014) Radio. Açık Radyo. 15th February, 1300hrs.

- *Television Broadcast:*

Hayatın Tanığı (2014) Radyolar ve radyocular. TV. CNNTürk. 14th January, 1800hrs.

- *Theses and dissertations:*

BAYRAKTUTAN-SÜTÇÜ, G. (2010) *Blog ortamı ve Türkiye’de blogosferdeki akademik entelektüeller örneği*. Unpublished thesis (PhD), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- *Web Pages:*

BBC TÜRKÇE (2014) *Türkiye basın özgürlüğünde 180 ülke arasında 154. sırada* [Online]. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140212_rsf_turkiye.shtml [Accessed 12/01/2014]